

ОЛИВЕР БАКРЕСКИ
СТОЈАН СЛАВЕСКИ
ЖИВКО ГАЦОВСКИ

**БЕЗБЕДНОСТА НИЗ ПРИЗМАТА
НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ**

ОЛИВЕР БАКРЕСКИ
СТОЈАН СЛАВЕСКИ
ЖИВКО ГАЦОВСКИ

**БЕЗБЕДНОСТА
НИЗ ПРИЗМАТА
НА ПРИВАТНАТА
БЕЗБЕДНОСТ**

Скопје, 2018

БЕЗБЕДНОСТА НИЗ ПРИЗМАТА НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Рецензенти:

проф. д-р Желимир КЕШЕТОВИЌ,

Факултет за безбедност – Белград

проф. д-р Зоран КЕКОВИЌ,

Факултет за безбедност – Белград

проф. д-р Милан ДАНИЧИЌ,

Факултет за безбедност и заштита – Бања Лука

Издавач Комора на Република Македонија
за приватно обезбедување

Лектор м-р Лилјана ПАНДЕВА
Графички уредник Билјана ИВАНОВА

Печати Стеда графика – Скопје
Тираж 300

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

351.746.3

351.759.4

БАКРЕСКИ, Оливер

Безбедноста низ призмата на приватната безбедност / Оливер Бакрески, **Стојан Славески**, **Живко Гацовски**. - Скопје : Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, 2018. - 282 стр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 257-280

ISBN 978-608-65990-6-5

1. **Славески, Стојан** [автор] 2. **Гацовски, Живко** [автор]

а) Приватна безбедност - Теории

COBISS.MK-ID 105444874

СОДРЖИНА

Предговор	11
-----------------	----

ГЛАВА I

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА БЕЗБЕДНОСТА	13
---------------------------------------	----

1. ИСТОРИСКИ ОСВРТ ЗА ТЕОРИСКО ВТЕМЕЛУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА	15
1.1. Физички безбедносни мерки	18
1.1.1. Градење сидови	21
1.1.2. Употреба на животни за заштита	25
1.1.3. Заштита на внатрешноста на објектите	26
2. СИЛИ ЗА БЕЗБЕДНОСТ И ЗАШТИТА	28
2.1. Појава и развој на војската	28
2.2. Појава и развој на полицијата	33
2.3. Појава и развојот на приватната безбедност	39
2.4. Појава и развојот на детективската дејност	42
3. КОНЦЕПТОТ ЗА РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР	45
3.1. Потекло на концептот	48
3.2. Фази во реформите на безбедносниот сектор	51
3.3. Специфичен контекст на реформите	53
3.4. Резултати од реформата	55

ГЛАВА II

ТЕОРИСКИ И КОНЦЕПЦИСКИ ПРИСТАПИ	61
ТЕОРИСКИ ПРИСТАПИ	63
1. ТЕОРИСКА ШКОЛА НА РЕАЛИЗМОТ	66
1.1. Што е реализмот	66
1.2. Главни теоретски потшколи на реализмот	69
1.2.1. Неореализам	70
1.2.2. Офанзивен и дефанзивен реализам	72
1.2.3. Неокласичен реализам	75
1.3. Други теории на реализмот	77
2. ТЕОРЕТСКАТА ШКОЛА НА ЛИБЕРАЛИЗМОТ	85
2.1. Корените на либерализмот	86
2.2. Главните тези на либерализмот	93
2.2.1. Демократијата ја намалува можноста од избивање воен конфликт?	95
2.2.2. Економската меѓузависност ја намалува можноста од воен конфликт?	96
2.2.3. Меѓународните организации ја намалуваат веројатноста за конфликт?	99
3. КОНСТРУКТИВИЗМОТ	
КАКО ТЕОРЕТСКА ШКОЛА	103
3.1. Конструктивизмот и современиот приод кон безбедноста	104
3.2. Дебата помеѓу „културализмот“ и „конструктивизмот“	108
3.2.1. Социетална безбедносна дилема	109
3.2.2. Процесот на „секјуритизација“	112
3.2.3. Компатибилноста/некомпатибилноста помеѓу безбедносните потреби	116
3.2.4. Процесот на „десекјуратизација“	118

4. КОНЦЕПЦИСКИ ПРИСТАП КОН БЕЗБЕДНОСТА	126
4.1. Еволуција на безбедносните концепти	144
4.2. Како да се одговори на новите предизвици?	146

ГЛАВА III

ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ	151
1. ШТО Е ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ	153
2. ПОТРЕБА ЗА ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ	156
3. ПРИВАТНИ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ	159
3.1. Платеници	160
3.2. Приватни воени компании	165
3.3. Приватни безбедносни компании	171
3.3.1. Односот помеѓу приватните безбедносни компани и полицијата	174
3.3.2. Типологија на услуги на приватните безбедносни компании	177
3.3.3. Во потрага по нова типологија	181
4. ПОЗИТИВНИ И НЕГАТИВНИ АСПЕКТИ ОД АНГАЖИРАЊЕ НА ПРИВАТНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ	184

ГЛАВА IV

РЕГУЛИРАЊЕ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ	189
1. НАЦИОНАЛНА РЕГУЛАТИВА ЗА ПРИВАТНО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ	191
2. ОДГОВОРНО ТЕЛО ЗА РЕГУЛАЦИЈА	196
3. АВТОРИЗАЦИЈА И ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ПРИВАТНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ	200

4. ОВЛАСТУВАЊА НА ДАВАТЕЛИТЕ НА ПРИВАТНИ БЕЗБЕДНОСНИ УСЛУГИ	202
5. ЛИЦЕНЦИРАЊЕ НА ПРИВАТНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ	204
5.1. Лиценцирање на вработените	206
5.2. Различни лиценци за различни занимања	208
5.3 Легитимациона картичка	209
6. ВОСПОСТАВУВАЊЕ КОДЕКСИ НА ОДНЕСУВАЊЕ	210
7. ИДЕНТИФИКУВАЊЕ НА ВРАБОТЕНИТЕ НА ПРИВАТНОТО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ	211
8. ТАЈНОСТА НА ИНФОРМАЦИИТЕ НА КЛИЕНТОТ	212
9. КОРИСТЕЊЕ ОРУЖЈЕ И УПОТРЕБА НА СИЛА	213

ГЛАВА V

ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	217
1. ПРИВАТНИ АГЕНЦИИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	219
2. ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ЗА ФОРМИРАЊЕ АГЕНЦИИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	220
3. ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ЗА ФОРМИРАЊЕ ДЕТЕКТИВСКИ АГЕНЦИИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	226
4. УСЛУГИ ШТО ГИ ДАВААТ АГЕНЦИИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ	229
5. ВРСКА СО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР	231
6. ВРСКА СО ПОЛИТИКАТА	233

ГЛАВА VI

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ЕМПИРИСКОТО ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА СПЕЦИФИЧНОСТА НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	235
1. МЕТОДОЛОШКА РАМКА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	237
2. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	241
2.1. Приватното обезбедување како дејност	241
2.2. Услуги на приватно обезбедување	243
2.3. Регулирање на дејноста „приватно обезбедување“ ...	245
2.4. Професионализацијата и професионализмот во дејноста „приватно обезбедување“	247
2.5. Јавна и приватна безбедност – соработка и партнерство	250
2.6. Обезбедување работна сила	252
2.7. Заштита на критична инфраструктура	254
БИБЛИОГРАФИЈА	257

ПРЕДГОВОР

Денес често се поставува прашањето: „Дали приватната безбедност е нов или стар феномен?“. Одредени дискусии посочуваат дека приватната безбедност е старо/нов феномен под влијание на профитот и на корисникот на услугата. Други размислувања се во насока дека таа е нов феномен и се појавува како одговор на потребите од сè поприсутната приватизација на безбедносниот сектор во национални и во глобални рамки, каде приватната безбедност денеска регулира голем дел од животот и од бизнисот во многу држави во светот. Во овој контекст, бројните примери потврдија дека оваа дејност има широк дијапазон активности, што ја прави комплексна, разновидна и привлечна. Трети размислувања се во насока дека приватната безбедност игра една од поважните улоги во остварување на безбедноста на државата заедно со главните фундаментални конституенси на безбедносниот сектор (полиција, војска и разузнавачки служби, односно тоа што некогаш беше исклучителен монопол на државните органи, сега по пат на приватизација во неолиберални услови, станува легална функција на многу недржавни субјекти.

Приватната безбедност без сомнение е нов концепт кој се грижи за работите поврзани со заштита на имотот, на лицата и на работењето со што би се постигнала поголема превенција и намалување на материјалните загуби заради осигурување на интересите на сопствениците, профитот и имотот од различни опасности. Овој пристап не упатува на општата генерализација дека приватната безбедност е фокусирана да одговори на процесите и на состојбите, односно е приспособена да одговори на структуралните ризици за лицата, за имотот и за работењето, преку примена на определени механизми на заштита за спроведување на најдобрата безбедносна практика во работењето.

Поради ваквата комплексност се смета дека прашањата за приватната безбедност во книгата се поставени интегрално во сите димензии за да се согледа сета сложеност и противречност. Тоа

ќе овозможи да се согледа клучната улога што ја има приватната безбедност во однос на овозможување идеална состојба во којашто преовладува стабилност, сигурност и безбедност. Токму затоа тенденцијата кон зголемување на опсегот на приватната безбедност е во постојан пораст, а и бројот на лица вклучени во севкупните активности енорно се зголемува, со оглед на фактот дека безбедноста и понатаму е примарна цел на државите и нивните настојувања за воспоставување трајна состојба на безбедност, којашто реално никогаш не може да го достигне идеалното ниво на рамнотежа. Оттука, имајќи ја предвид зголемената важност на приватната безбедност и на релативно малиот број публикации и трудови што ја третираат оваа проблематика, пристапиме кон теоретска експликација на приватната безбедност со цел да го утврдиме нејзиното место и улога во државата. Исто така, сакавме да направиме детална анализа за приватната безбедност од аспект на тоа што значи нејзината повеќекратна и повеќестепена сила и моќ во државата, особено раководејќи се со фактот дека државата и нејзините институции не се веќе единствени субјекти што се грижат за надворешната и за внатрешната безбедност на своите граѓани.

На крај, ние како автори им изразуваме благодарност на почитуваните рецензенти проф. д-р Желимир Кешетовиќ, проф. д-р Зоран Кековиќ и проф. д-р Милан Даничиќ за убавите коментари содржани во рецензијата и во препораките за издавање на трудот, како и на колегите д-р Николчо Спасов и на м-р Лета Барџиева Миовска за соработката во пишаното дело. Им изразуваме голема благодарност на нашите семејства за нивната поддршка и разбирањето во долгиот и макотрпен процес на пишување на книгата, а најголемата благодарност е наменета за Комората на Република Македонија за приватно обезбедување којашто застана целосно во реализирањето на нашата замисла.

Скопје, јануари 2018 година

Авторите

Глава I

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА БЕЗБЕДНОСТА

1. ИСТОРИСКИ ОСВРТ ЗА ТЕОРИСКО ВТЕМЕЛУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА

Безбедноста е поим што е повеќедимензионално аспектиран, а може да се протолкува и како „намалување на сите форми на насилство и закани, како и зачувување на клучните вредности, но и отстранување на сите активности и пропусти што ги загрозуваат граѓаните, јавниот поредок, објектите или одреден простор.¹ Со тоа, безбедноста сама по себе претставува структурален дел на општеството и таа го овозможува опстанокот и развојот на општеството и во однос на државата и во однос на поединецот, таа е и биолошки и рационално фундирана за да го обезбеди потребното ниво на безбедност за државата, за нацијата, за граѓаните итн.

Во однос на државата, безбедноста ги синтетизира државните функции врз основа на искажани потреби на граѓаните. Значи, во процесот на гарантирање оптимален степен на безбедност, државата остварува одредени функции. На неа се гледа како на комплексен процес што бара учество на бројни институции. Државата ги изведува следните работи за да гарантира висок степен на национална безбедност: прво, внатрешни политички гаранции за националната безбедност. Државата, со помош на националната дипломатија, се стреми да постигне внатрешна средина во која националната безбедност е гарантирана. Второ, безбедност. Безбедноста значи гарантирање и давање поддршка на мирот и стабилноста, заштита на националните интереси и вредности, поддршка на економијата итн., и трето, менаџмент и контрола на процесот на гарантирање висок степен на национална безбедност.

Заинтересираноста за безбедноста на луѓето и нивната заедница датира од најстарите времиња. За тоа сведочат и делата на античките филозофи и историчари кои нè потсетуваат и напом-

¹ Ѓорѓевиќ О., Лексикон безбедности, Партизанска књига, Београд, 1986, стр.25.

нуваат дека светот отсекогаш бил небезбедно место, а човечкиот живот честопати имал мала цена. За ваквите дела често може да се пронајдат бројни податоци, размислувања и оценки за војната и за мирот, односно за вештините за војување и за воената сила како императив и како услов за опстанок на државата, а исто така и за состојбата на внатрешната безбедност и мерките што се преземаат или што треба да се преземат за состојбата да се унапреди и државата да биде трајна и стабилна.

Првите сфаќања за безбедноста ги наоѓаме уште кај древните мислители на стара Кина и Грција.² Кај Платон веќе се јавува поимот „стабилност“ на општественото уредување и улогата на законот во отстранување на општествените конфликти. Аристотел забележува дека е потребно да постои одлучна власт на мажот над жената и над децата за семејството да биде стабилно. Заедничко за нив е што улогата на законот има за функција спречување на конфликти и гарантирање на овозможена правда (што е налик на идеалната правда), што е неопходна за мирни односи во општеството. Понатаму, заштитата на правата на граѓаните ја пропишува и Римското право, во коешто веќе се насираат моменти на ограничување на моќта на владетелот. Теоријата на Полибиј овде има посебно значење, предлагајќи модел на контрола на власта. Со тоа власта подлегнува на принципот на поделба. Низ средновековните теории³ за државата (Августин и Т. Аквински) се среќава идејата за хармонично функционирање на општеството

² Luard, E., *Basic texts in International Relations*, St. Martin's Press, New York, 1993, стр. 5-26.

³ Во текот на Средниот век (од V век до XV век) залагањата на државата за јавната безбедност биле недоволни, бидејќи и самата државна власт била слаба поради постоејаните немири околу власта помеѓу црквите, владателите и нивните вазали (феудалци). Таквата состојба резултирала со несигурност, а како реакција на тоа наскоро следел продор на две значајни идеи: идејата за природните права на човекот и идејата за нужноста од постоењето јака државна власт која на граѓаните ќе им обезбеди безбедност. Види Milosavljević, B., „Prilog Teorijskoppravno određenju pojma bezbednosti“, *Pravni zapisi*, God V, br. 1, Pravni fakultet Univrziteta Union, 2014, стр. 99-100.

кога луѓето се подложни на вистински морални или божји вредности. Во ренесансата Н. Макијавели ја раскинува цврстата врска помеѓу политиката и етиката. Со ова е овозможено егоистичката функција на власта да се издвои од општиот интерес што било услов за подоцнежен заклучок дека безбедноста на општеството во практика се сведувала на безбедноста на владеење на владетелот. Понатаму, современите претходници на формулацијата на поимот за безбедноста наоѓаме, во потесна смисла, дури кај теоретичарите на природното право и општествениот договор. Имено, кај Ж. Боден се појавува сфаќањето дека суверенитетот е ограничен само со природното право.⁴

За вистински теоретичар за безбедноста се смета Томас Хобс (Thomas Hobbes, 1588-1679 година), кој во делото „Левијатан“ тврди дека причината за настанокот на државата се согледува во одговорот на потребата државата на поданиците да им обезбеди безбедност. Хобс вели дека основата на владарската врховна власт е во договорот што поданиците го склучуваат со владарот. На овој начин тие со договорот му ја предаваат власта, а тој за возврат се обврзува да им обезбеди лична безбедност и да ги зачува од несигурноста што постоела пред државната (природната) состојба. Имено, во тој период владеело правото на посилен и траела постојана „војна на сите против сите“ (*bellum omnium contra omnes*). За да се избегне тоа, поединци ја жртвувале својата неограничена слобода заради целите на безбедноста.⁵

Во овој контекст се размислувањата и на англискиот филозоф, Џон Лок (John Locke, 1632-1704 година). Тој исто така заклучува дека луѓето создаваат држава со цел да им се обезбеди безбедност, односно да си ја сочуваат својата сопственост (животот, личната слобода и добрата). За разлика од Томас Хобс, Џон Лок не кажува директно дека луѓето ја жртвуваат својата неограничена слобода заради безбедност, туку констатира дека слободата на по-

⁴ Јанев, И., Поим и дефиниција за безбедноста и теорија на релационизмот во разгледувањето на безбедноста, *Безбедносни дијалози*, Број 3, Година II, 2011, стр. 64-69.

⁵ <http://www.iep.utm.edu/hobmoral/> (пристапено на 26.11.2016); Томас, Х. (2010), *Левијатан*, Аз-буки, Скопје.

единецот е ограничена со еднаквите слободи и права на другите поединци.⁶

Ваквите фундаментални теориски основи се солидна платформа со која започнува историјатот за теориското втемелување на безбедноста како функција на државата. Всушност, преку овој пристап безбедноста и државата станале главен интерес на државната власт којашто на безбедноста гледа како на централно поставено прашање важно за остварување на целите на државата.

Во основа детерминирањето на содржината на безбедноста зависи од следните елементи: а) суштински вредности, што се однесуваат на аспектите на она што сакаме да го обезбедиме; б) заканите се тие кои ни покажуваат на какви предизвици и опасности се изложени овие вредности; в) способностите/средствата за справување со заканите, т.е. ресурсите и актерите, што може да се справат со заканите, односно да ја гарантираат безбедноста.⁷ Без разлика на теориската перспектива, во безбедносните анализи како клучни се поставуваат неколку прашања, што понатаму суштински го детерминираат не само дискурсот, туку и солуциите за поставените проблеми, и тоа: „Безбедност за кого/што?“; „Безбедност со какви средства?“ и „Безбедност по која цена.“⁸

1.1. Физички безбедносни мерки

Од познавањето на историските факти може да заклучиме дека безбедноста е неопходна за човековата егзистенција. Тоа се

⁶ Јованов, Д. Ј., Џон Лок и право на отпор, во *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2015, стр. 1389-1401; Lok, Dž., *Dve rasprave o vladi*, Knjiga 2, Beograd, 1978, стр. 71-74.

⁷ CJ Asberg and P Wallenstein, “New Threats and New Security: The Post-Cold War Debate Revisited”, in Peter Wallenstein (ed), *Preventing Violent Conflicts: Past Record and Future Challenges*, Uppsala: Uppsala University, 1998, стр.169; во: Ванковска Б., Меѓународна безбедност – критички пристап, Филозофски факултет, Скопје, 2001, стр.15.

⁸ Bjorn Muller, “Security and Self Reflections of a Fallen Realist”, YCISS Occasional Paper Number 26, October 1994, стр.3; во: Ванковска Б., Меѓународна безбедност – критички пристап, Филозофски факултет, Скопје, 2001, стр.15.

должи делумно и на врската помеѓу населението и ресурсите. Како што населението се зголемувало во поранешните општества под притисок на нагонот за самоодржување, се случувале доминации на посилната врз послабата популација и нејзина експлоатација. Со тоа студиите на праисторијата сугерираат дека војувањата се должат на поврзаноста на притисокот врз населението. Роберт Л. Карнеиро смета дека подемот на првите држави како Египет, Месопотамија и Перу бил поврзан со тоа што се зголемиле конфликтите помеѓу соседните села, бидејќи не било доволно едно село да обработува земја за да ги прехрани своите гладни луѓе само во својот атар.⁹ Соседните заедници се бореле едни со други како последица на ограничените ресурси. Тие конфликти придонеле за креирање на хиерархиската структура во раните општества. Тоа пак, придонело во раните општества да се развијат првите кодови на однесување за да се обезбеди мирен соживот, стимулирање на трговијата, поттикнување на развојот на специјализираната работа и обезбедување структури што ќе се справуваат со закани од надворешни сили. Успешниот лидер требало да биде најефективен во воздигнувањето на кланот, на групата, на племето или на заедница, односно жестоко и успешно да се бори против агресорите или пак да ги наведе луѓето во напади врз други за да ги зголеми сопствените ресурси. Оттука, како што се зголемувале општества така се појавувале елитни лидери (кралеви, цареви итн.) што управувале со потчинетите и создавале социјални, политички и економски разлики. Често оваа позиција станувала наследна. Оваа еволуирачка креација на „протовлада“ е објаснета од постоењето на борбата за ограничените ресурси.

Стравот од напади довел до еволуција на одбранбените средства за заштита на заедницата. Фундаменталната стратегија била да се користи физичката сила секогаш кога е можно за да се заштитат припадниците на заедницата од надворешни упади. Честопати географската положба била од големо значење за одбрана на територијата (положбата на висока надморска височина, опкружувањето со високи планини или пак граничење со водена површина). Додека географската положба ја зајакнувала безбед-

⁹ Carneiro, R.L., *Evolutionism in Cultural Anthropology: A Critical History*. Cambridge, MA: Westview Press, 2003.

носта на некои заедници други барале дополнителни средства за заштита. Од неолитното време ископани се села што имале живеалишта заградени со сидови за индивидуалните фамилии, односно живеалиштето било опкружено од сеопфатен сид или физички бариери за заштита. Изградените сидови и стражите и дебелината ограда, и тешките врати со брави, и животните и стапиците, служеле за заштита на раните заедници од надворешни напади. Така се појавиле голем број физички и анимални ресурси.¹⁰

Табела број 1. Основни физички и анимални (живи) безбедносни ресурси

Вид	Главни предности	Главни недостатоци
Заштитени локации, на пример на височини или со водена заштита	Потешко се напаѓаат од ниски, рамни површини	Можни непријатности за живеење и градежни потешкотии
Сидови	Силни спречувачи, застрашувачки дејствуваат	Скапи за изградба, доградување и одржување
Животни, особено кучиња	Чуваат преку вид и слух, тренирани за различни намени	Треба постајано да се заменуваат
Сефови и трезори	Лесни за заклучување и отклучување	Можат да бидат провалени по одредено време и со одредени вештини
Брави	Евтини, лесни за ракување	Може да се провалат или да се отворат со други средства
Скривалишта	Лесни за градење	Можат случајно да бидат откриени, локациите може да се заборават
Стапици	Не се скапи, корисни за одбраната	Може да доведат до случајни и ненадејни повреди или смрт

¹⁰ Bradbury, J. *The Medieval Siege*. Woodbridge, Suffolk and Rochester, NY: Boydell Press, 1992.

1.1.1. Градење сидови

Сидовите во тек на милениумите заштитувале цели нации, провинции, градови, села, воени складишта, замоци, живеалишта итн. Со тоа сидовите биле од исклучително значење за заедниците и за нивната безбедност од камено време па сè до XIX век. Од римската традиција па сè до средновековните градови, сидовите се состоеле од неколку елементи, и тоа: самиот сид, кули и порти. Сидот можел да биде од еден до три метри широчина и со слична висина што понекогаш можела да биде и повеќе од 20 метри. Кулите што биле изградени на периодични растојанија на сидот им обезбедувале на војниците или на стражарските места да имаат поголема прегледност. Портите го контролирале пристапот до внатрешноста. Освен контролниот влез и излез, порти постоеле и на одредени точки од каде што посетителите понекогаш плаќале влез во градот или пак посетителите биле обврзани да обезбедат доказ за нивната доверливост. Оваа физичка структура значително ги контролирала внатрешните и надворешните услови за животот на двете страни од сидот. Изградбата понекогаш била прашање на итност, вклучувајќи помош на целото работоспособно население. Вообичаено за изградбата се користеле локални материјали, иако понекогаш материјалот за изградба морало да биде транспортиран од далечни дестинации. Кога сидот бил завршен, со тек на времето и со зголемувањето на населението, проширувањето на сидот станувало неопходност. Така настанувале повторно вонредни трошоци, што заедницата би ги прифатила само под услови на огромна неопходност. Физичката конструкција за проширувањето на сидот дополнително барала повеќе чувари или стражари, нови порти, зголемување на бројот на кули итн.¹¹

Остатоци од поранешните заштитни сидови постојат денес во стотици европски и азиски градови. Средновековните градови според податоците што се добиени од ископувањата на 50-тина средновековни заедници ни покажуваат дека сите тие имаат сидови. Градовите со сидови го јакнеле чувството за важност на

¹¹ Mumford, L. *The City in History*. New York: Harcourt, Brace & World, 1961.

жителите. Да живееш во рамките на град заштитен со сид било привилегија. Сидовите ја изразуваат моќта на заедницата и обезбедувале „урбан живот“. Побарувачката за живеење во рамките на град заштитен со сид честопати била поголема од капацитетот на градовите. Луѓе се населувале надвор од сидовите ако не можеле да живеат во неговите рамки. Овие нови заедници биле наречени предградија. Така, сидот станал организациона структура за уредување на животот во заедницата. Кога портите се спуштале на зајдисонце, никој не можел да влезе или да излезе. Тоа бил еден од првите општествени надзори воведен во градот заштитен со сид. Поединците што сакале да останат во рамките на град заштитен со сид во текот на ноќта требало да добијат овластување за нивниот престој и да преземат одговорност за своето однесување додека биле присутни во градот. Екосистемот во рамките на заедницата бил кревок. Болеста можела да се прошири многу брзо, уништувајќи го населението. Покрај тоа, ризиците од пожари биле постојани закани како заради дрвото, сламата и другите запаливи материјали што се користеле во рамките на раните живеалишта. Сепак, сидовите на замоците, селата или градовите дејствувале како магнет за лица кои се стремеле кон урбаноста, како и за да се постигне повисок степен на лична безбедност. Заштитените градови и провинции со сидови биле едни од најраните обележја во историјата во Месопотамија и Феникија. Замоците ги заштитувале помалку населените региони оддалечени од населените места, иако понекогаш замокот создавал големи заедници способни да ги издржат долгогодишните опсади. Со развојот на модерната техника за освојување, сепак, замокот или градските сидови биле исправени пред поголем ризик.¹²

Во XV век, со развојот на артилеријата, довербата во фиксните утврдувања станала помалку уверлива. Сепак артилериските напади имале ограничување. Во многу примери, најголемата слабост на опсаднатата структура на заедницата била

¹² McCrie, R. 'A Brief History of the Security Industry in the United States'. In Felson, M. and Clarke, R. (eds.) *Business and Crime Prevention*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1997.

во отсекување од потребните резерви за подолг временски период што ги наведувало жителите на глад со цел тие да се предадат. Замоците можеле да бидат доволно големи за да ги заштитат не само кралските или феудалните личности и нивните придружби, туку и војниците, селаните, и други кога е во прашање безбедноста во тек на подолга опсада. Заштитата не се ограничувала само на комуналните, станбените или воените конструкции. Дури и верските објекти можеле да бидат заштитни локации за верниците. Еден сочуван пример е укрепената катедрала Сент-Сесил во Алби, Франција. Замоците можеле да постојат и во рамки на градовите заштитени со сидови, или пак на стратегиска позиција на одредено растојание од населените места. Замоците биле градени за да доминираат на одреден терен и да опстојат во отежнатите воени услови. Норманите биле во можност да ги заштитат нивните феудални структури делумно и поради капацитетот да градат добро и брзо. Замоците служеле исто и како центри на моќ што го задржувале освојувањето во земјата и обезбедувале дефанзивна препрека која ги одвраќала напаѓачите.¹³

Сидовите, исто така, служеле за заштита на целата популација. На пример, „Големиот сид“ или познатиот Кинески сид во Кина започнал да се гради за време на владеењето на Императорот Ши Хуанг Ти во 214 година п.н.е.¹⁴ Објектот бил со намена да се заштитат етничките Кинези, главно, од Северните Хуни. Ефектот во голема мера бил успешен. Во вековите потоа „Големиот сид“ бил проширен, за на крајот да достигне над 2.400 километри од Заливот на Чихли на Жолтото Море до длабочините на Централна Азија. „Адријановиот сид“, изграден во II век од нашата ера, бил изграден да се оддалечат Римјаните и Саксонците од завојуваните келтски племиња на север. Кога јужниот дел на Шкотска бил делумно покорен, друг сид бил изграден почнувајќи од 138-та година од нашата ера. Тоа бил сидот на Антониј, именуван по

¹³ Hogg, I. *The History of Forts and Castles*. London: Macdonald & Co, 1988.

¹⁴ Luo, Z., Wilson, D. and Drege, J.-P., *The Great Wall*. New York: McGraw-Hill, 1981.

Антониј Пие, римскиот император.¹⁵ Додека огромни сидови покривале големи растојанија и биле успешни во одвраќање на напаѓачите за значително време, сепак некои сидови не успеале да се одржат поради големите трошоци за чување и за одржување. Според некои истражувања со изградба на редица замоци би можело да се постигне истата цел со помалку трошоци.¹⁶ Понатаму, со пронаоѓањето на барутот се смениле одбранбените капацитети на сидовите. Барутот е експлозивна мешавина на шалитра (калиум нитрат), сулфур и јаглен. Се верува дека се користел од страна на Кинезите првично за огномет уште од IX век. Барутот се користел во XIV век во Азија и во Европа за потребите на војувањето. Покрај барутот треба да се нагласи дека се користеле и други средства за напад на градските сидови со векови наназад. На пример, „грчкиот оган“, катапултирање на запалив материјал, било главно оружје кое се користело за напад на оние што се наоѓале зад сидовите.¹⁷ Пронаоѓањето на барутот, сепак, значеше дека претходно непробојните сидови биле ранливи од упорните, добро поддржани напаѓачи. Освен тоа, растот на урбаното население го наметнувало периодичното проширување на многу градови или сидови, а скапите расходи и одбранбената употреба на сидовите била намалена поради менување на технологијата и воената стратегија. Во средината на XIX век со измислувањето на нитроглицеринот се произвело уште помоќно средство противземјени и сидарски градби. Градовите почнале со отстранување на нивните сидови што се должи на нивната потреба за проширување и ограничената употреба на историските сидови во модерната ера. Сепак, затворените заедници заштитувале милиони богати и помалку богати жители низ сиот свет. Сидовите никогаш не биле крајни бариери. Тие можеле да се совладаат со постојани напади, копајќи под нив, или надминувајќи ги. Остатоците од сидовите се важни, сепак, за нивната симболичност како и за нивното фактичко

¹⁵ Hanson, W.S. and Maxwell, G.S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1986.

¹⁶ Singman, J.L., *Daily Life in Medieval Europe*. Westport, CT: Greenwood Press, 1999.

¹⁷ Partington, J.R., *A History of Greek Fire and Gunpowder*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999.

значење во однос на спречувањето на пристапот и обезбедувањето на физичката безбедност. Референците за заштита со сидовите се еднакво антички колку и современи. Тоа што им е заедничко е дека тие бараат физички и психички напори за да се надминат.¹⁸

1.1.2. Употреба на животни за заштита

Употребата на животните за заштита на луѓето им претходела на одбранбените структури за заштита на луѓето. Кучињата се особено погодни за остварување на безбедносни цели. Египетските кралеви ги користеле за да ги чуваат кралските дворови. Египќаните, исто така, одгледувале и ловциски кучиња. Кучињата биле користени за повеќе намени, и тоа: како аларми, за да ги напаѓаат натрапниците, за лов и за дружење. Египетските семејства тагувале кога ќе умрело нивното куче миленик. Римјаните ги чувале како стражари за да ги заштитат складиштата од крадци. Од средниот век со доаѓањето на модерната полиција, кучињата чувари се важни за заштитата на домовите, работните места, складиштата итн. Во модерните времиња постојат во сиот свет кучешки патроли со цел спроведување на законот. Тие се користат за откривање на: нелегален шверц, криумчарење на луѓе, присуството на забранета храна, растенија, наркотици и експлозиви. Понатаму милиони граѓаните ги користат кучињата за дружење како и за нивна поголема безбедност.¹⁹

Покрај кучињата и други видови животни, исто така, играле важна улога во обезбедување на лица и имот. Ливиј опишува како една гуска на еден од римските ридови дала сигнал за да предупреди за галските напаѓачи кои сакале да го нападнат логорот на армијата во ноќта од стрмната и незаштитена страна на ридот.²⁰ Понатаму, разни видови птици, кои биле способни да прават голема бучава кога се вознемирени, биле користени за заштита на затворениците од бегство и во воените објекти за откривање на неовластено

¹⁸ Low, S. M., *Behind the Gates: Life, Security, and the Pursuit of Happiness in Fortress America*. New York: Routledge, 2003.

¹⁹ Bryson, S., *Police Dog Tactics*. New York: McGraw-Hill, 1996.

²⁰ Sélincourt, A. de (trans.), *Livy: The Early History of Rome*. Baltimore, MD: Penguin Books, 1960, стр. 7–376.

присуство на луѓе. Слично на тоа, во раните цивилизации, коњите биле многу важни за постигнување воени цели.²¹

1.1.3. Заштита на внатрешноста на објектите

Безбедноста е потребна, како во рамките на заедниците заштитени со сидови, така и во заедниците што немале сидови или некаква друга структура за физичка заштита. За да се заштитат скапоцените предмети, вклучувајќи ги важните документи, во сидовите на просториите, мебелот или пак подрумите честопати биле создавани скришни места. Тие биле поевтини за изградба, но, исто така, полесно можеле да бидат откриени. Стапиците понекогаш ги фаќале натрапниците што се обидувале да ги отворат вратит, но не успеале бидејќи не ја знаеле тајната комбинација. Недостатокот на стапиците е тоа што лицата што ги поставувале понекогаш се повредувале, а други пак ненамерно се повредувале.

Сефовите и тешките кутии се користеле како заштитни контејнери во времето на античкиот Египет.²² Бравите се меѓу најстарите измислени механизми. Музејот за браварски елементи во САД, во Териваил има египетски брави стари повеќе од 4000 години. Низ вековите потребата за заштита на скапоцени метали и камења и важни документи креирала пазар што напредувал многу брзо. Сандаци коишто биле заштитени со сложени механизми за заклучување се употребувале во Средниот век.²³

Механичките брави за заштита биле развиени доста рано. Бравите со клучеви биле достапни за продажба во Средниот век. Тие биле создадени како еден евтин доверлив начин за одбивање на пристапот. На почетокот металните брави направени во Нирнберг биле особено ценети за нивната изработка. Од XVII век, металните брави направени во Франција го земале приматот.²⁴

²¹ Hyland, A., *The Horse in the Ancient World*. Westport, CT: Praeger, 2003.

²² Eras, V.J.M., *Locks and Keys Throughout the Ages*. Folkestone: Bailey and Swinfen, 1974.

²³ Најстарото парче мебел во сопственост на Банката на Англија е безбедносен сандак со мултифункционално заклучување што датира од околу 1700 година, достапен и денес во Музејот на банката.

²⁴ Hopkins, A.A., *Lure of the Lock*. New York: General Society of Mechanics and Tradesmen, 1928, стр. 29–31.

Во XIX век, производителите на врати во Обединетото Кралство и во САД го користеле зборот „отпорно на кражби“, како дел од нивните маркетинг стратегии. Тоа секако дека било претерано. Тие можеле да биде провалени со помош на инсајдерски информации или брутални напади. Сепак, некои брави од крадците никогаш не биле обиеени и покрај бројните обиди. Од друга страна, сефовите и трезорите може да бидат насилно обиеени со алати, факели, експлозиви и киселина, или пак отворени од страна на „квалификувани крадци“. Креаторите на сефовите и трезорите постојано се обидуваа да го подобрат отпорот на нивните производи од криминални намери. Во комбинација со современите алармни системи, ваквата цел, главно е постигната. Тоа се потврдува преку долгорочниот пад на високата загуба на комерцијалните провали во развиените земји.

Во првата четвртина на XX век, клиентите заинтересирани за купување производи за заштита барале гаранција дека уредите се отпорни како што биле рекламирани. Во таа смисла во САД, осигурителните компании изгласале консензуални стандарди за безбедни врати некаде на почетокот во 1924 година. Во наредните години осигурителните компании развиле градација на провалниот отпор на одредени производи презентирани од нив, за евентуално одобрување. Во прилог на производството на безбедни врати, осигурителните компании додале разни други безбедносни производи за кои се воспоставени безбедносните стандарди и се спроведени тестирања. Тие биле наменети претежно за механичка заштита. Со појавата на електричните аларми, барањето за заштита против бруталната сила или тајните напади е намалена.²⁵

Во модерното доба, механичките брави и понатаму остануваат да бидат важен дел од безбедноста. Од принципите на системите за заклучување коишто се воспоставени уште пред повеќе од 4000 години некои се актуелни до денешен ден и имаат многу сличности во концептот и функцијата со првите форми на заштита со заклучување. Во XXI век, електронските компјутерски управувани сефови и трезорски врати користат системи базирани на предностите на поранешните механички тела.

²⁵ Schell, B.H., *Cybercrime: A Reference Handbook*. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2004.

2. СИЛИ ЗА БЕЗБЕДНОСТ И ЗАШТИТА

Прва должност на заедницата е да се заштити себеси преку мерки што ги презема водството/лидерството или на лична иницијатива. Уште во раните општества водачите имале за цел да ја обезбедат заедницата за остварување на одбранбените цели. Според археологот Роберт Венке²⁶, човечкото општество еволуирало од заедници што се состоеле од собирачи на храна со 50 или со помалку членови, до поголеми заедници во кои лидерот ги насочувал целокупните активности што биле во сферата на неговата контрола. Подоцна, кралствата, како повисока форма на организација, под водство на кралеви и повремено кралици се нафатиле да ја унапредат заедничка одбрана и економска виталност на општествата. Понатаму се појавиле империи со различни форми на владеење. Во текот на милениумите, кралствата или нивните титуларни еквиваленти се свртеле кон создавање сили за заштита составени од мажи со цел одбрана на територијата. Во повеќето случаи забележани од историјата, овие сили се свикувале и на „ад хок“ основа. Кога потребата за борци во дефанзивни или во офанзивни акции ќе завршела групите биле распуштани. Како што техниките на војувањето еволуирале така се зголемиле и потребите за постоење поопремени сили, а концептот на постоење на еден „професионален платен кадар“ постепено станал императив.²⁷

2.1. Појава и развој на војската

Според западната литература, рани форми на организиранни воени сили можеле да се најдат меѓу Феникијците и Евреите.

²⁶ Wenke, R., *Patterns in Prehistory: Humankind's First Three Million Years*. 4th edn. New York: Oxford University Press, 1999.

²⁷ Wright, Q. *A Study of War*. 2nd edn. Chicago: University of Chicago Press, 1965.

Организираните воени сили имало и во Грција. Порастот на Грците придонесол елинистичката култура да се развива сè додека Рим не ја апсорбирал. Воените сили во римско време илустрирале висок степен на организација и на дисциплина. На почетокот војниците или морнарите имале постојани обврски во службата со почитување на хиерархијата. Оваа „професионална“ армија било важно да ја прошири империјата а, исто така, било од витално значење и да ја задржи. По освојувањето, римските војници ги користеле нивните архитектонски и инженерски вештини за изградба на јавни објекти, изградба или доградба на веќе постојните тврдини и ја воспоставувале организационата мрежа на освоените или новоформираниите заедници. Надвор од овие задачи на градење на заедница, армијата може да игра доминантна улога во операциите на заедницата во зависност од локалните услови.²⁸

Контролата на морињата, исто така, била значајна за осигурувањето на хегемонијата. Воени бродови за прв пат били употребени од страна на Египќаните во 3000 год. п.н.е. Ова е утврдено со археолошките докази коишто покажуваат дека египетските бродови биле дизајнирани за да ги поддржат офанзивните или дефанзивните маневри, односно не биле креирани само за конвенционален транспорт. Додека воените сили биле свикувани толку колку што било потребно и потоа биле распуштани, со текот на вековите, од друга страна, владетелите често имале лични безбедносни сили на трајна основа посветени за нивната безбедност. Сепак, со текот на времето, потребата за постојани воени сили се зголемувала. Така, на пример, за време на националните вонредни состојби, како што се напади од надворешни сили, воените лидери барале волонтери за да ги зголемат основните сили. Овие „ад хок“ војници требало да бидат во секој момент достапни, или пак тие можеле да бидат повикани на служба преку присилба (регрутација), убедување или давање на одредени поволности.²⁹ Армиите без ангажмани, застапени во

²⁸ Watson, G.R., *The Roman Soldier*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1985.

²⁹ David, A.R., *Handbook to Life in Ancient Egypt*. New York: Facts on File, 2003.

средниот век и ренесансата, биле еден вид закана за слободата на граѓаните како и извор на постојани трошоци што требало да бидат задоволени. Сепак за време на широки воени акции, војската станувала постојана потреба. Во период на долготрен европски конфликт во XVII век, потребата да се задржи една квалификувана, добро снабдена војска станала неопходност во заштита на националните интереси. Европските држави тогаш создале армии и морнарици со придружна бирократија што ги поддржувала. Модерната армија, сепак, се карактеризирала со повеќе подготовки отколку во минатото. Теориите и практиките на военото дејствување коишто се појавиле на почетокот на XVIII век се базирале врз брзото проширување на техничките иновации. Овие случувања помогнале да се зацврсти позицијата на постојниот статус на силите наменети за заштита на интересите на нацијата.³⁰ Меѓутоа, низ сиот овој период, војската имала помошна, привремена должност кога се случувале домашни конфликти или други вонредни околности што ги надминанувале капацитетите на општеството рутински да се справи со нив. Војската секогаш била крајната алатка на национална моќ за одржување на редот во самите градови, кога постојните мерки не давале резултати. Воените сили, исто така, можело да бидат употребени и во руралните области во случаи кога фармери или патници биле напаѓани од патувачки криминални банди, но војниците и морнарите никогаш не биле идеални мировници во рамките на заедницата. Обучени и поттикнати да убиваат во битка, тие не биле оспособни да одговорат со минимални репресивни мерки за едно непослушно граѓанството. Јавниот страв и омразата од одбивното војничко однесување во самите градови го зголемиле притисок да се најде нова опција за одржување на јавниот ред во градовите, односно започнала ерата на јавната полиција. Одвојувањето на војската од полицијата како сила за јавна безбедност се темели на нивните различни истории, цели и методи. Британскиот генерал Сер Џон Хакет изјавил: „Да се вра-

³⁰ Howard, M.E. (ed.), *The Theory and Practice of War*. New York: Praeger, 1966.

ботат војниците како полицајци, или полицајците како војници ... е неефикасно и содржи сериозна закана за слободата“.³¹

Во современи услови многу е тешко да се воспостави еден модел на организирање од организациски и од структурален аспект што е применлив за сите организации. Примерот со воените организации тоа најдобро го потврдува. Иако војските, односно вооружените сили, на сите земји на светот имаат помалку или повеќе исти цели и задачи, сепак може да се воочат одредени разлики во организациската структура на вооружените сили. Разликите што постојат во организациските структури на вооружените сили се последица на голем број фактори кои влијаат на нивното формирање. Оттука, правците во кои, во организациска смисла, се движел нивниот развој укажуваат на следните организациски елементи. Првиот организациски елемент се однесува на нивното пополнување. Еден дел од војските се пополнуваат со општа воена обврска. Во тие рамки, постои и супститутот професионална или платена војска. Втората организациска придобивка се гледа во фактот дека, речиси во сите војски на светот, врховната команда е во рацете на цивили (претседателот на државата или премиерот), а министерството за одбрана го водат, исто така, цивили. Тоа, всушност, најдобро ја изразува тенденцијата за целосна цивилна и демократска контрола на војската.³² Во земјите од поранешниот социјалистички поредок, министерствата и другите врвни функции во одбраната, до 1990 година, речиси без исклучок, ги извршуваа професионални војници. Денес ситуацијата е сосема изменета. Третиот организациски елемент, всушност, е еден од столбовите на функционирањето на модерните војски. Станува збор за хиерархијата и субординацијата кон и во самата војска. Во таа смисла, задржан е најстариот и најнедемократскиот начин на раководење. Воената организација на војската ѝ е подредена на основната цел на нејзиното постоење, а тоа е водењето војна.

³¹ Villiers, P., *The First 50 Years: The History of the Police Staff College*. Bramshill, Hants: Police Staff College, 1998, стр. 44.

³² Ѓорески В., Сите војски на светот, НИП Ѓурѓа, Скопје, 1995, стр. 32.

Заради тоа и постои потчинување на голема маса луѓе на еден човек – врховен командант. Тој постои заради извршување на таа цел, но постои и заради спречување на можноста војската да се истргне од контрола или да се осамостои надвор од рамките што се определени со уставот и со законите на една држава. Врховниот командант е цивил кој, меѓу другото, треба да обезбеди војската да не се претвори од апарат на државата во апарат против државата.³³

Во организациска смисла на зборот, на самата структура на војските влијаат повеќе фактори што се од внатрешна, но и од надворешна природа. Исто така, на организациската структура влијаат и брзите промени што се резултат на научните откритија во делот на технологијата што ги принудува војските да се реструктурираат водејќи сметка за новите техничко-технолошки достигнувања. Техниката и технологијата на новите видови оружја и опрема придонесоа да се случат големи промени во формациските структури на војските. Континуираното зголемување на степенот на усовршување на оружјето во современата епоха, како и потенцирањето на објективните предности што се должат на самата организација упатуваат на постоење тенденција на рапидно зголемување на надмоќноста (супериорноста) на војската во однос на невооружената популација во општеството.

Денешните војски, во својата структура, имаат од неколку десетици до неколку стотици различни воени специјалности. Спектарот на средствата и на опремата, нивното одржување, ракувањето со нив и нивната употреба наложуваат голема динамика во создавањето нови специјалности. Од класичната структура остана само поделбата на војската на видови, родови и служби. Но нивната содржина е радикално различна. Не е премногу ако се каже дека границата меѓу видовите (копнена војска, воена морнарица и воено воздухопловство) е мошне формална бидејќи станува збор за испреплетени структури.³⁴

³³ Исто., стр. 32-33.

³⁴ Исто., стр. 33.

2.2. Појава и развој на полицијата

Полицијата спаѓа меѓу најстарите организации во општеството и се јавува, како што истакнува Вебер, напоредно со нараснувањето на потребата на општеството за воспоставување ред, мир и заштита. Историскиот развој на полицијата и нејзиното формирање во современ полициски систем недвосмислено укажува на сета сложеност на поимањето и појмовното одредување на полицијата. Кратката етимолошка анализа со дивергентно поимање на полицијата посочува дека и овој како и многу други поими му припаѓаат на старогрчкото семејство *polis* и *politea*. Зборот *политија* се заменува со зборот полиција најпрвин во францускиот јазик, а потоа е преземен и во англискиот прџи што на почетокот се користи за да се означи јавната администрација.

Значи со поимот *полиција* се означува јавна, цивилна (не-воена) организација на која ѝ е доверена моќ од власта да го спроведува законот и да обезбеди јавен ред преку легитимна примена на сила, додека поимот спроведување на законот е поопшт и може да опфати поголем број полициски служби. *Полициски служби* е генерички назив за полициските организации, додека терминот *полициски сили* се избегнува имајќи ги предвид дебатите во литературата околу тоа дали полицијата треба да се смета за *сила* или за *служба*.³⁵ Означувањето на полицијата како јавна власт (*civil authoritis*) е многу важно од причина што полицијата ја претставува јавната моќ на власта што се демонстрира во секојдневниот живот на општеството, наспроти воената што се користи во услови на војна.³⁶

Дериватниот термин полиција уште во XVIII век бил поврзан со цивилните сили на кои им е доверено спроведување на законот, одржување на јавниот ред, спроведување на прописите, казнување на прекршувањето и на прекршителите на законот и откривање

³⁵ Casey, J. Policing the World. The Practice of International and Transnational Policing. Carolina Academic Press. Durham, 2009, стр. 13-111.

³⁶ Dempsey, S., S., Forst, S., L. (ed). *An Introduction to Policing*. 6th edition. Cengage Learning. Delmar. USA, 2012, стр.23-124.

кривични дела. Полицискиот историчар Чарлс Рит во своето дело „Слепите очи на историјата“³⁷ го опишува и го анализира спроведувањето на законот во раните грчки, римски, византиски и исламски империи, но исто така пишува и за полициското работење во Велика Британија и во САД, околу средината на XX век. Рит забележува важна разлика помеѓу тоталитарната полиција, во која силите директно ѝ одговарале на владата или на владетелот во споредба со полицијата во демократските средини што одговора пред законот. Терминот спроведување на законот значително го одразува владеењето на правото, а не желбите на некој автократ или локален политичар. Терминот, исто така, имплицира дека спроведувањето на законот вклучува многу повеќе од одржување на јавниот ред, вклучувајќи и специјализирани единици кои генерално поседуваат полициски овластувања, но работат засебно во редовите на полицијата. Оттука денес полицијата инкорпорира општи и специјални полициски единици.

Генерално развојот на полицијата или ерата во која се разви современото полициското работење според британското искуство географски е сместено во Лондон. Тука била воспоставена првата полициска служба. Хенри Филдинг (1707-1754 година), судија и истакнат романсиер, предлага идеја за постојани, платени и чесни судии што ќе командуваат со мала единица составена од постојани полициски службеници во полициските станици.³⁸ Прототипот на полициски сили на Филдинг започнува да работи во 1753 година со седум мажи, од кои шестмина претходно биле парохиски полициски службеници. Новоорганизираните полициски службеници брзо уапсиле голема банда крадци. На препорака на судот, полициските службеници можеле да добијат награда што потоа можела да се подели меѓу полицајците и жртвите на криминалот. Така патролите од “Bow Street”, подоцна популарно наречените “Bow Street Runners”, заработиле бонуси како дополнување на нивните редовни приходи. Наградите биле повисоки за решавање

³⁷ Reith, C., *The Blind Eye of History*. Montclair, NJ: Patterson Smith, originally published 1952 by Faber & Faber, London, 1975.

³⁸ Battestin, M.C., *Henry Fielding: A Life*. New York: Routledge, 1989.

на потешки злосторства.³⁹ Тие работеле заедно со информатори со кои ги споделувале своите бонуси по успешните апсења. Сепак и покрај преземените чекори загубите предизвикани од криминалот ја загрозиле транспортната индустрија што била лоцирана во Лондон. Трговците и шпедитерите во 1798 година формирале една полуцивилна група за заштита на стоките, наречена „речна полиција“ или „поморска полиција“. Патрик Колкухун и Џон Хариот се двајцата судии што биле промотори на идејата за создавање на оваа специјална сила за да се заштитат бродовите во пристаништата и за чување на магацинските објекти поврзани со нив. Колкухун и Хариот се залагале за идејата дека борбата со криминалот дава подобри резултати ако се зголеми веројатноста за брзо откривање и апсење отколку ако казните се високи. Првите месеци биле особено тешки за тестирање на групите наменети за спроведување на законот.⁴⁰ Сепак, во првата година од работењето на „поморската полиција“ еноормно бил намален криминалот и веднаш ги оправдале нивните трошоци. Кривичните дела биле елиминирани, а над 2000 прекршочни апсења биле спроведени во првата година од работењето. Одлучните перформанси на

³⁹ Goddard, H. *Memoires of a Bow Street Runner*. New York: Morrow, 1957.

⁴⁰ На 16 октомври 1798 година, само три месеци по формирањето, двајца полициски службеници од „речната полиција“ уапсиле три лица за кражба на јаглен и биле казнети секој со по £ 2, најголемата сума во тоа време. Таа ноќ толпа од 100 поддржувачи на уапсените мажи ја нападнале полициската станица со стапови и камења. Судијата Колкухун им го прочитал законот за немири, наредувајќи ѝ на толпата итно да се разотиде. Тие не го направиле тоа. Пиштоли им биле поделени на полициските службеници кој пукале за да ги растерат демонстрантите. Некои демонстранти, исто така, имале оружје и возвратиле. Три полициски службеници биле погодени од огнено оружје, а еден починал. Пет демонстранти се убиени, а уште неколку повредени. Цивилните службеници одговориле со поддршка на полицијата, спречувајќи ги понатамошните немири. Немирите траеле помалку од три часа, но полицијата покажала дека нема намера да се повлече. Ова е единствениот пат кога демонстранти се убиени од огнено оружје од страна на полициски сили во историјата на Велика Британија.

„речната полиција“ помогнале за создавање на „Метрополитен полицијата“ подоцна.

Претходно нередите во градовите нагло се зголемиле во првите децении на XVIII век заедно со брзиот урбанистички раст и развојот на индустријализацијата. Роберт Пил, клучна фигура во модерната полиција, служел како главен секретар за Ирска 1810/1812 година. Додека бил таму, тој ја формирал Ирската полиција за зачувување на мирот“, првично за да патролира во руралните средини. Овие сили се зголемиле па настанала „Кралската ирска полиција“. Во Лондон во 1822 година, како министер за внатрешни работи, Пил бара да одговорат на нарушувањето, преку создавање на Анкетна комисија за да се оцени евентуалното спојување на регуларната полиција, со парохиската полиција, со патролите на “Bow Street”, „речната полиција“ и со ноќните чувари во една нова и кохерентна целина. Пил во 1828 година го обновил растечкиот интерес за воспоставувањето на една специјална полувоена полиција. Оваа иновација кулминирала со усвојувањето на законот за „Метрополитенската полиција“ од 1829 година, кој воспостави полициски сили во Лондон под обединета команда.⁴¹

Со овој закон се воспоставува првата униформирана, организирана, платена јавна полициска служба во Лондон. Според убедувањето на авторот на Законот, заемното почитување меѓу полицијата и граѓаните е од суштинска важност за успехот на полицијата, па оттука, полицијата каква што ја познаваме денес, уште од самите почетоци е всушност служба што е одговорна пред јавноста. Поради големата заслуга Пил се смета за основач на модерната полиција, а неговите девет принципи се основа врз која е воспоставена полицијата во голем број земји во светот. Овие принципи се однесуваат на: базичната мисија поради којашто постои полицијата е спречување на криминалот и безредието; способноста на полицијата да ги извршува своите должности зависи од јавното одобрување на нејзините акции; полицијата мора да осигура доброволна соработка од јавноста во почитувањето на законите, за

⁴¹ Evans, E.J., *Sir Robert Peel*. London and New York: Routledge, 1991.

да може да се обезбеди и да се одржи почитувањето од јавноста; степенот на соработка со јавноста се намалува пропорционално со неопходноста за примена на физичка сила; полицијата ја бара и ја одржува јавната поддршка не преку опслужување на јавното мислење, туку преку константна демонстрација на апсолутна и на непристрасна служба на законот; полицијата применува физичка сила до оној степен колку што е неопходно да се обезбеди почитување на законите или враќање на редот, само кога примената на убедување, советување и предупредување ќе се покаже недоволна; полицијата треба континуирано да одржува однос со јавноста во рамките на кој е реална историската традиција дека „полицијата е јавноста, а јавноста е полицијата“, односно дека полицијата не е ништо друго туку членови на јавноста што се платени да посветат целосно внимание на должностите кои се обврска на секој граѓанин во интерес на добросостојбата и опстанокот на заедницата; полицијата треба секогаш да ја насочува својата активност строго кон нејзините функции.⁴²

Лондонската полиција, односно полициските службеници биле обучени да ги почитуваат граѓанските права, учтиво да им служат на граѓаните и да ја користат силата само кога е потребно, во случај на личен контакт или лишување од слобода. Работниот однос во полицијата можел да биде прекинат поради пијанство на должност, отсуство од работа, разговарање со проститутки, разговарање премногу долго со жени кои не се проститутки, непотребно грубо однесување во апсењето или дружење со криминалци. Акцентот бил ставан на превенцијата на криминалот преку негово откривање.⁴³

Градот Њујорк бил еден од градовите што се огледал на новата полициска структура на Лондон. Градот имал дневен полициски систем и ноќни чувари од холандската ера на XVII век. Системот станал неефикасен кога Њујорк доживеал експанзија и развој

⁴² Dempsey, S., S., Forst, S., L. (ed). *An Introduction to Policing*. 6th edition. Cengage Learning. Delmar. USA, 2012, стр.23-124.

⁴³ Метрополската полиција (bobbies) можела да носи револвери во периодот 1884-1936 за потоа да стане невооружена.

поддржан од порастот на индустријализацијата во почетокот на XIX век.⁴⁴ Реорганизацијата во Њујорк, седум години подоцна, имала големо влијание врз остатокот од новата нација. Користејќи го искуството на „Метрополитен полицијата“ како главен модел, Њујорк ја реорганизира својата полиција, присвојувајќи многу од искуствата на Лондон. Њујоршката верзија на полициското работење сепак се разликувала во некој од главните аспекти. Така, во првите децении њујоршките полициски офицери првенствено биле реизбирани на годишна основа, а потоа за двегодишен период. Поддршката на еден локален политичар била потребна за да се обезбеди позиција. Кога бил избран новиот градоначалник, на некои од полициските офицери веднаш им бил прекинуван работниот однос за да бидат заменети од страна на поддржувачите на победникот. Во последната четвртина на XIX век, политичката протекција престанала да биде примарен фактор во изборот и во вработувањето како полициски офицери. Почнале вработувања врз основа на способностите на кандидатите и тие имале доживотен мандат секако ако нивните досиеја биле чисти.⁴⁵

Денес процесот на организирање на полицијата води кон креирање организациска структура што дефинира како е поделена на задачите, како остваруваат соработка секторите, одделенијата, како се користат ресурсите итн. Според ваквата концептуализација на дадениот пристап во делот на дефинирањето на организационата структура во полицијата, самата структура посочува на: поединци кои извршуваат одредени задачи; односи на формално известување, одговорност за одлуките, хиерархиските подреденост и на нивоата, планирање на активностите што треба да ја обезбеди потребната координација и соработка итн. Субјектите на организационата структура се во меѓусебна интеракција во која се одвива постојаната функција на полициската организација. Заемните односи меѓу вработените во самата организацијата што

⁴⁴ Costello, A.E., *Our Police Protector: History of the New York Police from the Earliest Period to the Present Time*. Montclair, NJ: Patterson Smith. (Reprint of the 1885 ed.).

⁴⁵ Richardson, J.F., *The New York Police: Colonial Times to 1901*. New York: Oxford University Press, 1970.

во нејзината структура заземаат определени места и имаат определени улоги, повеќе или помалку се формализирани и регулирани со соодветни прописи.⁴⁶

2.3. Појава и развој на приватната безбедност

Историски гледано наназад, приватната безбедност во разни форми и во различни историски услови егзистирале уште од древни времиња. Луѓето отсекогаш сакале да ги заштитат своите вредности и изнаоѓале начини како да се организираат за да го постигнат тоа.⁴⁷ Археолошките наоди и историските истражувања покажуваат дека и најпримитивниот човек водел сметка за безбедноста и во граници на своите можности развивал безбедносни техники. Пештерските цртежи и многу други историски споменици јасно покажуваат дека заштитата и почитувањето на општествените норми или правила на однесување биле нешто што го окупирало вниманието на првобитните луѓе, и, всушност биле нивна потреба. Задоволувајќи ги тие потреби, од тогаш до денес, луѓето ги развиле заштитата и општествениот ред до денешните модерни системи на јавна и на приватна безбедност, кои се јасно дефинирани и структурирани и на тој начин раздвоени, што не било случај во минатото, кога често се испреплетувале и се мешале.⁴⁸

Значи приватната безбедност претставува дополнување на безбедносната заштита што ја обезбедува државата преку надлежните безбедносни органи.⁴⁹ Ваквата констатација произлегува

⁴⁶ Бакрески О., Безбедносниот сектор како специфичен облик на организација, во списанието „Безбедносни дијалози“, Филозофски факултет, година I, број 1, април 2010, стр. 90-91.

⁴⁷ <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/bjs/grants/232781.pdf>

⁴⁸ Давидовић Д. (ур.), *Хрестоматија*, Центар за превенцију криминалитета, Београд, 2006, стр. 3.

⁴⁹ Триван Д., Милошевић М., „Актуелно стање приватне безбедности у Р Србији“, *Зборник на трудови од меѓународната научна и стручна конференција*, Реформите на безбедносниот сектор во Република Македонија и нивното влијание врз борбата против криминалитетот, Скопје, 2012, стр. 48.

од тоа дека државата не е во можност да обезбеди присуство на полициски службеници во секој момент и на секое место каде одредени добра можат да бидат предмет на напад и на загрозување. За разлика од државните органи, што се одговорни за безбедносните прашања и се ангажираат на превентивен и на репресивен план во доменот на заштита на државата и општеството од сите облици на закани, во доменот на приватната безбедност се појавуваат безбедносни субјекти, што во рамките на овластувањата кои ги имаат, се спротивставуваат на различни форми на закани на лицата, претпријатијата и други правни субјекти со што се придонесува за ефикасна заштита на овие вредности.⁵⁰ Токму поради тоа, развојот на свеста на секој поединец, организација или други субјекти е да преземат одговорност за заштита на животот и имотот, а тоа значи неопходна потреба од потенцирање на местото и улогата на приватната безбедност во рамките на вкупната безбедност. Поради тоа, во овој домен кога станува збор за местото и улогата на приватната безбедност во општата безбедност треба да се потенцира дека карактеристична област на дејствување на приватната безбедност е токму дејствувањето во областа на обезбедување на лица и имот, фирми и компании, транспорт на вредни пратки и сл.⁵¹ Според тоа, приватната безбедност ги инкорпорира физичкото обезбедување на имот и лица како најголема и највидлива компонента; техничко обезбедување, информациска заштита и приватната детективска дејност.⁵² Исто така, денес приватната безбедност е одговорна не само за заштита на многу од институциите на нацијата и на системите на критична инфраструктура, туку е насочена и кон заштита на интелектуалната сопственост и чувствителните кор-

⁵⁰ Кузев, С., „Безбедноста, приватната безбедност и детективската дејност“, *Годишник на трудови*, Европски Универзитет - Скопје, 2011, стр. 451.

⁵¹ Тимова, Т., *Приватната безбедносна индустрија во Европската Унија со посебен осврт на СР Германија*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски Факултет – Скопје, Скопје, 2015, стр. 31.

⁵² Sajko, J., Mikac, R., „Privatizacija sigurnosti kao trend novog doba: Privatna industrija sigurnosnog sektora kao integralni die nacionalne sigurnosti SAD-a“, *Polemos*, 12(1), 2009, стр. 51-72.

поративни информации.⁵³ Оттука нема дилема дека се забележува голема тенденција во однос на зголемување на дејноста на приватната безбедност. Постојат само мал број држави во кои не се одвива овој процес на приватизација. Зголемувањето на бројот и значењето на приватните компании што даваат услуги од воен и од безбедносен карактер и услуги во делот на физичко-техничките обезбедувања, претставуваат глобален феномен кон крајот на XX и почетокот на XXI век. Со тоа државата и нејзините институции не се веќе единствени субјекти што се грижат за надворешната и за внатрешната безбедност на своите граѓани.⁵⁴ Достапните податоци водат кон тезата за енормен пораст на севкупните активности и позитивни последици од него. Со тоа приватната безбедност претставува симбол и стереотип за „приватно око“, каде секоја инфомација е важна, каде секој потег е забележан, и каде од секој збор се открива безбедносна закана. Комплексноста на поимот произлегува од неговата употреба, како и проблематичноста околу дефинирањето поради различните ставови на теоретичарите. Обемот на приватната безбедност се проширува, со оглед на тоа дека преку создавањето на приватните компании, се зголемува и бројот на субјектите кои учествуваат во борбата против секое нужно зло, како криминал, трговија со луѓе, оружје, дрога, и сл.

Значи, приватната безбедност се означува како дополнителен пар уши и очи, во наизменични облици во борбата против тероризмот, против специфични локални, национални или меѓународни криминални феномени. Таа го означува човековото срце и ритамот по кој се движи животот на секоја индивидуа. Покрај тоа што има улога на превенција и заштита, таа го зазема основниот удел во однос на обезбедување на мирно „утре“.

⁵³ Kevin Strom, PhD; Marcus Berzofsky, MS; Bonnie Shook-Sa, MAS; Kelle Barrick, PhD; Crystal Daye, MPA; Nicole Horstmann, BS; Susan Kinsey, BS., *The Private Security Industry: A Review of the Definitions, Available Data Sources and Paths Moving Forward*, Department of Justice, December 2010, стр. 1-1.

⁵⁴ Schreier F. and Caparini M., *Privatising Security: Law, Practise and Governance of Private Military and Security Companies*, Geneva, DCAF, 2005, стр. 1.

Повеќе прашањата за приватната безбедност не се фокусираат на регулирањето на приватното обезбедување, туку на дефинирањето на улогата на приватната безбедност во еден поширок контекст во стратегијата за безбедност.

Врз основа на изнесеното може да се заклучи дека приватната безбедност е резултат на бројните идеи, концепти, историски услови и општествени ситуации, а денес е составен дел во секојдневното работење на институциите, бизнис заедницата, индустријата и воопшто при организирањето на општеството.⁵⁵ Исто така, во развиените земји, приватната безбедност е поткрепена со голема популарност и доверливи задачи, додека статусот, професионалните стандарди во работењето и другите системско-правни прашања се решени со соодветни правни норми. Нормативно-правната регулатива за работа на приватниот безбедносен сектор е од витално значење и неопходен предуслов за законско извршување на задачите, а пред сè, претставува претпоставка за успешна организација и водење на бизнис во секоја заедница, земајќи го предвид фактот дека криминалот, а особено тероризмот е во постојан пораст.

2.4. Појава и развој на детективската дејност

Приватната детективска дејност има долг развојен пат. Во втората половина од минатиот век во САД и во нешто помал обем во Европа се динамизира нејзиниот развој. Во државите што настанала со распаѓањето на Источниот блок оваа дејност започнува да се развива во последните две децении паралелно со процесот на транзиција и со приватизацијата на одредени сектори од безбедносниот систем. Како релативно нова професија во овие држави, таа сè уште е недоволно истражена од теоретски и од практични аспекти. Бројот на авторите и трудовите што ја обработуваат оваа проблематика е сè уште мал, за разлика од развиените западни држави каде оваа тема се третира од крајот на 80-те години од ми-

⁵⁵ Оливер Бакрески, Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2008, стр. 141.

натиот век. Фактот што како нарачателите на приватни детективски услуги, покрај граѓаните, се јавуваат и адвокатски канцеларии, многу компании, меѓународни организации, а често и државни институции и влади, ја наметнува потребата да се направи поцелошно согледување на актуелната позиција, развој и перспектива на оваа дејност.⁵⁶

Значи приватната детективска дејност како глобален феномен од крајот на минатиот и почетокот на овој век, во последните две децении доживува значајна експанзија во развојот и перспективите, особено како професија во посткомунистичките и земјите во транзиција.⁵⁷ Во оваа смисла, а тргнувајќи од меѓународната пракса на глобален план, значајно е да се нагласи и фактот дека економскиот систем на САД како најлиберален, прв ја препознал потребата на поединецот за поголем степен на индивидуални безбедносни услуги од оние што државата стандардно ги дава, поради што дури и таа започнала да користи услуги од приватни детективски агенции. Детективите и истражувачите заземаат околу 52.000 работни места во приватната безбедносна индустрија на САД.⁵⁸ Околу една третина од нив спаѓаат во категоријата на самовработени лица, вклучувајќи и многумина на кои тоа им е секундарна работа како самовработени приватни детективи. Околу една петина од овие работни места се распоредени во истражните и безбедносните служби, вклучувајќи ги и приватните детективски агенции, додека преостанатите вработени се ангажирани во фирми од доменот на обезбедување на трговски претпријатија или во трговски центри и други големи продавници. Остатокот на работни места отпаѓаат првенствено на државата и локалната самоуправа; фирмите за правни услуги; фирми што даваат услу-

⁵⁶ Цветковски Г., „Развојот и перспективите на приватната детективска дејност како ноу-хау професија во посткомунистичките држави“, *Balkan Analytica*, Софија, 2014, стр. 286-294.

⁵⁷ Види: Цветковски Г., „Развојот и перспективите на приватната детективска дејност како ноу-хау професија во посткомунистичките држави“, *Balkan Analytica*, Софија, 2014, стр. 286-294.

⁵⁸ John S. Dempsey, *Introduction to Private Security*, Second Edition, Wadsworth, 2011, стр. 40-41.

ги за вработување; фирми за осигурување; банкарскиот сектор и останатиот сектор каде што се вложуваат депозити.

Во основа, конкуренција за овие позиции е голема затоа што тие привлекуваат многу лица со високи квалификации, вклучувајќи релативно млади пензионери од институции наменети за владеење на правото, како и на лица со претходни воени кариери. Можноста за наоѓање работа во овој сектор се ограничени на различни нивоа, односно до работно место може да се дојде преку детективски агенции или агенција за ангажирање на детективи на скратено работно време. Според процените на Министерство за труд на САД вработувањето во една од горенаведените фирми се очекува да расте побрзо од просечното за сите занимања до 2018 година. Зголемената побарувачка за приватни детективи и истрагите е резултат на стравот од криминал, зголемениот број судски постапки, како и потребата да се заштитат одредени информации и имот од сите видови криминал.⁵⁹ Повеќе приватни детективи, се потребни за да им помогнат на адвокатите кои работат на кривичните предмети и граѓанските судски постапки. Исто така, растат активностите низ целиот свет во контекст на зголемување на побарувачката за да се контролираат внатрешните истраги и надворешните финансиски загуби и да се следат конкурентите, но и да се спречи индустриската шпионажа.⁶⁰

⁵⁹ Средната годишна плата за приватни детективи и инспектори во САД е околу 34,000\$ во согласност со последниот извештаен период. Приходите на приватните детективи и инспекторите варираат во зависност од нивниот работодавач, нивната специјалност, географската област во која истите се ангажирани и позицијата која ја имаат и ја извршуваат. Во: John S. Dempsey, *Introduction to Private Security*, Second Edition, Wadsworth, 2011, стр. 40-41.

⁶⁰ Исто., стр. 40-41.

3. КОНЦЕПТОТ ЗА РЕФОРМИ НА БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

Темата за реформите во безбедносниот сектор⁶¹ е релативно нова. Концептот е во постојана фаза на развивање. Тој беше развиен во академската заедница во 90-тите години на минатиот век како резултат од потребата за демократизација на општествата што го напуштија поранешниот Советски блок, секако и бројните држави од Југоисточна Европа кои го напуштија поранешниот комунистички режим. Овие општества поминаа низ целокупна трансформација на речиси секоја државна институција, што претходно била структурирана и администрирана во социјалистички манир.⁶² Значи, падот на Берлинскиот ѕид и колапсот на Источниот блок ја промени оваа реалност, но некаде во 2002 година, овој концепт на реформи во безбедносниот сектор за прв пат беше прифатен со сета своја сериозност и беше споменат во Извештајот

⁶¹ Безбедносниот сектор е дефиниран како оние државни организации што имаат овластување да употребат или да наредат употреба на сила, притворање и затворање, да ја заштитат државата и нејзините граѓани, како и оние цивилни структури што се одговорни за менаџмент и надзор на безбедносниот сектор. Дефиницијата, исто така, ги вклучува и воените и паравоените сили, резузавачките агенции, полицијата, граничните служби, царината, правниот систем, парламентарниот, правниот и административниот менаџмент и надзорните органи (www.stabilitypact.org), односно безбедносниот сектор може да се подели на три столба и тоа: групи со мандат да употребуваат инструменти на насилство - воени, паравоени и полициски сили; институции со улога во менаџирање и мониторинг на безбедносниот сектор - цивилни министерства, парламенти и невладини организации; тела одговорни за гарантирање на владеењето на законот - судството, казниот систем, бранители на човекови права, во овие области овие тела се посебно слаби, таа улога и припаѓа на меѓународната заедница.

⁶² Pavliuk, O., Tsintsadze, I., K.: The Black Sea Region: Cooperation and Security Building. East-West Institute, 2004, стр. 20.

за хуман развој на ООН (UNDP's Human Development Report). Исто така не треба да се заборави дека реформите на безбедносниот сектор беа и реална потреба и на Западноевропските држави особено во делот на зголемената потреба од трансформација на безбедносните сили и редукција на трошоците.⁶³

Потребата за трансформација на безбедносните институции не се врзува само за овој период, туку напротив може да се најде дури и во 1960 година со примерите на воени удари во Африка, во Азија и во Јужна Америка.⁶⁴ Исто така, искуствата покажуваат дека потребата за контрола на воената потрошувачка, моделирањето на нејзината улога и одговорноста во општествата, изразена преку постконфликтно градење на државата и превенција на корупцијата, е појава која е присутна и во развиените држави со демократска традиција кои се напредни во безбедносната и воената опрема и тактика, како и во земјите во развој и земјите погодени од конфликт, на кои им е потребна повторна изградба на институциите.

И покрај тоа што е недефиниран и оспоруван концепт тој е користен како индикатор за успех кој одредува поголеми процеси во политичката и во општествената промена како што се процесите на државната транзиција и демократизација. Иако нема согласност за тоа што опфаќа безбедносниот сектор, а со тоа и реформите на безбедносниот сектор, сепак имало повеќе обиди да се дефинира оваа област. Понатаму, исто така, има голема разновидност и во приодите на меѓувладините организации кон реформите на безбедносниот сектор. Најчесто употребуван термин за реформите во безбедноста е со значење за „реформи во безбедносниот сектор“ (Security Sector Reform – SSR). Организацијата за економска соработка и развој (OECD) го користи терминот „реформи на безбедносниот систем“, а УНДП (агенција на ООН) „правда и реформи на безбедносниот сектор“. Оваа термилошка разлика ги рефлектира специфичните интереси на одделните меѓународни организации. Па така, OECD го користи терминот „систем“ наместо „сектор“ за да ја намали воената конотација на терминот. Од

⁶³ Wulf, H., стр. 340.

⁶⁴ Исто., стр. 340.

друга страна, додека УНДП го користи терминот „правда“ за да нагласи дека процесот е многу повеќе поврзан со правдата отколку со безбедноста за да ја избегне замката за „секјугутиризација“ на правдата. Овие различни терминолошки согледувања многу влијаат на различните приоди на меѓународните организации кон реформите во безбедносниот сектор. Различноста може да се најде дури и во самите организации. Зачетоците на ангажирањето на Советот на ЕУ и на Комисијата на ЕУ на полето на реформите во безбедносниот сектор се сосема различни, додека Советот на ЕУ се инволвира во реформите во безбедносниот сектор преку активностите на Европската безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП). Слично, и водечките агенции на ООН имаат различен пристап кон реформите во безбедносниот сектор, УНДПКО и УНДП, изразени преку нивните активности.⁶⁵

На крајот може да се потенцира дека без разлика на сета сложеност во дефиницискиот пристап, реформите во безбедносниот сектор се витални за глобалниот мир и безбедност, особено во постконфликтните држави и градењето на нацијата. Во слабите држави, конструкцијата и реконструкцијата на безбедносниот сектор е предуслов за развој, бидејќи ниту една друга реформа – политичка, економска, или социјална – не може да се вкорени без постигнување на соодветно ниво на безбедност. Дополнително, помошта на слабите држави при заздравувањето е критична за глобалната безбедност, бидејќи тие може да предизвикаат хроничен меѓународен проблем; да поттикнат регионална нестабилност која ќе резултира со хуманитарна трагедија; да создадат подрачја за тренинг и бази за операции на терористите; и помагање на меѓународните криминални организации кои шверцуваат наркотици, луѓе, лесно оружје, оружје за масовно уништување и други незаконити продукти и услуги. Конечно, компетентниот и автохтон безбедносен сектор е есенцијален за излезната стратегија од скапите мировни мисии.

⁶⁵ OECD, 'The OECD DAC Handbook on SSR: Supporting Security and Justice', (Paris: OECD, 2007), available at: <http://www.oecd.org/dac/conflict/if-ssr>.

3.1. Потекло на концептот

Реформите во безбедносниот сектор се широко прифатен концепт кој се однесува на подобрување на начините на работа и функционирање на безбедносниот сектор, односно вклучува широка платформа за реализација и конкретизација на одредени задачи за подобрување на внатрешната структура на безбедносниот сектор. Овој концепт треба да се базира на принципот на цивилна контрола на безбедносниот сектор, што во основа значи дека ќе ги направи поодговорни и потранспарентни во нивната работа.

Концептот за реформи на безбедносниот сектор се темели на три столба и тоа: *проучување на полето на цивилно-воените односи, развојните студии и безбедносните студии*. Теоретските размислувања за природата на односите помеѓу општеството, управата и вооружените сили се првиот извор за кој се води расправа во концептот за реформи на безбедносниот сектор. Главната грижа во полето на цивилно-воените односи била како да ги контролира преголемите амбиции на армиските лидери и другите безбедносни организации. Потчинетоста на безбедносните организации кон цивилни лидери е, сè уште, крајниот предуслов за секој реформира-ан безбедносен сектор. Тие грижи се строго промовирани како цивилен надзор на безбедносните сили што е основен елемент на концептот за реформи на безбедносниот сектор. Нагласувањето на демократскиот цивилен надзор служи за да се докаже дека реформите на безбедносниот сектор е корисен концепт кој силно ги промовира предностите на либералната демократија.

Реформите на безбедносниот сектор се појавиле на агендата за развој кога *поврзаноста меѓу безбедноста, конфликтот и економијата* стана очигледна, станувајќи дел од обидите на донаторите насочени кон постконфликтна стабилизација, демократизација и економски развој. Донаторската заедница со многу напор и барајќи стабилизација во постконфликтните области, мораше да се соочи со безбедносните организации кои беа инволвирани во конфликтот. Тие беа соочени со многу практични и итни проблеми, како демобилизација од борбите, воспоставување на службени и легални безбедносни сили оспо-

собени за одржување на законот и редот и санкционирање на оние кои извршиле злосторства и биле соочени со проблеми во кои улога имале безбедносните организации. Претпоставка е дека професионалните безбедносни организации кои се под цврста демократска цивилна контрола се помалку подложени да станат иницијатори или да бидат вклучени во некој конфликт, или да израснат врз основа на некој конфликт или постконфликтно искуство. Освен тоа, професионалните безбедносни сили, се верува, дека треба да бидат предвидливи и веродостојни инструменти во рацете на цивилните лидери и со тоа да служат како регионални структури за градење на доверба. Како резултат, нивната реформа станува предуслов за одржување на мирот, а со тоа и на националната и на меѓународната стабилност.⁶⁶

Реформите на безбедносниот сектор, исто така, станаа дел од планот за развој под светло на *поврзаноста помеѓу безбедноста и развојот*. Вистина е дека не само земјите во развој се подложни да бидат дел од некој конфликт, туку дека и самиот развој е причина за безбедносни проблеми. Проширувањето на планот за безбедност, за да се вклучат економска, политичка, општествена и еколошка безбедност како легитимни безбедносни грижи, се случи паралелно со грижата за повеќе внимание да се обрне на достоинството на човечкиот живот. Оттука безбедноста е гледана како јавно добро и државата е одговорна да им ја обезбеди на своите граѓани. Ако државата не успее да ја обезбеди безбедноста на своите граѓани тогаш таа го добива приматот на слаба или неуспешна држава, а со тоа таа станува извор на небезбедност, а безбедноста закана сама за себе. Безбедносниот сектор е дел од ефикасноста државна апаратура којшто им обезбедува на граѓаните сигурна околина во која тие ги уживаат своите основни, економски, политички и социјални права. Затоа реформите на безбедносниот сектор се сметаат за концепт на добро владеење, служејќи како предуслов за добивање економска помош од државите што

⁶⁶ OECD, 'The OECD DAC Handbook on SSR: Supporting Security and Justice', (Paris: OECD, 2007), available at: <http://www.oecd.org/dac/conflict/if-ssr>.

настојуваат да помогнат во реконструкцијата и демократизација за постконфликтните земји.

Поврзаноста помеѓу планот за развој и реформите на безбедносниот сектор исто така резултира со значен развој на полето на студиите по безбедност. Важноста на реформите на безбедносниот сектор и во академската литература и во плановите за развој одговара на претходно споменатото проширување на безбедносен план. Главната промена во размислувањето околу безбедноста беше промената од план со само еден релевантен безбедносен објект, државата, во план во кој општеството, одделни општествени групи и индивидуи, исто така, станаа легитимни безбедносни објекти. Промената во мислењето се рефлектираше во процесот на реформи на безбедносниот сектор со реформата на организациите задолжени за државна безбедност започнат со претставувањето на стратегиските документи во кои државните лидери дефинираа што треба да биде заштитено, од кои закани и со која цел. Процесот на транзиција во либерална демократија влијаеше на начинот на кој државите ја дефинира својата безбедност. За разлика од диктаторските држави што имаа обичај да бараат одбрана за тесните одделни интереси на самиот диктаторски режим како главен интерес во безбедносниот домен, демократските држави присвојуваа и инкорпорираа поширока безбедносна агенда, а присутен е и концептот за човекова/хумана безбедност во нивните стратегиски документи.

Концептот за реформи на безбедносниот сектор не е важен само за општествата во развој или во транзиција. Иако е најзначаен како дел од плановите за развој, тој е многу важен и за општества што се развиени или што имаат зрела демократија. Промените во глобалната безбедност предизвикани од појавата на нови безбедносни закани и променети перцепции за закана се главните причини за започнувањето на процесот на реформи во безбедносните субјекти на овие земји. Одлуката да се биде дел од операциите за одржување и чување на мирот, на пример, ги соочува со потребата за целосна реорганизација на нивните воени системи од кои се бара да добијат нова листа на задачи и да се приспособат на новите услови на работа. Горенаведената забелешка дека реформите на безбедносниот сектор не е процес на мала техничка и организациска адаптација

туку најмногу процес што поттикнува длабоки промени во административните и во владините системи, исто така е валидна дискусија кога се зборува за реформи на безбедносниот сектор во развиените демократии. На пример, распоредувањето надвор од земјата на дел од вооружените сили ги предизвикува востановените домашни механизми на демократска контрола и бара нивно приспособување. И во двата случаи, во развиените и во државите во развој, реформите на безбедносниот сектор се употребувани како мерка на државна ефикасност во создавањето и во имплементацијата на безбедносните политики во развиените демократии.

3.2. Фази во реформите на безбедносниот сектор

Теоретски процесот на реформи на безбедносниот сектор е поделен во две фази, популарно наречени „прва“ и „втора генерација“ на реформи на безбедносниот сектор. Целта на **„првата генерација“** на реформи е да воспостави институции за демократска контрола над безбедносниот сектор, односно да се обезбеди нивна подреденост на политичкото водство. Цврстото прифаќање на нормите и вредностите на демократскиот надзор над организациите за безбедност од страна на цивилните субјекти и нивната силна поврзаност кон нововоспоставените вредности, односно интеграцијата на безбедносниот сектор треба да се постигнат во **„втората генерација“** на реформи. Со тоа, првата генерација на реформи одговара на институционалните промени во транзиционите општества, додека втората генерација реформи е дел од консолидацијата на демократската политичка култура. Етикетата „прва“ и „втора“ нужно не го одразува фазното продолжување на реформите, бидејќи тоа е само теоретска категоризација на различните елементи на процесот на реформи на безбедносниот сектор. Во пракса, реформите од „првата“ и од „втората“ генерација може да се случат истовремено.⁶⁷

⁶⁷ OECD, 'The OECD DAC Handbook on SSR: Supporting Security and Justice', (Paris: OECD, 2007), available at: <http://www.oecd.org/dac/conflict/if-ssr>.

Генерално без разлика на категоризацијата по фази концептот за реформи на безбедносниот сектор се заснова на две клучни точки. *Прво*, дека реформите на безбедносниот сектор е комплексен холистички концепт што комбинира претпоставки добиени во полето на безбедносните студии со концептот на норми за добро владеење и либералната демократија. Со тоа, реформите на безбедносниот сектор се концепт од огромна практична важност што има за цел да воспостави ефикасни безбедносни системи што работат под демократска цивилна контрола. *Второ*, постои широк консензус за фактот дека одделни процеси од реформи на безбедносниот сектор треба да се разгледуваат во нивниот посебен национален, безбедносен и политички контекст, затоа што нема универзален модел на реформи на безбедносниот сектор.

Главниот методолошки и практичен проблем што произлегува од овие две точки е тешкотијата да се пронајде алатка за проценување која ќе се користи за мерење на достигнувањето на државите во имплементацијата на реформите во безбедносниот сектор, но, исто така, и да се спореди успешноста на реформите на безбедносниот сектор меѓу различни земји и региони. Како и да е, токму холастичката природа на концептот е она што овозможува генерален модел за процена на реформи на безбедносниот сектор. Комплексноста на концептот се смета како едно од неговите основни карактеристики бидејќи вклучува различни нивоа на раководење од страна на политичките установи, од државниот врв до воениот и полицискиот персонал наменети да користат сила во корист на државата. Тој, исто така, се соочува со перформансите на различни организации, од владини до цивилно-општествени организации и индивидуи како одделни безбедносни субјекти, како и со повеќе различни проблеми – од промените во перцепцијата за безбедноста до разоружување во постконфликтните општества.⁶⁸ Уште еден недостаток на реформите на безбедносниот сектор е тоа што концептот не дозволува идентификација и анализа на значајни разлики помеѓу повеќе безбедносни институции.

⁶⁸ Working Table III, *Security and Defence Issues The SSR: The SSR*, Regional Conference, Bucharest, 25-26, October 2001.

Додека реформите на безбедносниот сектор имаат силен фокус на реформите на вооружените сили, особено истакнувањето на нераздвојното од другите институции во безбедносниот сектор, тој не дозволува одделни анализи на степенот на реформите на неговите посебни елементи. Според тоа, има две можни насоки за понатамошен развој на реформите на безбедносниот сектор како концепт, и тоа: или да биде доследен во развојот на холистичкиот карактер на проектот кој нема да влијае на имплементацијата на реформите каде што различни безбедносни организации покажуваат различно ниво на реформа, или да ги истакне посебните карактеристики на безбедносните организации кои, сепак, може да ги поткопаат клучните вредности на концептот, односно неговата комплексност.

3.3. Специфичен контекст на реформите

Во праксата, реформите на безбедносниот сектор значително варираат според контекстот на специфичните реформи. Постои општа согласност дека не постои универзален модел на реформи на безбедносниот сектор и дека, во принцип, секоја држава што ги прифаќа реформите во безбедносниот сектор е специјален случај, па оттаму произлегува различниот контекст на реформите. Сепак, за аналитички цели, може да бидат издвоен широк контекст на реформите во безбедносниот сектор, што содржат низа аргументи во зависност од критериумот за категоризација. Во основа, може да бидат диференцирани три вакви широки контексти на реформи во безбедносниот сектор за кои ќе се дискутира, и секој од нив одразува различен пристап за реформата.

Прво, реформите во безбедносниот сектор се прифатени од страна на меѓународните развојни донатори, како инструмент за подобрување на ефикасноста и ефективноста за поддршка на развојот.

Второ, реформите во безбедносниот сектор станаа алатка за олеснување на практичната координација и концептуална интеграција на одбранбените и на безбедносните сили во поставителските држави, особено во посткомунистичките држави во Централна и во Источна Европа, но и пошироко.

Трето, реформите во безбедносниот сектор се стекнаа со најпрактична релевантност во контекст на постконфликтна реконструкција на т.н. „пропаднати држави“ и држави што излегуваат од насилни внатрешни или меѓудржавни конфликти, како што е евидентно и од широкиот спектар случаи како што се Авганистан и Ирак. И во двата случаи, од страна на мировниците и развојните актери на реформите во безбедносниот сектор се гледа како на клуч за успех во целокупните ангажмани за реконструкција. Реконструкцијата на безбедносниот сектор, односно реформите во безбедносниот сектор во постконфликтен контекст, изобилува со бројни специфични прилози што се разликуваат од другите рамки на реформите во безбедносниот сектор⁶⁹

Основата за успех на реформите во безбедносниот сектор е холистичкиот (меѓуповрзаниот, сеопфатен) пристап до нивните димензии и овозможување услови за да може да напредува.⁷⁰ Политичката реформа вметната во реформите во безбедносниот сектор означува дека вооружените и безбедносните сили треба да бидат политички делигитимирани, во насока во која нема да се штитат одредени режими или елити, туку демократски и институционално, со легитимни институции, ќе се штитат граѓаните и нивните права, како и вредностите на државата.⁷¹

Генерално реформите во безбедносниот сектор треба да бидат усвоени во форма на нацрт-закон или легислатива што е усвоена од страна на политичките предводници во државата. Реформите треба да се спроведуваат како сеопфатна програма создадена од одбрани парламентарни претставници што се задолжени за одбрана и за безбедност, личности со искуство и со

⁶⁹ Ekengren, M., Simons, G.: The Politics of Security Sector Reform. Ashgate Publishing Limited, 2011, стр. 25.

⁷⁰ Christensen, T., Læg Reid, P.: The Whole-of Government Approach to Public Sector Reform. PAR, Volume 67, Issue 6. 2007.

⁷¹ https://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=_HEjrxWaihoC&oi=fnd&pg=PP5&dq=political+aspects+of+security+sector+reform&ots=eSspSDT_zc&sig=HNNrIhIFhIVerfuovLB-Q7B42wQ&redir_esc=y#v=onepage&q=political%20aspects%20of%20security%20sector%20reform&f=false (Посетена 09.02.2015).

експертиза во тоа поле. Оваа програма треба да биде советувана од страна на професионалци од безбедносниот сектор, што значи дека високи претставници од вооружените сили на државата и од експертската заедница треба да бидат вклучени во создавањето на оваа специфична платформа. Многу е значајно одлуките да бидат конзистентни и ефективни на долг рок. На пример, ако едно политичко водство усвои закон што ќе ги трансформира безбедносните сили во демократски, транспарентен, државен ентитет што ќе спроведува безбедност за сите свои граѓани, промената во политичкиот менаџмент (на пример, ако владејачката политичка партија ги изгуби наредните избори), овие реформи не смеат да бидат запоставени и стопирани поради бојкот на претходното политичко претставништво (што е типично за нови демократии и новите поставторитарни држави). Тоа се реформи кои се над дневно-политичките превирања, односно тие се во функција на самата одбрана и безбедност на државата.

3.4. Резултати од реформата

Реформите треба да бидат вметнати во пошироката општествена рамка, но политичкиот контекст и потенцијалната моќ на државата треба паралелно да биде земена предвид. Досега искуствата покажуваат дека реформите се спроведуваат во многу тешки и комплексни услови, каде што политичкиот, економскиот и општествениот контекст е далеку од поволен. Овие средини се чести за државите што поминуваат низ тешки транзиции во социјалните, политичките и во економските уредувања, како последица на војна и на конфликт, или пак преминуваат од авторитарни режими во демократија, каде затворените безбедносни сектори треба да бидат отворени за цивилен и демократски надзор од страна на легитимните институции.⁷² Овие нестабилни и непо-

⁷² Hans Born and Albrecht Schnabel, Security Sector Reform in Challenging Environments. DCAF. LIT Verlag, Yearbook, 2009. стр. 241. <http://www.dcaf.ch/Publications/Security-Sector-Reform-in-Challenging-Environments> (Посетена на 20.11.2016).

сакувани опкружувања треба да бидат трансформирани во средини каде безбедноста како целосен концепт треба да биде спроведена за сите граѓани. Во овој вид општества, корупцијата е многу честа и практикувана од страна на високо рангирани раководители и владини претставници, а може да постои и насилство кое е во тек или пак да постои тенок слој на мир или прекин на огнот, како и намерни (или понекогаш, поради недостаток на институционални капацитети) и ненамерни обиди да се имплементираат неодредени или неинклузивни мировни договори и постконфликтни архитектури. Овие фактори го отежнуваат долгорочното и одржливо имплементирање на реформите во безбедносниот сектор. Како дополнување, недоволните количини на ресурси и нефер изборите стојат на патот за пресретнувањето на холистични (сеопфатни) реформи во безбедносниот сектор на дадената држава.

Оттука со цел да се создадат изводливи и ефективни програми за реформите во безбедносниот сектор, инволвираните страни (донесувачи на одлуки, политичарите и претставници од безбедносниот сектор) треба да бидат повеќе свесни за предизвиците и пречките што ги носат реформите во безбедносниот сектор, особено откако државата е (речиси) пропадната. Активностите со кои се соочуваат, можностите што може да произлезат во различни опкружувања и пристапите со кои се дозволува реформите во безбедносниот сектор да направат значителен прогрес и покрај пречките што им стојат на патот се разновидни и се разликуваат во секоја држава. Ова може да се постигне со истражување на специфични контексти на државите каде што се спроведуваат или каде што има обиди за реформи во безбедносниот сектор, и со истражување на искуствата на специфичните безбедносни институции и механизмите за надзор.⁷³

Во основа, реформите во безбедносниот сектор се програми што во суштина се дизајнирани и се моделирани да им помогнат на државите што заздравуваат од конфликт. Овие држави треба повторно да ги изградат институциите и да ја стекнат довербата на локалните заедници. Штом довербата ќе се врати, тоа е параметар

⁷³ Sustainable Peace Through Justice and Security. Pdf.

што индицира дека се вратила „локалната сопственост“ над институциите од страна на граѓаните/цивилите, што се законски овластени над безбедносните институции. Се работи за интеграција на овие прашања што се однесуваат на аспектот на внатрешна безбедност, одржување на редот, спроведување на правда, владеење на правото и прашања што се однесуваат на вооружените сили, разузнавачките служби, паравоените сили, цивилните институции одговорни за управување и надгледување на овие тела.⁷⁴

Со оглед на фактот дека безбедноста е предуслов за одржлив развој, реформите во безбедносниот сектор се суштински во транзициските општества и особено во државите што се погодени од конфликт. Нивните резултати допрва треба да се анализираат, бидејќи:

1. Реформите во безбедносниот сектор се комплексна задача за трансформација на „безбедносниот сектор“ – оние организации и институции што ја чуваат земјата и нејзините граѓани од безбедносни закани – во професионални, во ефективни, во легитимни, во аполитични и во одговорни актери.
2. Реформите во безбедносниот сектор остануваат неисполнети предизвици, како за ООН, така и за меѓународната заедница, и покрај зголемената потреба за нив во мировните мисии низ светот. Овој недостаток на реформи го продолжува циклусот на насилство и ги пролонгира скапите мировни мисии.
3. Работата на реформите во безбедносниот сектор останува во своите рани фази, а повеќето организации главно се фокусираат на општи дефиниции и фундаментални концепти и на имплементацијата на нивните идеи во рамките на пошироката меѓународна заедница.
4. Сеопфатниот пристап кон реформите во безбедносниот сектор е потребен доколку државите и меѓународните

⁷⁴ Ball, N.: Evaluation of the Danish Peace and Stabilization Fund. Report, 2014. http://www.ciponline.org/about-us/experts-staff/nicole_ball (Посетена 06.06.2017).

организации планираат ефективно да ги поддржат програмите за добро владеење во државите што излегуваат од непријателства.

5. Реформите во безбедносниот сектор може да бидат ефективен инструмент за превенција на конфликти и менаџмент со конфликти во средини каде што се менуваат заканите. Концептот на реформите во безбедносниот сектор се фокусира на постконфликтна примена на реформите во безбедносниот сектор, бидејќи во таа ситуација најчесто се прави обид за најсеопфатните реформи во безбедносниот сектор.⁷⁵

Кога станува збор за резултатите на реформите во безбедносниот сектор треба да се нагласи дека тие може да бидат евидентни преку генерална, сеопфатна инклузија на развојната стратегија, а не како самостојна програма што е исклучена од програмата за изградба на мирот и развој. Идеолошки мотивираните програми за воена поддршка што беа популарни за време на Студената војна, не може да бидат исполнети со денешниот концепт на реформи на безбедносниот сектор, бидејќи нивната цел единствено беше да ги модернизираат и да ги зајакнат вооружените сили и да ги консолидираат, како и да извршат влијание од страна на земјите донатори. Нивната цел не беше да се одржи демократски контролиран безбедносен сектор.

Во основа, резултатите од реформите во безбедносниот сектор може да бидат рефлектирани во адекватна набавка на оружје, материјали и друга опрема, транспарентна политичка дебата и имплементација на одбранбените и на безбедносни буџети, регуларен пристап на парламентарните претставнички тела и невладините организации до документите што се однесуваат на политичката и на финансиската изведба на програмите и активностите, како и објективно медиумско покривање на ситуациите во овие витални државни институции.⁷⁶ Воената и политичката

⁷⁵ www.usip.org. Sean Mc Fate. Securing the Future. Article (Посетена 06.12.2017).

⁷⁶ DFID 2003, стр. 30, OECD/DAC 2001, стр. 2-35.

поддршка може да биде легитимна и оправдана со реформи во безбедносниот сектор доколку тие се интегрирани во целосната развојна стратегија и во повисокото ниво на демократизација на општеството.⁷⁷

На крајот би истакнале дека успехот на реформите не може да се очекува ако тие се спроведуваат на механички начин, туку напротив, тие треба да бидат модифицирани и приспособени на политиките и на интересите на националната безбедност на државата, а од друга страна, тие треба да создаваат и да развиваат нови практики што водат кон демократија.

⁷⁷ Исто., стр. 2-35.

Глава II

ТЕОРИСКИ И КОНЦЕПЦИСКИ ПРИСТАПИ

ТЕОРИСКИ ПРИСТАПИ

Постојат бројни дефинициски пристапи за тоа што е безбедност. Во овој труд ние нема да ги разгледуваме и нема да ги анализираме сите одделно, но како основа за нашата понатамошна анализа ќе ја земеме дефиницијата на група експерти за невоените аспекти на безбедноста според кои:⁷⁸ „безбедноста е услов во кој државите сметаат дека нема опасност од воен напад, од политички притисок или од економска присила, па така тие можат слободно да се развиваат. Безбедноста на индивидуите и заедниците од кои се состојат државите е осигурана со гаранции за ефикасно почитување на индивидуалните слободи, на политичките, на социјалните и на економските права, како и со заштитата или обновата на животната средина за сегашните и за идните генерации. Безбедноста, исто така, имплицира дека основните човекови потреби, пред сè, во делот на исхраната, образованието, домаќинството и јавното здравство, се осигурани на постојана основа, и дека е потребно да се одржува адекватна заштита од евентуални опасности по безбедноста. Начините и средствата за добивање ваков вид безбедност се дефинирани во национални, во меѓувладини, во невладини и во глобални рамки, а сите тие се засноваат на традиционалниот пристап на безбедноста“.⁷⁹

Традиционалниот концепт на безбедноста има пет главни аспекти. Првиот аспект се однесува на потеклото на заканите. Заканите по националната безбедност доаѓаат од други држави, главно од ревизионистичките (реформистичките) држави што се незадоволни од нивниот “status quo”. Повеќето од заканите доаѓаат од блиските соседи што имаат и можност (т.е. капацитет) и причина

⁷⁸ Дефиницијата е дадена за време на состанокот во Ташкент, Русија, во мај 1990 година.

⁷⁹ Fischer, D., *Nonmilitary Aspects of Security: A Systems Approach*, United Nations Institute for Disarmament Research, Aldershot, 1993, стр. 10.

да бидат тоа, а како резултат на постојаните извори на конфликт (на пример, територијални и гранични проблеми, етнички проблеми или едноставно национализмот) да бидат закана, или пак тоа се големите сили што имат капацитети и проекција на глобална моќ и интереси ширум светот. Второ, природата на заканите. Традиционалниот концепт за безбедност главно вклучува офанзивни воени капацитети што ги поседува државата или пак тие се добиени од опонентот (спротивставената страна), но, бидејќи во многу случаи речиси е невозможно да се направи јасна дистинкција меѓу офанзивните и дефанзивните капацитети, секое воено зајакнување на противниците (соседи во случајот со регионалните конфликти или големите сили во случајот на глобален конфликт) се гледа како потенцијална закана којашто бара избалансиран одговор. Како дополнување на порастот на офанзивните капацитети на противникот, другите потези од неговата страна би можеле да се видат како заканувачки коишто се здружуваат со спротивставената алијанса. Понатаму мобилизирањето на силите на едната страна ги става на повисок степен на будност силите на другата страна и тие се концентрираат близу до нивната заедничка граница. Трето, одговорот кон заканите. Според традиционалниот пристап кон безбедноста, само релевантен и адекватен одговор на такви воени закани се смета за соодветен, односно одржување положба што ќе одврати преку вооружување или разместување, или пак зголемена будност на силите, или, како крајност создавање воени алијанси (сојузништва). Четврто, одговорноста за безбедноста. Со оглед на фактот дека не постои супранационален провајдер на безбедност за сите земји, секоја земја одделно е единствениот субјект што треба да се грижи за сопствената безбедност. Петтиот аспект се однесува на клучните вредности за одбрана, за кои земјата е подготвена да оди во војна. Според традиционалниот концепт тие се поврзани со националната независност, со одржувањето на територијалниот интегритет и суверенитет на земјата, а не со толерирање на насилно мешање во внатрешните работи на земјата.⁸⁰

⁸⁰ Brown, H., "Thinking About National Security: Defence and Foreign Policy", in *A Dangerous World*, Westview Press, Colorado, 1983.

Во традиционалните теории, безбедноста се поврзуваше со опстанокот на државата како референтен објект на безбедноста, кој вообичаено имплицираше стабилност на државата и на нејзиниот суверенитет и територијален интегритет. Традиционалистите својот концепт го лоцираа околу националната безбедност, а референтен објект на безбедноста беше државата. Поддржувачите на проширениот концепт за национална безбедност во безбедносната агенда ги инкорпорираа новите аспекти, и тоа: воениот, политичкиот, економскиот, социеталниот и еколошкиот, додека школата на критичките безбедносни студии имаше спротивен став во однос на традиционалната школа и онаа на проширениот концепт за национална безбедност. Тие тврдеа дека концептот на закани по безбедноста е конструиран и она што треба да се истражува е од каде произлегуваат тие закани. Во таа смисла во академската заедница започна дебатата за новата безбедносна агенда, при што се издвоија неколку школи на размислување.⁸¹ Во овој дел од трудот повеќе ќе се задржиме на традиционалните школи (реализам и либерализам) и на конструктивизмот како најраспространети кои имаат одредено влијание на развојот на концептот за приватна безбедност.

⁸¹ Според Пол Д. Вилијамс (*Студии по безбедност (вовед)*, Арс Ламина ДОО, Скопје, 2012, постојат следните теориски пристапи: реализам, либерализам, теорија на игри, конструктивизам, мировни студии, критичка теорија, феминизмот и меѓународна политичка социологија.

1. ТЕОРИСКА ШКОЛА НА РЕАЛИЗМОТ

Во основа, невозможно е да ги разбереме современите безбедносни студии без да се разбере основата на реализмот. Впрочем, многу од највлијателните теории што го објаснуваат насилството и безбедноста меѓу човечките групи спаѓаат во рамките на оваа интелектуална традиција. Со оглед на многуте научни критики на реализмот, тековните дебати за неговото место во безбедносните студии и зголемувањето на бројот, особено во последните години, на „реалистичките брендови“, како „неореализам“, „одбранбен“, „офанзивен“ и „неокласичен“ може да изгледа застрашувачки и невозможен потфат. Всушност, како резултат на комплексноста и сите овие продукти задачата е многу полесна. Денес „реалистичкото размислување“ е далеку поцврсто и поригорозно од кога било порано, што го прави многу повеќе достапно и корисно за проучувачите на безбедноста. Во овој дел ќе презентираме четири клучни елементи на реализмот почнувајќи од: што е „реализам“, што го разликува од другите приоди; запознавањето на различните подшколи на реалистичкото размислување, како што е „неокласичниот реализам“, што помага да се донесе ред во застрашувачката разновидност од реалистичките школи; краток преглед на некои од најистакнатите реалистички теории, што навистина се фокусираат во објаснувањето на збунувачките феномени во реалниот свет; и на крајот ќе направиме сублимат за современиот реалистички придонес за безбедносните студии.

1.1. Што е реализмот

Често се поставува прашањето „Што е реализам?“. Одговорот на ова прашање не е ниту лесен, ниту едноставен. Напротив, тоа е комплексен, суштински, длабински и тежок. Сепак за да дојдеме до вистинскиот одговор треба да согледаме на кои основни претпоставки се заснова реализмот.

Во основа, реализмот е школа на теориската мисла за безбедноста заснована на три основни претпоставки за тоа како функционира светот⁸², и тоа:

1. Группизам. Политиката се одвива во рамките и помеѓу групите. Групната солидарност е од суштинско значење за внатрешната политика, за конфликтот и за соработката меѓу различните државни уредувања што впрочем е суштината на меѓународната политика. За да се преживее над нивото на основна егзистенција, луѓето имаат потреба од кохезија обезбедена од страна на групната солидарност, но сепак истата група генерира потенцијал за конфликт со други групи. Денес, најважните видови групи се државите, а најважниот извор на групната солидарност е национализмот. Важно е да се нагласи дека реализмот не прави никаква претпоставка за природата на државното уредување. Тој може да се примени на кој било социјален амбиент во којшто комуницираат групите.

2. Егоизам. Кога поединци и групи дејствуваат политички, тие се водени главно од тесен личен интерес. Иако одредени услови може да го олеснат алтруистичкото однесување, егоизмот е вкоренет во човечката природа. Кога има висок притисок, тогаш разликите меѓу колективните и личните интереси мора да се соочат во контекст на класичната реалистичка поговорка: „Нечовечноста е човечност под притисок“.

3. Моќен центризам. Општествените работи секогаш се означуваат со големи нееднаквости на моќта во секоја смисла на зборот. Социјалното влијание или контрола (некои групи и поединци имаат многу поголемо влијание на политиката) и ресурси (некои групи и поединци се секогаш несразмерно обезбедени со материјалните средства за да добијат тоа што сакаат). Клучот за политиката во која било област е интеракцијата помеѓу социјалната и материјалната моќ, интеракција што се развива во сенка на можностите за употреба на материјалната моќ за да се

⁸² Повеќе за ова види: Colin Elman and Michael Jensen, “Realism”, in Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction (2nd edition)*, Routledge, London, 2008, стр. 15-32.

присили. Како што вели Кенет Волц: „Мрежата на општествениот и на политичкиот живот се состои од желби и стимуланти, закани за одвраќање и казни. Ако се елиминираат последните две, тогаш поредокот во општеството зависи целосно од првите две“.⁸³

Најважните аргументи на реализмот се базираат на следните претпоставки што го расветлуваат односот помеѓу политичкиот ред и безбедност, и тоа: ако човековите афери навистина се карактеризирани од егоизмот, од групизмот и од моќниот централизам, тогаш политиката ќе биде конфликтна, освен ако не постои воспоставена централна власт што ќе воведо ред. Кога не постои власт, тогаш има ситуација што се нарекува „анархија“ во која секој поединец т.н. актер може да употреби сила за да го добие тоа што го посакува. Дури и ако поединецот е сигурен дека денес никој нема да го загрози не постои гаранција дека така ќе биде утре, затоа што секој може да владее во овој свет, така што сите се на некој начин непредвидливи. Кога сите актери се вооружени, политиката зазема различни улоги, дури и за спорови што можат лесно да се решат и да се постигне договор. Аргументот на реализмот е дека анархијата прави безбедносни проблеми, создава потенцијална конфликтност што е клучна причина за војната.⁸⁴ Овој аргумент не е ограничен на меѓународната политика. Тој ги идентификува основните и универзални човекови проблеми што може да се применат кај поединци како и градови/држави, племиња, империи и национални држави. Поентата е дека несигурноста е ендемична на анархијата. За да бидат сигурни, луѓето треба да ја надминат анархијата. Еден начин да се направи тоа е поврзување во група и создавање власт што управува. Ова го прават државите – или барем треба да го прават. Ако не им успее, животот во државата може да стане несигурен како и соработката помеѓу државите. Дилемата е дали решавањето на анархијата во рамките на една група се манифестира надвор од неа. Многу теоретичари на реализмот се

⁸³ Waltz, K. N., *Theory of International Politics*, Random House, New York, 1979, стр. 186.

⁸⁴ Bukovansky, M., *Legitimacy and Power Politics*, Princeton University Press, Princeton, 2002.

фокусирани на тоа како безбедносниот проблем се манифестира во интергрупните односи.⁸⁵

1.2. Главни теоретски потшколи на реализмот

Реализмот денес е поврзан со многу потшколи, особено претставени преку одбранбениот, офанзивниот и неокласичниот реализам. Потшколите се деривати на остри дебати меѓу научниците како и постојаните напори да се проверат идеите на реализмот во меѓународната политичка реалност. Сето тоа започна со класичниот реализам – термин што научниците го користат за да се опише целата реалистичка традиција со сета своја разноликост до седумдесеттите години од минатиот век. За понатамошниот развој на теоријата на меѓународни односи, сепак, еден класичен реалистички текст стои далеку над сите други. Тоа е делото на Ханс Моргантау – *Политиката меѓу народите*.⁸⁶ Оваа книга го отвори патот за т.н. „реалистичка теоријата за меѓународната политика“.

Главните текстови на оваа теориска мисла донесоа аргументи за голем број феномени, како што се: војната, мирот, соработката, меѓународното право, дипломатијата, етиката, меѓународните организации, светското мислење итн. Но оваа теорија не успеа да се задржи како унифицирана, барем не во очите на критиката. Дури и некои реалисти сметаат дека оваа теорија се темели врз основа на „отворени контрадикторности, двосмисленост и нејасност“. Клучните концепти како што се „национален интерес“ или „рамнотежата на моќта“ се недефинирани или дефинирани на повеќезначен и на меѓусебно контрадикторен начин. Не е изненадувачки што аргументи дадени за различни прашања и области не секогаш биле поврзани. До 1960 година, многу научници за теоријата на меѓународни односи ги користат природните науки како модели за општествени науки. За нив, „теоријата“

⁸⁵ Colin Elman and Michael Jensen, “Realism”, in Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction (2nd edition)*, Routledge, London, 2008, стр. 15-32.

⁸⁶ Morgenthau, H. J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 2nd edn, Alfred A. Knopf, New York, 1954.

требаше да биде кохерентен збир на поврзани аргументи, по можност проверливи и емпириски потврдени кои објаснуваат некои феномени. Во овој контекст, скромното и повеќе хуманистичко разбирање што го има Моргентау изнесено во теоријата за меѓународната политика може да изгледа повеќе анахронично. Научните критики, исто како и за меѓународната безбедност во тоа време беа преокупирани со големите сили, со натпреварот помеѓу САД и Советскиот Сојуз, со нееднаквоста помеѓу богатите на север и на југот во развој, со недостатокот на ресурси и со човековите права. Верзијата на Моргентау за реализмот се чинеше надвор од своето време. Надвор од овие повоени т.н. „кризи на реализмот“ дојде до преродба на реалистичкото размислување што почнаа да го нарекуваат „неореализам“.⁸⁷

1.2.1. Неореализам

Научните критики на реализмот во 60-тите и во 70-тите години на минатиот век и интересот за научен пристап кон проучување на политиката се зголеми (особено во САД), така што Кенет Волц се обиде да го обнови реалистичкото размислување преку нова теоретска рамка што се нарекува „неореализам“. Волц смета дека класичните реалисти имаа моќен увид во работите од меѓународната политика.⁸⁸ Тие беа ослабени поради нивниот неуспех да направат јасна разлика меѓу аргументите за човековата природа, внатрешните атрибути на државите и меѓународниот систем. Во неговата студија „Теорија за меѓународната политика“ се презентираат реалистички идеи за тоа како карактеристиките на меѓународниот систем на држави влијае на безбедносните прашања. Тој ја претстави својата книга како трансформација на класичната реалистича „мисла“ во теоријата на научниот модел во согласност со современите очекувањата на пошироката дис-

⁸⁷ Colin Elman and Michael Jensen, “Realism”, in Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction (2nd edition)*, Routledge, London, 2008, стр. 15-32.

⁸⁸ Waltz, K. N., *Man, The State, and War*, Columbia University Press, New York, 1959.

циплина на политички науки.⁸⁹ Волц ја презентираше својата теорија и даде одговори на неколку важни, но многу општи прашања за меѓународната политика, како што се: „Зошто модерниот систем на држави опстојува и покрај обидите на некои држави за доминација?“; „Зошто војните меѓу големите сили се повторуваат со векови наназад?“; „Зошто државите сметаат дека е тешко да се постигне договор?“. Покрај тоа, книгата дава една теорија во однос на големите сили дека војната има тенденција да биде почеста во мултиполарен свет (меѓународен систем обликуван од моќта на неколку големи држави) отколку во биполарен свет (меѓународен систем обликуван од моќта на две големи држави или велесили). Настаните во реалниот свет правеа идеите на Волц да изгледаат апстрактни.⁹⁰ Сепак, дури и во 1980 година, беше јасно дека неореализмот остави голем број неодговорени прашања во врска со меѓународната безбедност, како што се: „Зошто постојат сојузи?“; „Зошто постои трка во вооружувањето?“; „Зошто државите создадоа меѓународни институции?“; „Зошто почна Студената војна?“; „Зошто постои ривалство помеѓу суперсилите?“; и многу други работи. Огромниот број научници бараа одговори на овие прашања и не е изненадувачки што теоријата на Волц се покажа како недоволна. Повеќето научници со користење на резултатите на Волц како основа за развој на нови неореалистични објаснувања одговорија на специфични прашања или пак покажаа повеќе амбиции за развој на алтернативна теоретска школа, особено за институционализмот на Кеохан⁹¹ и конструктивизмот на Венд.⁹² За разлика од повеќето автори, некои одговорија со развивање на нивни сопствени реалистички теории дури и кога се обидуваа да ја употребат теоријата на Волц. На пример, во обидот да се објасни

⁸⁹ Waltz, K. N., *Theory of International Politics*, Random House, New York, 1979, стр. 34-98.

⁹⁰ Исто., стр. 34-98.

⁹¹ Keohane, R. O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

⁹² Wendt, A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

однесувањето на сојузи, Стивен Волт⁹³ создаде нова теорија, целосно различна за „рамнотежа на заканата“, а Глен Снајдер⁹⁴ ја комбинираше теоријата на Волц со други комплементарни теории. Во објаснувањето на соработката, Јосиф Грико⁹⁵ ја дополни теоријата на Волц со „теоријата на игри“. Генерално, многу научници дадоа покомплексни објаснувања за повеќе конкретни прашања и настани од теоријата на Волц. Така, иако Волц, како и Моргентау, ја презентираа својата работа како на самостоен реалист во „теоријата за меѓународната политика“, природниот развој на научното истражување доведе до развој на неореализмот како комплексна потшкола во рамките на реализмот што а опфаќа многу теории инспирирани од работата на Волц. Истражувањето на овие научници се темелеше на верувањето дека реформулацијата на реализмот на Волц беше погодна за да се започне со ново истражување. Овие врски се често нејасни и границите на школата се дискутабилни, но терминот „неореализам“ го доловува длабокото влијание што Волц го имаше врз размислувањето и истражувањето на многу други теоретичари на реализмот.

1.2.2. Офанзивен и дефанзивен реализам

Појавата на неореализмот предизвика голема дебата и критика која сè уште одекнува меѓу научниците. Дебатата беше особено интензивна пред падот на Берлинскиот ѕид, но по крајот на Студената војна се смета дека многу научници критиката како да ја релативизираа. Сепак, критиката доведе до втора „криза на реализмот“, слично како „антиреалистичката бура“ што го погоди Моргентау во 60-тите и во 70-тите години на минатиот век. Фокусот во тоа време беа недостатоците на теоријата и неореализмот никогаш не го поврати научното влијание што го имаше во 80-тите

⁹³ Walt, S. M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York, 1987.

⁹⁴ Snyder, G.H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, New York, 1987.

⁹⁵ Grieco, J., “Realist Theory and the Problem of International Cooperation: Analysis with an Amended Prisoner’s Dilemma Model”, *International Organization* 42, 3, 1988, стр. 480-522.

години на минатиот век, но сепак очигледно е дека неореализмот ги наведе научниците да размислуваат многу подлабоко и појасно за основните сили што ги движат меѓународните процеси.

Реалистите што се раководеа со теоријата на Волц открија дека во зависност од тоа како тие размислуваат за основните претпоставки како разумни очекувања за реалниот свет, така неореализмот може да доведе до многу различни предвидувања напишани на високо апстрактен начин. Неореализмот на Волц ги игнорира важните варијации во меѓународните односи, вклучувајќи ја географијата и технологијата. Во зависност од тоа како некој ги конципира овие фактори и неореалистичките идеи можат да генерираат различни импликации за динамиката на меѓудржавната политика. Оттука, како резултат на основите на неореалистичките идеи, односно на неореализмот се изградени двете потшколи и тоа: дефанзивен и офанзивен реализам.⁹⁶

Поаѓајќи од основните идеи презентирани во теоријата на Волц за меѓународната политика и можеби уште поважно, на пионерската работа на Роберт Џервис за соработка во услови на анархија,⁹⁷ дефанзивните реалисти истакнуваат дека во многу слични услови, војната предизвикува потенцијал за анархија.⁹⁸ Поаѓајќи од јадрото на реалистичката претпоставка за групизам, овие теоретичари тврдат дека колку е посилен групниот идентитет (како во модерната ера на национализмот) толку потешко е да се освојат други групи,⁹⁹ и колку е потешко освојувањето толку се посигурни државите. Слично на тоа, технологијата може да го направи освојувањето тешко, на пример, тешко е да се размислува за освојување на држави што имаат капацитет да возвратат со

⁹⁶ Colin Elman and Michael Jensen, "Realism", in Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction (2nd edition)*, Routledge, London, 2008, стр. 15-32.

⁹⁷ Jervis, R., "Cooperation under the security dilemma", *World Politics* 30, 4, 1986, стр. 160-210.

⁹⁸ Taliferro, J. W., "Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism revisited", *International Security* 25, 3, 2000/1, стр. 67-130.

⁹⁹ Van Evera, S., *Causes of War: Structures of Power and the Roots of International Conflict*, Cornell University Press, New York, 1999.

нуклеарно оружје. Така, дури и прифаќање на сите аргументи на Волц за тоа како е тешко да се биде сигурен во анархичен свет, во рамките на овие услови, од државите сè уште може да се очекува да се најдат начини да се бранат без да ги загрозат другите, или на друг начин може да ги сигнализираат нивните мирољубиви намери, што резултира со повеќе вграден потенцијал за мир отколку што многу реалисти мислеа претходно.¹⁰⁰ Резултатот беше притисок врз аналитичарите да погледнат во внатрешноста на државите да ги пронајдат внатрешните и идеолошките причини за војната и од мирот.

Офанзивните реалисти, пак, беа повеќе убедени дека конфликтот генерира структурен потенцијал за анархија. Тие образложуваат дека без спроведување на договорите, државите никогаш не можат да бидат сигурни дека која било мирољубива состојба ќе функционира и во иднина. Дури и ако освојувањето може да изгледа тешко денес поради географската разместеност, технологијата или групниот идентитет, не постои гаранција дека другите држави нема да развијат некои нови оружја за надминување на овие бариери. Со оглед на оваа несигурност, државите ретко се сигурни за нивната безбедност и мора секогаш да гледаат кон другите држави што ја зголемуваат својата моќ со сомнеж. Како резултат на тоа, државите често се во искушение да се прошират или да се засилат, или пак да се обидат да ги ослабнат другите за да преживеат на долг рок. Резултатот е зајакнување на класичниот реалистички аргумент за натпреварувачкиот карактер на животот во услови на анархија, без разлика на внатрешните карактеристики на државите.

Да резимираме. Дефанзивниот и офанзивниот реализам се појавија во 90-тите години на минатиот век како модалитети на неореализмот на Волц. Во согласност со традицијата воспоставена од страна на Волц и Моргентау, многу од научниците што ги развија овие теории беа видени како артикулатори на реалистичката теорија. Во делото „Трагедијата на политиките на

¹⁰⁰ Glaser, C. L., “The Security Dilemma Revisited”, *World Politics* 50, (2000/01) 1, стр. 171-200. “Realists as optimists: Cooperation as self-help”, *International Security* 19, 3, (1994/95), стр. 50-100.

големите сили“, Џон Миршимир го отсликува офанзивниот реализам како успех на неореализмот на Волц, што тој го споредува со дефанзивниот реализам.¹⁰¹ Значи, јасно е дека дефанзивниот и офанзивниот реализам коегзистираат како различни потшколи. Овие две потшколи тешко дека ја покажуваат целосната разновидност на реализмот, така што многу реалистички теории не се дел од нив. Очигледен пример на оваа разновидност е делото на современикот на Волц, Роберт Гилпин *„Војната и промените во светската политика“* коешто се смета како поважен теоретски придонес за разлика од тоа на Волц.¹⁰² Напишано и замислено целосно независно од теорија на Волц, работата на Гилпин беше не помалку реалистична. Тој создаде елегантна теориска рамка за објаснување на поврзаноста меѓу менувањето на балансот на моќта, на поредокот и на војната низ вековите. Понатаму, многу од теоретските идеи на Моргентхау презентирани во трудот *„Политиката меѓу нациите“*¹⁰³, особено оние што се однесуваат на анализата на надворешната политика, го задржаа потенцијалното значење, но беа тргнати од страна на тие кои се стремеа за реформулација на реализмот на Волц. Се појави чувство дека многу важни реалистички идеи се изгубени во транзицијата кон неореализмот и тесно се поврзани со потшколите на офанзивен и на дефанзивен реализам, кои на крајот добија ново име „неокласичен реализам“.

1.2.3. Неокласичен реализам

Неокласичниот реализам проблемски е фокусиран како потшкола во рамките на реализмот и настојува попрво да ја прифати отколку да ја негира разновидноста на реализмот. Делата од оваа потшкола се насочени кон: објаснување на специфични загатки или настани; и обид да се повратат важните реалистички идеи што беа изгубени во неореалистичката опсесивна потрага за

¹⁰¹ Mearsheimer, J.J., *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.

¹⁰² Gilpin, R.G., *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

¹⁰³ Morgenthau, H.J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 2nd edn, Alfred A. Knopf, New York, 1954.

општата реалистичка теорија на меѓународната политика. Колку што беа јасни основните идеи на неореализмот и неговите модальности, толку остана нејасно колку се релевантни тие за кој било даден проблем на надворешната политика. Реалистите биле многу фокусирани на дефинирање и на универзално формулирање на нивната теорија што почна да изгледа како развојот на реализмот да добил една сосема поинаква патека од анализата на надворешната политика. Волц тврди дека „меѓународната политика не е надворешна политика“, ¹⁰⁴ што значи дека теоријата за развој и за анализа на надворешната политика станаа два различни потфати со мала интеракција меѓу нив.

Неокласичниот реализам се труди да ја поправи оваа нерамнотежа меѓу општото и конкретното. Тој ја прифаќа од неореализмот и од неговите потомци основната алатка на размислување за меѓународниот систем како посебна форма на внатрешните карактеристики на државите.¹⁰⁵ Имајќи ја предвид специфичната оценка за меѓународните услови со кои одредени земји се соочуваат, неокласичните реалисти одат понатаму да факторизираат специфични карактеристики на дадена ситуација за да се генерираат повеќе детални објаснувања за надворешна политика. Тие бараат да се повратат основите на идеите за надворешната политика, кои го одбележаа класичниот реализам, а во исто време продолжуваат со ригорозното теоретизирање што го прави неореализмот особено карактеристичен.¹⁰⁶

Неокласичните реалисти немаат сон за создавање една универзална теорија на меѓународната политика. За нив, се поставува прашањето: „Која реалистичка школа или теорија (ако ја има) е повеќе од корист во објаснувањето на дадената загатка или анализирање на прашањата на надворешната политика со оглед на

¹⁰⁴ Waltz, K. N., “International Politics is not Foreign Policy”, *Security Studies* 6, 1, 1996, стр. 54-57.

¹⁰⁵ Rose G., “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics* 51, 1, 1998, стр. 70-150.

¹⁰⁶ Colin Elman and Michael Jensen, “Realism”, in Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction (2nd edition)*, Routledge, London, 2008, стр. 15-32.

местото и времето?“ . До извесен степен, изборот на теоријата е контекстуално прашање. На пример, офанзивниот реализам обезбедува мокна стенографија - портрет на стимулации и ограничувања со кои се соочуваат државите во делови од Европа—што се протега од XVIII до XIX век. Во други времиња, како и за некои групи на држави во Европа, дефанзивниот реализам обезбедува повеќе прецизни модели за објаснување на меѓународниот амбиент.¹⁰⁷

Степенот до кој навистина се однесува одредена теориска рамка на меѓународниот систем е прашање на одлука врз чијашто основа аналитичарот го анализира контекстот. Основното прашање што постојано се повторува во безбедносни студии е: „До кој степен одредена промена (на пример, глобализацијата, ширењето на демократијата, новите правила и меѓународните институции) ги менува основните стимулативни мерки за користење сила?“ . Клучниот придонес на неореалистите и нивните потшколи на офанзивниот и на дефанзивниот реализам се темелат на ригорозни размислувања за ваквата теорија. За неокласичните реалисти, теоретските структури како офанзивен и дефанзивен реализам не се секогаш и секаде точни или погрешни. Подобро речено, тие овозможуваат полесно да се извршат клучните ментални експерименти што лежат во основата на анализата на надворешната политика обликувајќи ги своите процени за надворешните ограничувања и стимулации со коишто се соочуваат државите.

1.3. Други теории на реализмот

Потшколите на реализмот им помагаат на аналитичарите да ги дознаат интелектуалните врски помеѓу различни аргументи на теоретската мисла. Кога треба да се објасни понекогаш збунувачката безбедносна динамика во одредена област или регионално прашање аналитичарите треба да се насочат кон специфичните теории што се појавуваат за да бидат релевантни. Тоа се теориите: за рамнотежата на моќта, за балансот на заканата, за безбедносната дилема, теоријата за одбрана и напад, за хегемонистичка стабил-

¹⁰⁷ Исто., стр. 15-32.

ност и теоријата за моќта на транзицијата. Секако дека постојат и бројни други реалистички теории што се поврзуваат со реализмот, но сепак и оваа листа ја дава главната поента, а тоа е дека овие теории што ја прават вистинската работа во објаснување на нештата се далеку поразлични од кои било други теоретски потшколи во рамките на реализмот.¹⁰⁸

Веројатно, најпознатиот теориски модел за меѓународните односи е „теоријата за рамнотежата на моќта“. Со оглед на основниот проблем со кој, во услови на анархија, секоја држава може да прибегне кон користење сила за да го добие она што го сака, следува дека државите ги балансираат односите, најверојатно, за да се заштитат од можноста една држава да акумулира капацитети за да ги принуди сите други на својата волја или пак дури можеби и да ги елиминира. Теоријата претпоставува дека државите ќе се спротивстават на опасната концентрација на моќ преку подигнување на нивните сопствени капацитети („внатрешно балансирање“) или пак преку здружување на своите способности со други држави во сојузи („надворешен баланс“). Бидејќи државите се секогаш во потрага по подобра иднина тие треба да ги предвидат идните можни проблеми. Така, според многу историчари, Велика Британија и Франција се бореа против Руската Империја во Крим во средината на деветнаесеттиот век бидејќи мислеа дека руската моќ во иднина ќе биде закана за нив. Како и да е, колку тоа било мудро или не во тоа време тоа целосно може да се објасни со очекувањата дадени во теоријата за балансот на моќта.¹⁰⁹

Теоријата за „балансот на заканата“ придонесува за комплексноста на оваа слика. Како што имплицира самото име, ова теорија предвидува дека државите ќе балансираат наспроти заканите. Заканите, пак, се управувани од комбинација на три клучни варијабли: агрегатни способности (нејзините вкупни воени и економски потенцијали), геополитичката состојба и перцепциите за агресивните намери. Ако една држава станува особено моќна и ако нејзината локација и однесување „условно“ ја хранат заканата,

¹⁰⁸ Исто., стр. 15-32.

¹⁰⁹ Gilpin, R.G., *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

тогаш балансирачките стратегии на другите држави ќе доминираат во нивната надворешна политика. Така, САД започнаа со внатрешно и со надворешно балансирање по завршувањето на Втората светска војна, иако Советскиот Сојуз остана дефинитивно инфериорен во повеќето категории на моќ. Теоријата за балансот на заканата смета дека локацијата на советската власт во срцето на Европа, и поседувањето на моќно нуклеарно оружје како и заканата за негова употреба беа суштествени за одговорот од другата страна.¹¹⁰

Теоријата за „безбедносната дилема“, термин ј што за прв пат е употребен од страна на Џон Херц¹¹¹, за аргумент го зема тоа што вооружувањето за самоодбрана на државата може да ја намали нејзината безбедност преку непланиран ефект поттикнувајќи ги другите држави, исто така, да се вооружат за да можат да дадат одговор. Роберт Џервис¹¹² покажува колку ова како последица на анархијата може да влијае на безбедноста преку градење недоверба и ривалство. Тој тврди дека тежината на безбедносната дилема зависи од две променливи, и тоа: балансот меѓу одбраната и способноста да се прави разлика меѓу одбраната и нападот. Така, иако теоретски анархијата е постојана, тоа може да има значителни варијации во атрактивноста за соработката, натпреварот и изгледите за постигнување повисоко ниво на безбедност, односно веројатност за војна.¹¹³ Ова предизвика голема дебата меѓу реалистите, што на крајот заврши во две потшколи претставени преку офанзивниот и дефанзивниот реализам. Бери Посен покажа како теоријата за безбедносната дилема може да биде искористена за да се објаснат етничките конфликти во државите.¹¹⁴

¹¹⁰ Walt, S.M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Њеј Сопк, 1987.

¹¹¹ Herez. J.H., „Idealist internationalism and the security dilemma“, *World Politics* 2, 2, 1950, стр. 70-157.

¹¹² Jervis, R., „Cooperation Under the Security Dilemma“, *World Politics* 30, 4, 1986, стр. 167-214.

¹¹³ Glaser, C.L., „The Security Dilemma Revisited“, *World Politics* 50, 1, 1997, стр. 171-201.

¹¹⁴ Posen, B.R., „The Security Dilemma and Ethnic Conflict“, *Survival* 35, 1, 1993, стр. 27-47.

Теоријата за одбрана и напад, развиена од страна на Чарлс Гласер¹¹⁵, Стивен Ван Евера¹¹⁶ и други (Лин Џонс¹¹⁷, Гласер,¹¹⁸ Кауфман¹¹⁹, Браун¹²⁰) е збир на теоретски претпоставки за тоа како технологијата, географијата и други фактори влијаат на леснотијата на освојувањето што е спротивно на одбраната, како и олеснување на разликувањето на офанзивата и на дефанзивата. Нејзино главно предвидување е дека воените конфликти и војната се со поголема веројатност кога офанзивните воени операции имаат релативна предност во однос на одбранбените операции, додека мирот и соработката се повеќе веројатни кога одбраната ќе доминира. Слично на тоа, колку е полесно да се прави разлика помеѓу офанзивни и дефанзивни воени подготовки, толку е поголема веројатноста за мир и за соработка. Теоријата, исто така, се однесува на сфаќањето дека кога лидерите сметаат дека нападот е релативно лесен, војната и конфликтот се почести и обратно. Ова предизвика експанзија во литературата што имаше за цел да го објасни потеклото на перцепциите и мисперцепциите за одбрана, за напад и за балансот.¹²¹ Посен, од друга страна, ја приспособува теоријата за да се помогне во објаснувањето на интензитетот на натпреварот на групите во рамките на државите кога ќе се соочат со безбедносни проблеми што можат да се појават кога државната власт се распаѓа.

¹¹⁵ Glaser, C.L. "Realists as Optimists: Cooperation as self-help", *International Security* 19, 3, (1994/95), стр. 50-90.

¹¹⁶ Van Evera, S., *Causes of War: Structures of Power and the Roots of International Conflict*, Cornell University Press, New York, 1999.

¹¹⁷ Lynn-Jones, S.M., "Offense-Defense Theory and its Critics", *Security Studies* 4, 4, 1995, стр. 660-91.

¹¹⁸ Glaser, C.L., "The security dilemma revisited", *World Politics* 50, 1, 1997, стр. 171-201.

¹¹⁹ Glaser, C.L. and Kaufmann, C., "What use the Offense-Defense Balance and can we Measure it?", *International Security* 22, 4, 1998, стр. 44-82.

¹²⁰ Brown, M.E. Cote, O.R. Jr., Lynn-Jones, S.M. and Miler, S.E. (eds), *Offense, Defense and War*, MIT Press, Cambridge, 2004.

¹²¹ Snyder, J. L., *The Ideology of the Offensive*, Cornell University Press, New York, 1984.

„Хегемонистичката стабилност“ е теорија што се базира на набљудувањето дека моќните држави имаат тенденција да имаат доминација на сиот или на делови од меѓународниот систем, а со тоа поттикнуваат одреден степен на хиерархија во рамките на целокупната системска анархија. Теоријата се обидува да објасни како може да се појави соработка меѓу големите сили, но и да објасни дека меѓународниот поредок се состои од правила, норми и институции. Основни предвидувања на теоријата се дека кој било меѓународен поредок може да е стабилен само до степен до кој постои почитување на авторитетот.¹²² Според оваа теорија, моменталната „глобализација“ се одржува од страна на моќта што ја поседуваат САД и веројатно е дека ќе дојде до натпревар со Кина, ако таа се здобие со моќ.

Теоријата за „моќта на транзицијата“ е дериват на теоријата за хегемонистичката стабилност што има за цел да објасни како поредокот може да заврши со војна. Имено, теоријата за хегемонистичка стабилност заклучува дека доминантните држави ќе сакаат да го задржат водството, додека послабите држави ќе сакаат да го преземат раководењето и како тие стануваат посилни во однос на доминантната држава така и овој судир е поверојатен, а ќе избие во прв план кога способностите на двете страни ќе се приближат.¹²³

Генерално може да се каже дека реализмот не е и никогаш не бил монолитна и универзална „теорија за меѓународната политика“. Тој отсекогаш бил разновиден. Особено развојот во последните 20 години го потврдува тоа. Со појавата на неокласичниот реализам, пак, истражувањата на неорелистите станаа сè повеќе проблемски фокусирани на неговите интеракции со истражувањата од други традиции и со самото тоа покомплексни и попродуктивни.

Сето ова е добра вест за развојот на безбедносните студии. Создавањето на нови и кредибилни истражувања од научници што работат во рамките на реалистичката традиција се од големо

¹²² Gilpin, R.G., *US Power and the Multinational Corporation*, Basic Books, New York, 1975.

¹²³ Tammen, R.L. et al., *Power Transitions: Strategies for the 21st Century*, Chatham House, New York, 2000.

значење за меѓународната безбедност. Ова го говориме затоа што реалистите имаат за цел да дадат одговор на некои општи феномени, како што се потеклото на војната;¹²⁴ регионалните војни и мирот;¹²⁵ недоволните капацитети за осигурување на безбедност од страна на државата;¹²⁶ интервенциите на големите сили;¹²⁷ проценка на заканите;¹²⁸ ограничувањата на мировните договори по завршувањето на ангажманот на големите војни;¹²⁹ динамиката на униполарноста итн.¹³⁰ Тој, исто така, вклучува истражувања што објаснуваат повеќе дискретни настани или однесување, како што се американската надворешна политика во Студената војна;¹³¹ крајот на Студената војна;¹³² стратегиите на САД и на Јужна Кореја наспроти севернокорејската нуклеарна криза;¹³³ потеклото на пристапот на

¹²⁴ Copeland, D., *The Origins of Major War*, Cornell University Press, Ithaca, 2000.

¹²⁵ Miller, B., *States, Nations, and the Great Powers: The Sources of Regional War and Peace*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

¹²⁶ Schweller, R.L., 'The Progressivism of Neoclassical Realism', in Elman, C. and Elman, M.F. (eds) *Progress in international Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Cambridge, 2003, стр. 311-48. *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Ithaca: Cornell University Press, 2006.

¹²⁷ Taliferro, J.W., *Balancing Risks: Great Power Interventions in the Periphery*, Cornell University Press, New York, 2004.

¹²⁸ Lobell, S.E., *The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade, and Domestic Politics*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003.

¹²⁹ Ripsman, N.M., *Peacemaking by Democracies: The Effects of States Autonomy on the Post World War Settlements*, University Park: Pennsylvania State University Press, 2002.

¹³⁰ Wohlforth, W.C., 'Unipolarity, Status Competition and Great Power War', *World Politics* 61, 1, 2009, стр. 28-57.

¹³¹ McAllister, J., *No Exit: American and the German Problem, 1943-1954*, Ithaca: Cornell University Press, 2002.

¹³² Schweller, R.L. and Wohlforth, W.C., 'Power test: Evaluating Realism in Response to the end of the Cold War', *Security Studies* 9: 1, 2000, стр. 60-107.

¹³³ Cha, V., 'Abandonment, Enticement and Neoclassical Realism in Asia: The United States, Japan, and Korea', *International Studies Quarterly* 44, 2, 2000, стр. 90-261.

администрацијата на поранешниот претседател на САД, Буш, за надворешна политика и инвазијата на Ирак;¹³⁴ и многу други.

Многу теоретичари вложуваат значителни напори за наоѓање пропусти во теориите на реализмот. Како и да е, доколку тие би морале да бидат класифицирани како да се едно теоретско училиште, би се јавил одреден проблем. Сите тие се чувствителни на основниот приод на реализмот кон централната улога на трите негови клучни претпоставки што го дефинираат реализмот. Во исто време, повеќето од нив се отворени за увид во класичниот реализам и немаат догматска приврзаност кон една или кон друга теорија. Тие стојат како сведоштво за тековните придонеси на реализмот во безбедносните студии.¹³⁵

Реалистичките теории останаа важен, иако недоволен дел од безбедносните студии. Потшколите на реализмот, како што се офанзивниот, одбранбениот и неокласичниот реализам, помагаат неговата разновидност да има смисла со која се зголемува реалистичката традиција. Како резултат на тоа, денес многу полесно теоретичарите на безбедносните студии можат да ги користат реалистичките теории отколку пред 10 или 20 години. Исто така, делумно благодарение на овие случувања во рамките на реализмот, реалистите и научниците што работат во други области, можат да комуницираат многу продуктивно, како што беше потврдено од страна на бројната литература што го премостува јазот помеѓу реализам и конструктивизмот.¹³⁶

Треба да се каже, дека актуелните безбедносни случувања, како што се растот на Кина, на Русија и на Индија, можат да се објаснат подеднакво како со класичниот реализам така и со неговите потшколи, но и новите феномени како што е граѓанската војна и тероризмот, како и новите проблеми во врска со ширењето на нуклеарното оружје можат да се презентираат со реалистичката

¹³⁴ Layne, C., *The Peace of Illusions*, Ithaca: Cornell University Press, 2005.

¹³⁵ Gilpin, R.G., *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

¹³⁶ Bukovansky, M., *Legitimacy and Power Politics*, Princeton: Princeton University Press, 2002.

теорија, но и со школите надвор од неа. Реалистичката школа сè уште не најде одговор на прашањето за влијанието на националните институции во меѓународен конфликт - веројатно, најзначајно прашање во развојот на безбедносни студии во текот на последните две децении. Реалистите сè уште се борат со последиците од ширењето на нуклеарното оружје. Тие сè уште не се сигурни какви безбедносни импликации ќе има од ширењето на слаби и неодржливи нуклеарни арсенали. Веројатно, уште едно прашање што бара одговор е интеракцијата помеѓу меѓународната безбедност и светската економија. Пред неколку децении, Роберт Гилпин¹³⁷ и Стивен Краснер¹³⁸ ја истражуваа врската меѓу државната власт, меѓународните институции и меѓународната политичка економија. Стивен Брукс покажува како производството од страна на мултинационалните корпорации го „смени анализањето на конфликтот“.¹³⁹ Џонатан Киршнер¹⁴⁰ ги покажува врските помеѓу финансиските интереси и државните намери за војна. Овие автори покажуваат како во светот на драматични економски промени во услови на брзо менување на меѓудржавната моќ, реалистичката школа има многу што да им понуди на безбедносните студии.

¹³⁷ Gilpin, R.G., *US Power and the Multinational Corporation*, New York: Basic Books, 1975. *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981. 'The richness of the tradition of political realism', in Keogane. R. (ed.) *Realism and its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986, стр. 20-301.

¹³⁸ Krasner, S. M., *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*, Berkeley: University of California Pres, 1986. 'Global Communications and National Power: Life on the Pareto frontier', *World Politics* 43, 3, 1991, стр. 60-360.

¹³⁹ Brooks, S.G., *Producing Security: Multinational Corporations, Globalization, and the Changing Calculus of Conflict*, Princeton: Princeton University Press, 2005.

¹⁴⁰ Kirshner, J. (ed), *Globalization and National Security*, London: Routledge, 2006. *Appeasing Bankers: Financial Caution on the Road to War*, Princeton: Princeton University Press, 2007.

2. ТЕОРЕТСКАТА ШКОЛА НА ЛИБЕРАЛИЗМОТ

Либерализмот како теориски концепт е препознатлив по одредени карактеристики, како на пример: индивидуалната слобода, политичкото учество, приватната сопственост и еднаквите можности.¹⁴¹ Во теоријата за меѓународни односи, преку либерализмот се објаснува како човековиот разум, напредок, индивидуалните права и слободата можат да доведат до помирни меѓудржавни односи.

Либералите предвидуваат дека стабилните демократии и економски независните држави ќе се однесуваат различно од оние што тоа не се во повеќе погледи. Прво и најважно, кај демократските држави има помала веројатност дека ќе започнат конфликт и ќе водат војни со други држави (ова е познато како „теорија на демократски мир“). Второ, кај демократските држави има поголема веројатност дека ќе се вклучат во меѓународната трговија и инвестиции, а како резултат на меѓузависноста ќе се придонесува за мирот. Трето, демократските држави имаат поголема веројатност дека ќе бараат решенија за проблемите преку соработката и меѓународните институции. Иако постојат значителни разлики помеѓу одделни либерални мислителите, сите ја имаат општата доверба во смирувачките ефекти на политичките слободи, економската слобода, независноста и меѓународното здружување.

Сепак, важно е да се разбере еден мит што го обележува разбирањето на либерализмот, а се поврзува со асоцијацијата помеѓу раните форми на либералниот интернационализам и нормативната верзија на идеализмот. На пример, Хауард ги дефинира како „либерали“ сите оние мислителите што веруваат дека светот може да биде многу поразличен отколку што е сега благодарение

¹⁴¹ Doyle, M., 'Liberalism and World Politics', *American Political Science Review* 80, 4, 1986, стр. 61-115.

на моќта на човечкиот разум и човековата активност.¹⁴² Меѓутоа, либералната теорија нуди многу повеќе отколку размислувањето за тоа како светот треба да изгледа.

Како и теоријата на реализмот, и теоријата на либерализмот обезбедува релативно кохерентен збир на принципи со кои можат да се објаснат меѓудржавните односи. Со оглед на распространетоста на емпириските истражувања либерализмот не може да се смета за утописки проект. Наспроти тоа, либерализмот може да се смета за главна карактеристика на крајот на дваесеттиот век.¹⁴³

Појавата на либерализмот во безбедносните студии се должи на двата водечки мислители, Томас Пејн и Имануел Кант. Делата на Пејн и на Кант ги нагласуваат сите основни принципи на либерализмот и ги илустрираат варијациите во рамките на либералната традиција. Оттука во дискусијата за овие две насоки на класичниот либерализам ние ги цениме последните емпириски истражувања што ги истражуваат тврдењата артикулирани од Пејн и од Кант. Во таа смисла се бара одговорот на прашањето „Дали историската поддршка на либералните тврдења дека демократските институции, економската меѓузависност и меѓународни институции го олеснуваат мирот?“.

2.1. Корените на либерализмот

Карактеристична особина на либерализмот е верувањето во процес со кој човечкиот разум може да промовира просперитетен, слободен и мирен свет. Според Кеохан¹⁴⁴ либерализмот верува и во најмала можност за кумулативен напредок, додека реализмот претпоставува дека историјата не е прогресивна. Иако напредокот не е неизбежен, па дури и лесен да се постигне, според

¹⁴² Howard, M., *War and the Liberal Conscience*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1978.

¹⁴³ Simmons B. Dobbin F. and Garrett G., 'Introduction: The International Diffusion of Liberalism', *International Organization* 60, 4, 2006, стр. 781-810.

¹⁴⁴ Keohane, R.O. and Nye, J.S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, MA: Little Brown, 1977.

либералите, сепак е можен. Покрај тоа, ние емпириски може да оцениме дали напредок се случува со истражување на евиденциите за зголемување на слободата на човекот (на пример, процентот на луѓето што живеат во демократски уредувања), економски просперитет (на пример, процентот на луѓето што страдаат од неухранетост) и мирот (на пример, процентот на луѓето што умираат во внатрешни конфликти). Имајќи го предвид акцентот на напредокот и на човечкиот разум, најлибералните тврдења може да се најдат во просветителството.

Ако во реалистичката теорија постојат офанзивен, дефанзивен и неокласичен реализам во либерализмот, исто така, може да се категоризират голем број потшколи.¹⁴⁵ Закер и Метју¹⁴⁶ се претставници на нови нишки на либералната теорија. Кеохан и Моравчик¹⁴⁷ повеќе внимание обрнуваат на конвенционалната категоризација на идејата, на комерцијалниот и на републиканскиот либерализам. Вокер го дели теренот на либерализмот на еволутивен (либерализмот на Кант) и револуционерен (либерализмот на Пејн). Револуционерните либерали како Пејн обично ги претпочитаат хармоничните параметри со кои се олеснува соработката и напредокот. Спротивно на тоа, еволутивните либерали како што е Кант ја признаваат комбинација на заеднички и натпреварувачки параметри што ја прави соработката и напредокот далеку покомплексни. Во нашата анализа ние се потпираме на три нивоа на анализа направени од Волц.¹⁴⁸ Тој тврди дека причините за конфликт и за соработка меѓу државите може да се

¹⁴⁵ Повеќе за ова види кај: Корнелија Навари, „Либерализам“, во Пол Д. Вилијамс, *Студии по безбедност (вовед)*, Арс Ламина ДОО, Скопје, 2012, стр. 29-43.

¹⁴⁶ Zacher, M. and Matthew R., 'Liberal International Theory: Common threads, divergen strands', in Kegley, C. (ed) *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, New York: St. Martin's Press, 1995, стр. 50-107.

¹⁴⁷ Moravsik, A., 'Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics', *International Organization* 51, 4, 1997, стр. 50- 513.

¹⁴⁸ Waltz, K., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 1959.

согледа на три нивоа на анализа: на поединецот, на државата и на меѓународниот систем.

а) Индивидуално ниво на анализата. Додека Волц во крајна линија го минимизираше значењето на човековата природа како аргумент на индивидуалното ниво на анализа, Лани и Мек Вилијам¹⁴⁹ тврдат дека човековата природа е, ако не основна, тогаш барем почетна точка на сите теории за политиката. Ова е потврдено и во теоретските рамки на Пејн и на Кант. Различни претпоставки за природата на човекот служат како клин што го дели револуционерниот од еволутивниот либерализам. Во делото „Правата на човекот“ Пејн¹⁵⁰ вели дека демократската револуција ќе го ослободи човештвото од корумптивни влијанија и човечкиот разум ќе се појави наскоро за да го трансформира светот. Големiot оптимизам останува најпрепознатлива карактеристика на револуционерната либерална мисла.

Осврнувајќи се на еволутивните либерали, можеме да видиме многу повеќе предупредувачки погледи на човековата природа. Кант¹⁵¹ ја прикажува човековата природа како мешавина на злото и на доброто во непознати пропорции. Сепак, Кант останува оптимист во врска со способноста на човекот да се развива далеку над неговите почетоци. Во таа смисла треба внимателно да се промовира добрината на човекот за да се потисне лошото. Значи, човекот, дури и ако тој не е морално добар во себе, сепак е принуден да биде добар граѓанин. Така, според Кант и еволутивните либерали, општествените сили и владини институции мора да работат за да ги принудат луѓето да бидат добри. Ова може да биде долг и честопати тежок процес.

б) Анализа на нивото на државата/општеството. За најдобро да се разбере како либерализмот влијае врз безбедносните студии, мораме да се свртиме кон нивото на државата, односно општес-

¹⁴⁹ Lanyi, G. and McWilliam, W.C., 'Theories of World Politics' in Lanyi G. and McWilliam, W.C. (eds) *Crisis and Continuity in World Politics*, New York: Random House, 1966, стр. 3-8.

¹⁵⁰ Paine T., *Rights of Man*, Baltimore: Penguin Books, 1969.

¹⁵¹ Reiss, H. (ed.) *Kant's Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

твото што го истражува влијанието на владината структура над општеството. Пејн и Кант беа меѓу првите кои го артикулираа ставот зошто демократските држави бараат мирен начин на разрешување на конфликтите. Во својот труд „Здрав разум“, Пејн¹⁵² посочува дека републиките (т.е. демократиите) имаат тенденција да бидат мирољубиви, па така го посочува примерот на Холандија и на Швајцарија кои не водат домашни или странски војни. Според Пејн, овој мировен резултат произлегува од демократската тенденција да се преговара за „евентуалните грешки“. Од друга страна, Кант истакнува дека ако се бара согласност од граѓаните за тоа дали да биде прогласена војна или не за очекување е дека кај нив ќе има големо двоумење во донесување одлука знаејќи ја сета мизерија која ја носат војните со себе. И Пејн и Кант тврдат дека либералните демократии веројатно ќе трошат помалку на своите воени сили од авторитарните режими. Оттука заедничко за нив се либералните сомневања дека високите нивоа на воените трошоци се опасни како за домашната, така и за надворешната политика. На домашен план тоа ја претставува класичната дилема „путер или пушки“ при што тие се залагаат за повеќе путер. Кант тврди дека како резултат на високите воени трошоци, актуелните владари во светот не издвојуваат доволно за јавните образовни институции или пак за нешто што се поврзува со заедничкиот интерес. Со други зборови, постојано се прават калкулации за следната војна. За да се обесхрабри трошењето за воените работи Кант во своите статии за „вечен мир“ се залага да се укинат армиите и да се осигура дека нема да има задолжувања на државата кога се работи за нејзините надворешни работи. Пејн слично на Кант зборува за ограничувања на морнариците и создавање на крајбрежна артилерија, додека државата како што наведува треба да се потпира на мали воени единици (милиции), а ресурсите да се прераспределат за образование и за пензии.¹⁵³

Следната либерална критика за високите воени трошоци предупредува на опасностите поврзани со зголемување на моќта,

¹⁵² Paine, T. *Common Sense*, London: Penguin Books, 1986.

¹⁵³ Reiss, H. (ed.) *Kant's Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

попозната како „моделот на спирала“.¹⁵⁴ Ова гледиште тврди дека напорите да се зголеми безбедноста преку акумулацијата на оружје може да се доживее како закана од страна на соседите. Решението на Пејн за оваа состојба, поддржано од страна на речиси сите подоцнежни либерали е намалување на вооружувањето. Во прилог на контролата на вооружувањето, Пејн се залага за употреба на артилерија со краток домет која не може да дејствува подалеку од крајбрежјето. Со нагласувањето за користење на вооружување што не може да се користи за офанзивни цели, Пејн е еден од пионерите кој се залага за „непровокативна одбрана“.¹⁵⁵

Во основа Кант ја споделува загриженоста на Пејн како зголемената воена потрошувачка може да ги загрози соседните држави. Војските според Кант, постојано им се закануваат на други држави со војна со самиот факт што тие се секогаш подготвени за тоа, односно армиите со самото свое постоење се причина за војни. Кант, исто така, подоцна тврди дека секоја промена на власта создава закана за другите држави преку јакнење на својата моќ. Тој сепак предупредува дека во анархичен систем со авторитарни режими државите треба да бидат принудени да ги урамнотежат своите капацитети или, дури, и да се извршат „превентивни напади“ против оние држави што се во процес на брза изградба на своите капацитети.¹⁵⁶ Сепак, може да се заклучи дека „еволутивниот либерализам“ на Кант е различен од оптимизмот на „револуционерниот либерализам“ на Пејн.

в) Анализа на меѓународниот систем на системско ниво. На системско ниво се истражува како државите комуницираат со другите држави во глобалниот систем. Смирувачкиот ефект на трговијата останува од централно значење за либералното гледиште. Пејн е еден од првите поборници за слободната трговија како

¹⁵⁴ Glaser, C.L., 'Political Consequences of Military Strategy: Expanding and Refining the Spiral and Deterrence Models', *World Politics* 50, 1, 1992, стр. 171-202.

¹⁵⁵ Galtrung, J, *There are Alternatives: Four Roads to Peace and Security*. Nottingham: Spokesman, 1984.

¹⁵⁶ Reiss, H. (ed.) *Kant's Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

средство за промовирање на мирот. Во широко дистрибуираната книга „Правата на човекот“ Пејн тврди дека слободната трговија создава пацифициран меѓународен систем на држави во кој ако на трговијата ѝ е дозволено да дејствува со целата слобода тогаш таа ќе ја искорени војната. Економската интеракција помага да се запознаат земјите (една со друга) и да се намалат недоразбирањата што би можеле да доведат до конфликт. Трговијата не само што произведува богатство, туку, исто така, го намалува конфликт со промовирање на разбирање и создавање хармонија на интересите на сите народи.¹⁵⁷ Додека пак Кант тврди дека трговијата може да доведе до мир. Сепак причините што тој ги наведува се помалку утописки, а и повеќе прагматични од тие на Пејн. Кант тврди дека духот на трговијата, порано или подоцна ќе го обземе секој народ, а од сите капацитети што ги има на располагање државата, финансиската моќ е најзначајна. Според Кант, финансиската моќ и бизнис интересите ќе ја намалат желбата за војна во сиот свет. За да се зачува богатството генерирано со трговијата, Кант тврди дека државите се принудени да ја промовираат благородната причина за мир, иако тоа не е мотивирано од нивната моралност. Во светот ако постои закана од војна тогаш државите коишто се занимаваат со трговија ќе се обидат да ја спречат војната со медијација.¹⁵⁸ Трговијата од една страна според логиката на Кант само ќе ги ограничи војните и оние конфликти на високо ниво што ѝ се закануваат на трговијата. Од друга страна, за Пејн трговијата ќе ги потисне сите конфликти меѓу државите, а тргувањето ја доведува на виделина природната хармонија на интереси, со која се карактеризира револуционерниот либерализам.

На прашањето за интервенцијата, револуционерните либерали како Пејн се залагаат за воена интервенција со која ќе им се донесе слободата на сите луѓе што страдаат од неправди предизвикани од недемократската власт. Во овој контекст, во своето дело „Правата на човекот“ Пејн вели дека ќе му се приклучи на

¹⁵⁷ Paine, T., *Rights of Man*, Baltimore: Penguin Books, 1969.

¹⁵⁸ Reiss, H. (ed.) *Kant's Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

францускиот генерал Лафајет во „пролетната акција“, со која ќе се стави крај на „германскиот деспотизам“ во воспоставувањето на слободата на сета Германија. Оправдувањата на Пејн за воена интервенција се јасни. Кога Франција ќе биде опкружена со револуции, таа ќе може да живее во мир и во безбедност. Националната безбедност на Франција, според Пејн, зависи од проширувањето на политичките слободи во соседните држави, па дури и со сила на оружјето.¹⁵⁹ За разлика од Пејн, од друга страна, Кант предупредува дека интервенциите за обликување на домашните политички институции се погрешни. Во своите дела тој вели дека ниту една држава не треба насилно да се меша во уставното уредување на друга држава. Кант го брани принципот на сувереност на државите. Тој вели дека мешањето на надворешните сили ќе претставува кршење на правата на независните луѓе што треба сами да се борат со своите внатрешни болести. Па така, тој мисли дека таквото интервенирање ќе ја загрози автономијата на сите други држави.¹⁶⁰ Кант говори дека дури и најдеспотските држави треба да бидат заштитени од надворешно мешање. Тој тврди дека ниту една држава не може да бара од друга да се откаже од својот устав, дури и ако таа е деспотска. Секое регулирано уредување со уставот е подобро отколку да го нема воопшто што води до анархија. Во продолжение на неговата претпазливост во однос на демократските процеси, Кант мисли дека „праведно општество“ не би можело да биде наметнато од страна на сили однадвор. Револуционерните либерали како Пејн, сепак, не гледаат како на доблест во трпението кога правата на граѓаните се загрозени. Овие две варијации на либерализмот обезбедуваат различни погледи на меѓународното право и организации. За Пејн апсолутно е неопходно да се создаде меѓународното право. За таа цел, тој се залага за глобално управување со воведување санкции против која било држава што ја повредува „слободата на движење по морињата“ и за генерализирани ембарга против прекршителите. Еволутивниот

¹⁵⁹ Paine, T., *Rights of Man*, Baltimore: Penguin Books, 1969.

¹⁶⁰ Reiss, H. (ed.), *Kant's Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

либерализам на Кант е далеку помалку амбициозен во однос на меѓународното право. Кант се сомнева во глобалното владеење, бидејќи законите постепено ги губат своите влијанија како што владата ја зголемува својата моќ, додека безмилосниот деспотизам конечно ќе доведе до анархија. Сепак, Кант има поголема доверба во силите што се залагаат за мир преку промовирање на доброволна конфедерација на републиканските држави. Кант не се залага за привремени сојузи со цел да се спречи војната. Наместо тоа, тој предвидува создавање „лига на пацифички држави“, којашто се залага за укинување на војната преку воспоставување норми и правила што промовираат соработка.

2.2. Главните тези на либерализмот

Во претходната дискусија ги изложивме филозофските корени на либерализмот во меѓународните односи преку делата на Кант и на Пејн. Овие автори дадоа голем број објаснувања за тоа како стојат работите (наместо на нормативни барања тие се фокусираат на тоа како тие би сакале да го видат светот). Трите најзначајни тези на триаголникот на либералниот мир се: (1) демократијата го намалува воениот конфликт; (2) економската меѓузависност го намалува воениот конфликт и (3) меѓународните институции го намалуваат воениот конфликт¹⁶¹. Во текот на последните неколку децении, овие три либерални тврдења се под интензивен надзор од скептичните реалисти. Емпириските тестови се движат од квантитативна анализа¹⁶², лабораториски експерименти¹⁶³, студии на случај¹⁶⁴ и компјутерски

¹⁶¹ Russett, B. and Oneal J., *Democracy and Corecive Diplomaci*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

¹⁶² Huth, P.K. and Allee, T.L., *The Democratic Peace and Teritorial Conflict in the Twentieth Centry*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

¹⁶³ Geva, N. and Hanson D.C., 'Cultural Similarity, Foreign Policy Actions, and Regime Perception: An Experimental Study of International Cues and Democratic Peace', *Political Psychology* 20, 4, 1999, стр. 20-820.

¹⁶⁴ Layne, C., 'Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace', *International Security* 19, 2, 1994, стр. 5-94.

симулации¹⁶⁵. Во следните делови ќе ја анализираме валидноста на овие три главни тези на либерализмот.

2.2.1. Демократијата ја намалува можноста од избивање воен конфликт?

Често се поставува прашањето „Дали демократските држави имаат подобри можности за решавање на меѓународните спорови по мирен пат, без посегнување кон употреба на воена сила, во споредба со недемократските држави?“. За реалистите, одговорот е не. Реалистите сметаат дека послабите држави треба да балансираат против сите посилни држави. Така, на пример, во случај на воена закана тие треба да ги зголемат трошоците за одбрана или да воспостават сојузи со други држави. Реалистите сметаат дека демократиите ќе се однесуваат исто како и автократиите во случај на воена закана, односно дека тие ќе балансираат против употреба на сила ако ситуацијата повикува на тоа.

Почетните емпириски истражувања спроведени за согледување на однесувањето на демократиите ги потврдија овие реалистични предвидувања. Рајт¹⁶⁶ заклучува дека типот на владеење има мало влијание врз фреквенцијата на војната, бидејќи демократиите повеќе биле заинтересирани за мир во периодот од 1816 до 1965 година. Исто така, Чан¹⁶⁷ дава сличен заклучок врз основа на резултатите од квантитативната анализа.

За разлика од наведените автори, Дојл¹⁶⁸ ја преформулира дебатата со разгледување на карактеристиките на иницијаторите на конфликтите и на целите на конфликтите. По составувањето на листа на либералните општества во периодот од 1700 до 1982

¹⁶⁵ Rousseau, D., *Democracy and War: Institutions, Norms, and the Evolution of International Conflict*, Stanford: Stanford University Press, 2005.

¹⁶⁶ Wright, Q., *A study of War*, Chicago: University of Chicago Press, 1965.

¹⁶⁷ Chan, S., 'Mirror, mirror on the wall... are the freer countries more pacific?' *Journal of Conflict Resolution* 28, 4, 1984, стр. 50-617.

¹⁶⁸ Doyle, M., 'Liberalism and World Politics', *American Political Science Review* 80, 4, 1986, стр. 69-1151. 'Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs', *Philosophy and Public Affairs*, Parts 1 and 2, 12, 3-4: 205-35, 1993, стр. 50-350.

година и листата на меѓудржавени војни од 1816 до 1980 година, Дојл покажа дека нема две демократии што биле инволвирани во тотална војна. Тој заклучува дека либералните држави создаваат посебен вид мир. Пионерската работа на Дојл предизвика лавина на студии, кои воспоставија „теорија на демократскиот мир“. Според Леви,¹⁶⁹ демократскиот мир е најблиското нешто до емпириски закон што може да се најде во студиите за меѓународни односи.

Во децениите по објавувањето на резултатите од истражувањата на Дојл, имаше експлозија на емпириски студии за демократскиот мир. Иако има некои критики на овие тврдења, во повеќето од емпиriskите анализи тие се фокусирани на механизмите и на причинско-последичната врска. Така, се наметна прашањето „Зошто демократиите се однесуваат поинаку од авторитарните држави?“. Најистакнатите објаснувања започнуваат од меѓудржавно ниво на анализа дека демократиите се однесуваат многу поконструктивно со другите демократии (наведено како „двовалентен“ демократски мир). Кога ќе се појави спор меѓу две демократии, секоја страна знае дека ќе се соочи со бројни домашни ограничувања во однос на употребата на сила. Овие лимити ја забавуваат спиралата на непријателство и го забавуваат процесот на мобилизација. Второто објаснување започнува од државно ниво на анализа и тврди дека демократиите се помирољубиви без разлика на тоа како се однесуваат другите држави (наведено како „едноклеточен“ демократски мир). Еве ги причинските механизми зошто тие не се фокусирани на очекувањата за однесувањето на другата страна во спорот. Либералите сметаат дека демократиите имаат помала веројатност да започнат спорови што ќе ја ескалираат кризата, бидејќи тие се ограничени од страна на домашните институции и норми за решавање конфликти. Постоењето домашна политичка опозиција ги прави демократските лидери повеќе внимателни за да не се впуштаат во ризици бидејќи надворешните политички неуспеси (па дури и скапи успеси) може да

¹⁶⁹ Levy, J., ‘Domestic Politics and War’, *Journal of Interdisciplinary History* 18, 3, 1988, стр. 70-657.

бидат политички скапи.¹⁷⁰ Иако на почетокот на истражувањата не беше обезбедена голема поддршка за оваа теза, сепак голем број студии дојдоа до силни статистички докази во прилог на тврдењето. Како заклучок може да се истакне дека постојат силни емпириски докази за поддршка на тврдењата од страна на Кант и на Пејн дека проширувањето на политичка слобода го намалува меѓудржавниот конфликт.

2.2.2. Економската меѓузависност ја намалува можноста од воен конфликт?

Економската меѓузависност традиционално се дефинира како степен во кој две (или повеќе) држави се поврзани со протокот на стоки, на услуги, на капитал, на труд и на технологија. Иако голем дел од емпириската анализа за меѓузависност има тенденција да го ограничи својот фокус на промет на стоки и услуги¹⁷¹, некои други истражувања ја нагласуваат важноста од вклучување на капиталните текови во конкретната мерка на меѓузависност по 1900 година.¹⁷² Наспроти тоа, реалистите тврдат дека економската меѓузависност ја зголемува веројатноста за конфликт со проширување на областа поради конкуренција.¹⁷³ На пример, Гадис¹⁷⁴ тврди дека економската независност на Истокот од Западот, а не меѓузависноста, беа клучен елемент за „долгиот мир“ за време на Студената војна. Спротивно на тоа, либералите

¹⁷⁰ Morgan, T.C. and Schwebach, V.L., “Take two Democracies and Call me in the Morning: A prescription for peace?” *International Interactions* 17, 4, 1992, стр. 20-305. Bueno de Mesquita B., Smith, A., Siverson, R.M. and Morrow, J.D. *The Logic of Political Survival*. Cambridge, MA.: MIT Press, 2003.

¹⁷¹ Rousseau, D., *Democracy and War: Institutions, Norms, and the Evolution of International Conflict*, Stanford: Stanford University Press, 2005.

¹⁷² Gartzke, E., ‘The Capitalist Peace’, *American Journal of Political Science* 51, 1, 2007, стр. 91-166.

¹⁷³ Waltz, K., *Theory of International Politics*, Reading: Addison Wesley, 1979.

¹⁷⁴ Gaddis, J.L., ‘The long peace: Elements of Stability in the Postwar International System’, *International Security* 10, 4, 1986, стр. 99-142.

(Пејн и Кант) тврдат дека економската меѓузависност го намалува меѓународниот конфликт поради неколку причини. Прво, носителите на одлуки претходно размислуваат пред да поведат спор или да ескалира кризата, односно ја пресметуваат цената на една ваква акција. Ако двете држави се многу зависни една од друга и лидерите сметаат дека иницирањето или ескалацијата ќе го поткопа овој однос, веројатноста дека ќе користат сила е мала. Ова не значи дека меѓузависноста е доволен услов за мир. Наместо тоа, сите други фактори се константа (природата на спорот, моќта на државите итн.). Оттука спор меѓу две држави без економски врски е многу поверојатно дека ќе ескалира. Второ, како што нагласува Кант, фирми и работници со меѓународни врски (на пример, извозно ориентирани фирми или фирми што користат увозни стоки во процесот на производство) ќе вршат притисок врз претставниците на власта, за да ги деескалираат споровите што се јавуваат помеѓу трговските партнери. Иако истражувањата не даваат апсолутно прецизни податоци, сепак емпириските истражувања обезбедуваат значајни докази за поддршка на меѓузависноста како превенција на војната.¹⁷⁵ Некои научници што се изјаснуваат како либерали прават овде една дистинкција. На пример, Кеохан и Нај¹⁷⁶ прават јасна дистинкција меѓу симетричната меѓузависност (т.е. двете држави се подеднакво зависни една од друга) и асиметричната меѓузависност (т.е. државата А е многу зависна од државата Б, но државна Б не е многу зависна од државата А). Додека симетричната меѓузависност создава заемна желба за продолжување на трговијата и на инвестициите, асиметричната меѓузависност создава можност да се искористи слабоста на другиот.¹⁷⁷ Во таа насока се и размислувањата

¹⁷⁵ Polachek, S.W. and McDonald, J., 'Strategic Trade and Incentives for Cooperation', in Chatterji, M. and Forcey, L. R. (eds.) *Disarmament, Economic Conversions and the Management of Peace*, New York: Praeger, 1992, стр. 83-273.

¹⁷⁶ Keohane, R.O. and Nye, J.S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston, MA: Little Brown, 1977.

¹⁷⁷ Hirshman A.O. *National Power and the Structure of Foreign Trade*, Berkley, CA: University of California Press, 1945.

на Коплан¹⁷⁸ кој тврди дека очекувањата за продолжување на трговијата е клучната варијабла. Само ако лидерите на државите се заинтересирани да продолжи трговијата (или да се зголеми) тогаш помала е веројатноста да се употреби сила. Конечно, според некои либерали меѓузависноста само ќе го попречи конфликтот ако трговијата вклучува стратегиски стоки (на пример, нафта), коишто не можат да бидат обезбедени од алтернативни извори. Ако замената на стоки или на пазари се лесно достапни, тогаш трошоците за нарушување на односот може да паднат драстично.¹⁷⁹

Во основа тврдењето дека меѓузависноста го намалува конфликтот беше критикувана од голем број автори согледувајќи го тоа преку бројни перспективи. Така, прво, не сите статистички анализи даваат силна поддршка за влијанието на трговијата врз конфликтите во текот на периодот од 1870 до 1938 година. Второ, некои автори сметаат дека емпирискиот однос помеѓу трговијата и конфликтот идентификуван во некои квантитативни анализи може да бидат неистинити. На пример, Гарцке¹⁸⁰ обезбедува статистички докази дека пазарот на отвореност, наместо трговска меѓузависност (или демократија), ќе го намали насилството во поствоениот период. Слично на тоа, Ким и Русо¹⁸¹ сметаат дека смирувачкото влијание на трговијата испарува кога се користат неколку различни мерки на меѓузависност и модели на реципрочни причинско-последични односи (т.е. истовремено тестирање на две тврдења: „воениот конфликт ја намалува трговијата“ и „трговијата го намалува воениот конфликт“). Трето, наодите од

¹⁷⁸ Copelan, D.C. 'Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations', *International Security* 20, 4, 1966, стр. 5-41.

¹⁷⁹ Polachek, S.W. and McDonald, J., 'Strategic Trade and Incentives for Cooperation', in Chatterji, M. and Forcey, L. R. (eds.) *Disarmament, Economic Conversions and the Management of Peace*, New York: Praeger, 1992, стр. 81-273.

¹⁸⁰ Gartzke, E., 'The Capitalist Peace', *American Journal of Political Science* 51, 1, 2007, стр. 90-166.

¹⁸¹ Kim, H.M. and Rousseau, D.L., 'The Classical Liberals Were Half Right (or half wrong): New tests of the liberal peace', *Journal of Peace Research* 42, 5, 2005, стр. 45-524.

квантитативните студии на случај, често не се во согласност со општите трендови идентификувани во квантитативната литература. На пример, според некои истражувања има мало влијание меѓузависноста помеѓу големите сили и почетокот на Првата светска војна.¹⁸² Генерално, иако постои значителен број емпириски докази за хипотезата дека „меѓузависноста води кон мир“ сепак таа е помалку стабилна од тврдењето за „демократскиот мир“, додека, пак научниците и понатаму ги истражуваат условите што би можеле да го модерираат влијанието на трговијата и на инвестициите.

2.2.3. Меѓународните организации ја намалуваат веројатноста за конфликт?

Третиот столб на либералниот мир се заснова врз ефектот од меѓународните организации. Либералите тврдат дека меѓународните организации ја намалуваат веројатноста за конфликт и ја зголемуваат веројатноста за соработка. Спротивно на тоа, реалистите имаат тенденција да ги видат меѓународните организации како генерално неефикасни или како инструменти на моќните држави.¹⁸³ Иако повеќето реалисти и либерали ќе се согласат дека бројот на меѓународните организации расте, експоненцијално во текот на последните 100 години, сепак тие не се согласуваат за влијанието на овој раст.

Раните студии и истражувања за оваа тема имаа тенденцијата да се фокусираат на формалните меѓународни организации, како што се ООН, на пример. Сепак, со текот на времето, програмата за истражување се прошири надвор од анализата на правилата, на процедурите и на исходите во формалните институции. Така, на пример, анализата на Липсон за банкарскиот сектор во должничката криза во 1980 година го нагласува „неформалниот“ режим, создаден од страна на банките што бараат соработка едни со други.¹⁸⁴

¹⁸² Copelan, D.C., 'Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations', *International Security* 20, 4, 1996, стр. 5-41.

¹⁸³ Mersheimer, J.J., 'The False Promise of International Institutions', *International Security* 19, 3, 1994/95, стр. 9-12.

¹⁸⁴ Lipson, C., 'Bankers Dilemmas: Private Cooperation in Rescheduling Sovereign Debt', in Oye, L. (ed.) *Cooperation Under Anarchy*, Princeton NJ: Princeton University Press, 1986, стр. 200-224.

Врз основа на анализите на Миршимир ние можеме да ги дефинираме меѓународните организации како збир на правила со кои се пропишува како актерите треба да соработуваат и да се натпреваруваат едни со други во рамките на една област на дејствување.¹⁸⁵ Овие правила го регулираат однесувањето во формалните институции, како што се Светската трговска организација (СТО) и неформалните институции, како што се банкарските институции во обидот за намалување на долгот во кризата во банкарскиот режим.

Меѓународните организации се промотор за соработка во широк спектар на области од трговијата и животната средина до човековите права и до родовата еднаквост. Во областа на безбедноста се поставува прашањето: „Кои се меѓународни организации во доменот на мирот и безбедноста и како овие организации го промовираат мирот?“. Одговорот вклучува неколку механизми, и тоа: Прво, колективните безбедносни организации и сојузи можат да промовираат мир преку одвраќање од агресија или интервенирање со цел да се запре конфликтот. Второ, меѓународните и регионалните институции може да посредуваат во спорови (на пример, да даваат услуги како Генералниот секретар на ООН) или да обезбедат арбитража (на пример, Меѓународниот суд на правдата). Трето, тие може да ја надгледуваат усогласеноста на договорите и почитувањето на меѓународните норми. Четврто, меѓународните организации можат да промовираат норми за намалување на конфликтот. Петто, меѓународните институции можат да алармираат за цената на чинење на воениот конфликт и придобивките од проширувањето на областите на соработка и создавање можности за повторна интеракција со цел навремено да се изгради доверба.¹⁸⁶

Многу меѓународни организации го намалиле конфликтот преку употреба на неколку од овие механизми истовремено. На пример, Светската трговска организација (СТО) и Организацијата

¹⁸⁵ Mersheimer, J.J., 'The False Promise of International Institutions', *International Security* 19, 3, 1994/95, стр. 9-12.

¹⁸⁶ Barnett, M.N. and Finnemore, M., 'The Politics, Power and Pathologies of International Organizations' *International Organization* 49, 2, 1999, стр. 699-732.

за забрана на употребата на хемиското оружје (ОЗУХО) помагаат во решавањето спорови, следење на усогласеноста, поттикнување на нормите (на пример, преку промовирање на економскиот либерализам во случај на СТО и со забрана на оружјето за масовно уништување во случај ОЗУХО) и подготвување на пресметките на трошоците и на придобивките (на пример, со зголемување на трговските врски во случај на СТО и со колективно казнување на прекршителите во случај на ОЗУХО).¹⁸⁷

Постои широк спектар емпириски докази за поддршка на тврдењата на Кант и на Пејн дека меѓународните организации ќе го намалат конфликтот. И покрај моќта на суперсилите за време на Студената војна, новите меѓународни институции помогнаа во унапредување на соработката. Во некои случаи, врската меѓу меѓународните организации и конфликтот беше сосема директна. На пример, некои студии ја истакнуваа улогата на Меѓународната агенција за атомска енергија (МААЕ) во смирување на ривалитетот помеѓу Бразил и Аргентина.¹⁸⁸ Во други случаи, улогата на меѓународните организации е индиректна.¹⁸⁹ На пример, повеќето набљудувачи сметаат дека Општата спогодба за царини и трговија (ГАТТ) и СТО придонесуваат кон брз раст на трговијата во текот на периодот по Втората светска војна. Според некои истражувања ако две држави се членки на повеќе меѓународни организации, тогаш веројатноста од воениот конфликт опаѓа.¹⁹⁰ Хат и Али сметаат дека заедничките безбедносни врски (билатерални и мултилатерални)

¹⁸⁷ Корнелија Навари, „Либерализам“, во Пол Д. Вилијамс, *Студии по безбедност (вовед)*, Арс Ламина ДОО, Скопје, 2012, стр. 29-43.

¹⁸⁸ Cirincione, J., Wolfsthal, J.B. and Rajkumar, M., *Deadly Arsenals: Nuclear Biological, and Chemical Threats*, Second Edition, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2005.

¹⁸⁹ Dorussen, Han and Ward, H., 'Intergovernmental Organizations and the Kantian Peace: A Network Perspective', *Journal of Conflict Resolution* 52, 2, 2008, стр. 189-212.

¹⁹⁰ Raymond G.A., 'Democracies Disputes and third-party intermediaries', *Journal of Conflict Resolution* 38, 1, 1994, стр. 24-42.

ќе ја намалат веројатноста за насилство.¹⁹¹ Менсфилд¹⁹² смета дека државите што делат членство во преференцијален трговски договор се со помала веројатност да се вклучат во воен конфликт. Иако не постои либерал кој ќе потврди дека меѓународните организации се доволен инструмент за зачувување на меѓународниот мир, сепак има многу показатели дека овие организации помагаат за да се намали широкиот спектар на конфликти.

Во овој преглед се обидовме да покажеме дека има солидни емпириски докази за трите централни либерални тврдења: (1) демократијата го намалува конфликтот, (2) меѓузависноста го намалува конфликт и (3) меѓународните организации го намалуваат конфликт. Покрај тоа, овие три столба на либералниот мир се испреплетени. На пример, демократските држави се со поголема веројатност да бидат меѓусебно зависни. Слично на тоа, демократските држави се со поголема веројатност да се приклучат на меѓународните организации и да ги користат меѓународните организации за медијација и арбитража. И самиот Кант тврди дека самата комбинација на трите столба е во насока во која може да се обезбеди стабилен мир на долг рок.¹⁹³

¹⁹¹ Huth, P.K. and Allee, T.L., *The Democratic Peace and Teritorial Conflict in the Twentieth Century*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2002.

¹⁹² Mansfield, E.D., *Power Trade and War* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.

¹⁹³ Slaveski, Stojan (et al.), “Effects of US Foreign Policy on Democratic Processes in the Republic of Macedonia: Between Liberalism and Realism”, in Burt, Sally and Añorve Daniel, *Global Perspectives on US Democratization Efforts*, Palgrave Macmillan, стр. 139-156.

3. КОНСТРУКТИВИЗМОТ КАКО ТЕОРЕТСКА ШКОЛА

Овој традиционален концепт за безбедноста презентираан од страна на реалистичката и либералната школа за безбедносни студии беше критикуван уште пред крајот на Студената војна. Најчесто поставуваното прашање кое беше потенцирано од страна на критичарите беше адекватноста на ексклузивното право за воен одговор на заканите по безбедноста. Како резултат на тоа беше активна „безбедносната дилема“ според која акумулирањето воена моќ попрво ќе ја загрози националната безбедност на државата отколку да ја зајакне, од причина што противникот можеше да го смета вооружувањето на соседот како закана за сопствената безбедност. Во однос на „безбедносната дилема“ државите требаше да го приспособат своето воено надоградување на начин што нема да ги провоцира другите, а во исто време да се обидат да ги неутрализираат намерите на противникот да користи сила за задоволување на неговите легитимни интереси и барања и на тој начин да ги дефокусираат, односно да ги направат помалку воени. Во таа смисла конструктивизмот како нова теоретска школа, која се појави во 80-тите години на минатиот век, се фокусира на улогата на идеолошките фактори и на социјалната конструкција на безбедносните студии.¹⁹⁴

Во основа, на оваа теоретска школа лежи претпоставката дека безбедноста е социјална конструкција. Според Волферс (Wolfers) „идеална безбедносна политика е онаа политика што води кон дистрибуција на вредностите подеднакво за сите држави“.¹⁹⁵ Оваа дилема на разрешување и насилството наспроти задоволувањето

¹⁹⁴ Мет Мекдоналд, „Конструктивизам“, во Пол Д. Вилијамс, *Студии по безбедност (вовед)*, Арс Ламина ДОО, Скопје, 2012, стр. 59-72.

¹⁹⁵ Fischer, D., *Nonmilitary Aspects of Security: A Systems Approach*, Aldershot: United Nations Institute for Disarmament Research, 1993, стр. 5.

на одредени потреби и давањето одредени концесии сè уште не е разрешена во теоријата на меѓународните односи.

Сепак, критиката на традиционалниот пристап кон безбедноста е насочена кон неговиот ексклузивен фокус на воените средства што имплицира дека концептот на безбедност треба да се прошири и да вклучува други невоени стратегии за редуцирање на заканите по безбедноста како, на пример, разрешување конфликти и воспоставување мир, економски развој, функционална соработка во различни области од интерес, регионална интеграција и демократизација.

3.1. Конструктивизмот и современиот приод кон безбедноста

Додека постарата критика на традиционалниот пристап кон безбедноста се фокусираше на прашањето „воен наспроти невоен одговор“ на безбедносните закани, крајот на Студената војна донесе голема разновидност на барањата да се прошири концептот за безбедноста во сите пет негови димензии. Заднината на овој нов пристап е чувството дека фундаменталната трансформација се случува во една внатрешна арена и дека се заменува традиционалното сфаќање целосно со новите и различните предизвици и потреби, односно полека ја ставија во фокусот глобалната и човекова/хумана агенда како своевиден приоритет. Според овој пристап, ваквата трансформација не е само емпириска, туку е и потребна во нормативната сфера со цел да се унапредат човековите вредности и потреби. Затоа традиционалниот пристап ја губи основата не само емпириски заради драматичната трансформација што се појавува во многу сфери на светската политика, туку и нормативно.

Значи, новиот пристап го критикува традиционалниот концепт за безбедност бидејќи се фокусира на надворешните предизвици, а најмногу на воените предизвици поставени од ривалските држави. Според критичарите на традиционалниот концепт, заканите наместо да потекнуваат од ривалските држави, како во минатото, во современите безбедносни услови заканите се наоѓаат во недржавната сфера (домашна или транснационална) или во државата што претставува закана за нејзините граѓани. Воените

конфликти примарно резултираа од проблемите со домашната легитимност, како на пример, револуционерните предизвици во однос на легитимноста на елитата и политичките режими или од етнонационалните предизвици на легитимноста на државите и нивните граници од страна на сецеонистите (како на пример, Тамилците, Баскијците, Чеченците) или пак паннационалистичките унионисти (пример Арабијците). Оваа критика се потпира на студиите, особено на оние што се фокусираат на безбедноста на третиот свет, коишто покажаа дека во последните години војните се сè повеќе национални отколку меѓудржавни. И покрај тоа што има пофреквентна надворешна интервенција во домашните работи, главната форма на интервенцијата не се војските да преминуват меѓународни граници, туку герилски организации и паравоените формации, сецеонисти, терористички групи и транснационални криминални организации всушност се оние што наоѓаат засолниште во соседните земји. Многу критичари велат дека најголем број од заканите по безбедноста доаѓаат од самите држави што ги кршат човековите права, вршат дискриминација во однос на расата или полот, затвораат дисиденти, па дури вршат и етничко чистење и масовни убиства. Понатаму, многу закани за човековиот род сега не потекнуваат од специфични агресивни држави, туку се дел од глобалната и транснационалната природа, како, на пример, загадувањето, гладот, заразите, дрогата и заканите од пролиферација на оружјето за масовно уништување, од криминалните земји, од транснационалните и од терористичките групи.¹⁹⁶

Природата на заканите се менува од чисто воена природа во посеопфатна. Имено, критичарите на традиционалниот концепт се залагаат за посеопфатен пристап кон безбедноста (човекова/хумана безбедност) што опфаќа голем број различни опасности. Поширокиот поим за безбедноста беше воведен од Улман кој во него гледа обид да се одговори на човековите потреби и да се заштитат граѓаните на една држава од настани што се закануваат да

¹⁹⁶ Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Second Edition, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1991.

го деградираат квалитетот на животот, како природни непогоди, така и еколошки проблеми.¹⁹⁷ Слично на ова и Бузан претпочита проширен мултидимензионален поглед кон безбедноста поделен во пет сфери: воена, политичка, социетална, економска и еколошка.¹⁹⁸

Поддржувачите на проширениот концепт не само што гледаат на невоените проблеми како извор на воени конфликти, туку, исто така, велат дека невоените закани се порелевантни за повеќето луѓе отколку воените, особено по крајот на Студената војна. За многу луѓе во индустријализираниот свет најрелевантни закани се економските (несигурни работни места и страв од хронична невработеност, или пак соочувањето со ниските плати за вложениот труд). Исто така, постојат и закани во однос на идентитетот/културата на новоформираните општества и доминатните групи воспоставени со нелегалната имиграција и бегалците. Проблемот со нелегалната трговија со дрога од транснационалните криминалистички банди е главен проблем за САД и за другите индустријализирани држави. Заканата од наркотици е тесно поврзана со високиот степен на криминал во урбаните центри и претставува смртна закана за многу поединци во соседствата со ниски приходи. Луѓето на Југот се соочуваат со заканата од сивата економија во однос на нивната благосостојба па дури и нивниот опстанок се доведува во прашање како резултат на недостигот на основните потреби како домување и исхрана кои повремено водат кон масовно гладување. Ширењето зарази, како ХИВ на пример, надвор од националните граници резултира во висок степен на смртност. Во последните две декади имаше огромен пораст на свеста за еколошките закани како главно прашање во однос на безбедноста, пред сè, заради еколошката деградација и загадувањето, намалување на озонскиот слој, глобалното затоплување како резултат на ефектот на стаклена градина и намалувањето на ресурсите наспроти порастот на популацијата.

¹⁹⁷ Fischer, D., *Non-military Aspects of Security: A Systems Approach*, Aldershot: United Nations Institute for Disarmament Research, 1993, стр. 8.

¹⁹⁸ Buzan B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security in the Post-Cold War Era*, Second Edition, Harvester Wheatsheaf, London, 1991.

Според новиот пристап, сите овие закани ги надминуваат традиционалните безбедносни закани по значење и по релевантност. Ако ги запрашате обичните луѓе за европските безбедносни проблеми, тие најверојатно ќе почнат да зборуваат за тероризмот како најголемо зло, меѓутоа и за национализмот, за етничките конфликти во Источна и во Централна Европа и најверојатно за миграциите. Исто така, тие најверојатно ќе бидат многу изненадени кога ќе чујат дека овој феномен не е застапен во литературата на класичните теории за безбедноста. Ова беше теоретски предизвик како што објаснуваат Оле Вивер и Бери Бузан да го развијат теоретскиот концепт за безбедносните проблеми поврзани со идентитетот. Овој концепт е наречен „социетална безбедност“. Нивниот обид да обезбедат теориска основа за пошироко разбирање на безбедноста и на безбедносните студии вклучува исклучителен напор да се преоцени процесот преку кој проблемите стануваат „безбедносни“ проблеми. Безбедноста повеќе не се поврзува единствено и исклучиво со воената безбедност на државата. Попрво, целта е да се разбере како различните „референтни објекти“ - од економијата, преку животната средина до воените односи - можат да бидат предмет на процесот на „обезбедување“, каде што преку успешниот „политички говор“ еден проблем станува „безбедносен проблем“ поместувајќи го истиот од нормалната дневна политика, нарекувајќи го „егзистенционална закана“ и повикувајќи на користење насилни методи за неговото решавање.¹⁹⁹

Терминот социетална безбедност за прв пат беше користен од страна на Бузан во неговата книга „*Луѓе, држави, страв*“ (*People, States, Fear*) во 1991 година. Социеталната безбедност беше еден од петте елементи на безбедноста, додека останатите беа: воена, политичка, економска и безбедност на животната средина. Сите овие елементи беа сметани како изворни елементи на државната безбедност: општеството е само една димензија каде што државата може да биде загрозена. Меѓутоа, во 1993 година,

¹⁹⁹ Buzan, B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Second Edition, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1991.

со својата книга „Идентитет, миграции и новата безбедносна агенда во Европа“ (*Identity, Migration and New Security Agenda in Europe*), Вивер го реконцептуализира претходниот петодимензионален пристап на Бузан па така: општеството се набљудува како дел од државната безбедност, но тоа е исто така и посебен референтен објект на безбедноста, додека опстанокот на државата зависи од одржувањето на нејзиниот суверенитет, опстанокот на општеството зависи од одржувањето на неговиот идентитет. Во такви услови, Вивер општествата ги дефинира како: политички значајни етнички/национални и религиозни групи што можат да оперираат како дистинктивни референтни објекти на безбедноста во меѓународниот систем.

3.2. Дебата помеѓу „културализмот“ и „конструктивизмот“

Воспоставувањето на општество како посебен референтен објект на безбедноста беше проблематично за т.н. „Копенхагенска школа“. ²⁰⁰ Што е тоа што Вивер и Бузан ги подведе под најголема критика во нивната реална објективизација на општеството и на идентитетот? Накратко, проблемот лежи во тоа дали идентитетот, и на тој начин самото општество може да се смета како објект или процес, односно дали идентитетот е нешто цврсто и константно или дали е тоа нешто флуидно или нешто променливо. Ова е особено важно до тој степен што Хелена Линдхолм, на пример, тоа го карактеризира како дебата помеѓу „културализмот“ и „конструктивизмот“. ²⁰¹ За овие термини, припадниците на Копенхагенската школа се обвинети од страна на Бил Мексвини, помеѓу другите работи, дека нивното гледање на идентитетот е културалистичко, а не конструктивистичко. ²⁰² Во одговорот, Бузан

²⁰⁰ Терминот „Копенхагенска школа“ за прв пат беше употребен од страна на Мек Свини (McSweeney) во 1996 година.

²⁰¹ Lindholm Helena, “Introduction: A Conceptual Discussion”, in Helena Lindholm, ed., *Ethnicity and Nationalism: Formation of Identity and Dynamics of Conflict in the 1990s.*, Gothenburg, 1993, стр. 10-11.

²⁰² McSweeney Bill, “Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School”, *Review of International Studies*, 1996.

и Вивер го бранат нивниот приод за кои тврдат дека во суштина е компатибилен со конструктивистичкиот поглед на идентитетот. Тие констатираат дека ако некој го проучува процесот преку кој се формираат идентитетите, тогаш идентитетот никогаш нема да биде и „објект“, односно не постои производ на процесот. Оттука, зошто да не можеме да размислуваме за идентитетите како за постојани нешта што се создадени од луѓето и од групите низ најразновидни процеси и практики, а кога идентитетот е така формиран тогаш тој станува објект на безбедноста.²⁰³

Врз основа на изнесеното приодот на Копенхагенската школа може да се смета некаде помеѓу културализмот и конструктивизмот, односно идентитетите се производ на општеството, но еднаш формирани тие можат да се сметаат за привремено фиксирани (одреден временски период додека повторно не бидат реконструирани). На овој начин, идентитетите можат да се сметаат за објекти во онаа смисла дека најмногубројните припадници на групата ќе го следат и своето однесување и ќе го усогласат со посебната, хегемонистичка конструкција на идентитетот. Па така, тие можат да бидат сметани за објекти околу кои безбедносниот процес ќе се одигрува. На крајот можеме да заклучиме дека овие две точки на гледање не се некомпатибилни а исто така се поддржани и од Линдхолм кој говори дека „во една рака, идентитетите се одбрани, а не дадени, а кога еднаш се одбрани тие стануваат апсолутни. Производот е дека етничките идентитети и ентитети се двата одбрани, доброволно и имагинарно, и се сметаат како апсолутни, дадени и фиксирани.“²⁰⁴

3.2.1. Социетална безбедносна дилема

Здружувајќи го концептот на безбедносната дилема со тој на социеталната безбедност, можеме да кажеме дека (интер) социеталната безбедносна дилема постои кога акциите на едно општество, во обидот за зголемување на својата социетална безбедност (зајакнување на сопствениот идентитет), предизвикуваат

²⁰³ Buzan Barry & Ole Waver, “Slippery, Contradictory? Sociologically Untenable: The Copenhagen School Replies”, *Review of International Studies* 23, 1997, стр. 241-250.

²⁰⁴ Lindholm, 1993, стр. 15.

реакција во „второто“ општество, која, на крајот, ја намалува социеталната безбедност на првото општество (слабење на неговиот идентитет).²⁰⁵

Првата задача во обидот за доградба на оваа дефиниција е воспоставувањето на патиштата по кои општествата можат да го одбранат својот идентитет: ако државниот суверенитет (територијалниот интегритет) примарно се брани со воени средства, што ќе кажеме за социеталниот идентитет?

Воените средства, исто така можат да бидат искористени за одбрана на етничкиот (социеталниот) идентитет. Ова е случајот кога идентитетот е поврзан со територијата. Исто така, социеталниот идентитет многу ќе зависи од продолжувањето на егзистенцијата на членовите на групата (па така, ако тие го зачуваат нивниот идентитет ќе биде зачуван и идентитетот на групата) и тогаш оружјето повторно може да се искористи за нивна заштита. Меѓутоа, кога социеталната безбедност зависи, на пример, од користењето на јазикот, религијата, или другите културни обележја, тогаш за нејзината одбрана треба да се користат невоените средства. За овој случај, Бузан и Вивер, покрај другите двајца членови на Копенхагенската школа, Мортен Келструп (Morten Kelstrup) и Пјер Лематрие (Pjer Lematrie), сутерираат дека: „За заканите на општествата, еден очигледен начин на дефанзивен одговор е да се зајакне социеталниот идентитет. Ова може да биде направено со користење на културолошки средства за зајакнување на социеталната кохезија и дистинкција и со осигурување дека општеството ќе се репродуцира редовно.“²⁰⁶ Слично, во една друга прилика Вивер истакнува дека културата може да биде одбранета „со култура“ и дека: „ако еден идентитет се чувствува загрозен... одговорот е зајакнување на постојниот идентитет.“²⁰⁷

²⁰⁵ Slaveski S., „The Macedonian Societal Security Dilemma“, in *Challenges of the Post-Conflict Reconciliation and Peace-building in Macedonia*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and Institute for Defence and Peace Studies, Faculty of Philosophy-Skopje, 2003, Skopje, стр. 105-115.

²⁰⁶ Barry Buzan, (1993), стр. 191.

²⁰⁷ Waver Ole, „Securitization and Desecurazition“, in Ronny D. Lipschutz ed., *On Security*, New York, Columbia University Press, 1995, стр. 68.

Во многу конкретни случаи, одбраната на културата може честопати да се манифестира како етнички национализам. Етничкиот национализам многу често може да произведе силно чувство на самоидентификација кое редовно ќе ги нагласува разните карактеристики како што се јазикот, религијата и историјата, а ги прави помалку важни другите врски што можат да го ослабнат единството на нацијата.²⁰⁸ Навистина, Вивер нагласува: „...тој (национализмот) честопати е посебно атрактивен модел во времињата на кризи и депресији и воспоставува врска со славното минато носејќи веднаш олеснување, гордост и заштита од срамот.“²⁰⁹ Но, Петер Алтер (Peter Alter) забележува дека национализмот може да има и друг ефект. „Групите настојуваат да го одредат нивниот национален идентитет и национална свест во негативен контекст, низ дистинкција од или компарација со соседите. Соочувањето со другиот јазик, религија, обичаи, политички систем, ги чинат луѓето свесни за нивните блиски врски, споделени вредности и заедничко минато.“²¹⁰

Во основа, кои сме ние честопати значи и кои ние не сме. Некои општества можат да имаат потреба од „другите“ за да се потсетат себеси за нивниот сопствен вистински идентитет. Ова е тоа што Мајкл Игнатијев (Michael Ignatieff) го нарекува „национално одредување на другиот“.²¹¹ Националните движења, ги обвинуваат „другите“ за криминал во минатото и ги означуваат како носители на негативни интенции против нацијата. Ова било потврдено со одбивањето да им се дадат еднакви права на оние малцинства што живеат надвор од националните граници. „Се смета дека овие малцинства ќе бидат опасни ако врз нив не се врши притисок; и повеќе од тоа, притисокот врз нив е морално потврден со нивното (измислено) неприфатливо однесување, во минатото и во иднината.“²¹²

²⁰⁸ Slaveski, S., “The Societal Security Dilemma: The Case of the Republic of Macedonia”, in *Macedonian Affairs*, Vol. IV, No. 9, March 2003.

²⁰⁹ Waver Ole, “Insecurity and Identity Unlimited”, *Working Paper 14*, Copenhagen Peace Research Institute, 1994.

²¹⁰ Alter Peter, *Nationalism*, London: Edward Arnold, 1994, стр. 12.

²¹¹ Ignatieff, (1993), стр. 5.

²¹² Van Evera Stephen, “Hypotheses on Nationalism and War”, *International Security* 18, 1994, стр. 28-29.

На овој начин, зајакнувањето на едниот идентитет може, исто така, да вклучува напади, и поради тоа слабеење на другиот идентитет. Како што сугерира Вивер: „Оваа логика на идентитетот... значи дека некој друг честопати станува дел од нашата самоидентификација. Ако еден идентитет зависи од овој другиот, тогаш другиот има дуална улога и продолжува да биде потребен за мојот идентитет и претставува некој што ме попречува целосно да бидам свој.“ Во земањето на овој некомплетен (слаб) идентитет, едниот може да го обвинува другиот дека не му дозволува да биде целосно свој: ако јас би можел да се ослободам од другиот, тогаш јас конечно би можел да бидам свој.²¹³

Накратко, етничкиот национализам може да биде корисен како средство за зајакнување и слабеење на социеталниот идентитет. Тој воедно може да се смета како бениген и малиген процес што е многу убаво сумирано од страна на Линдхолм: „од една страна, етничкото... честопати се смета за негативно. назадно и опасно. Од друга страна, некои истражувачи го сметаат етничкото како позитивна сила за самоодбрана од опасностите и маргинизирањето. Етничкото може да биде и позитивно и негативно.“²¹⁴ На овој начин, може да се прави аналогија помеѓу улогата на оружјето во интрадржавната безбедносна дилема и улогата на етничкиот национализам во неа – двете може да се сметаат како провајдери на безбедноста и небезбедноста.

3.2.2. Процесот на „секјуритизација“

Во одбраната од постојните опасности, социеталниот идентитет е (ре)формиран и на тој начин исто така и зајакнат. Тоа е тој што треба да биде објект околу кој треба да се одвива безбедносниот процес. Ова се случува затоа што социеталниот идентитет не е релевантен референтен објект на безбедноста сè додека тој не биде загрозен; сè додека неговата егзистенција не е доведена во прашање. Меѓутоа, кога веќе еднаш тој ќе биде „обезбеден“ (“securitized”), тој се смета за нешто за што мора да се преземат мерки за да се обезбеди неговото постоење.

²¹³ Waver, 1994, стр. 19.

²¹⁴ Lindholm, 1993, стр. 24.

Дадена на овој начин, социеталната безбедност, може да стане дел од сопствената идентификација, меѓутоа, во такви случаи состојбата може да предизвика „барана небезбедност“; што значи, моето јако чувство за идентитет зависи од твоето слабо чувство за идентитет. На пример, поголемата група смета дека јазичната хомогеност во државата е потребна за нејзината социетална безбедност. Па така, поголемата група врши притисок врз помалата група, одбивајќи да ѝ даде право на образование на нејзиниот мајчин јазик. Меѓутоа, ако поголемата група во општеството презема акции со кои ќе се ограничат правата на помалата група, која пак тоа го смета за опасност за репродукцијата на нејзиниот идентитет, може уште повеќе да ја испровоцира поголемата група да преземе порепресивни мерки (ако тоа се смета за закана врз хомогеноста на државата). На тој начин се одвива процесот на акција-реакција, поголемата група смета дека реална закана за идентитетот е помалата група, додека пак помалата група презема акции за дефанзивен одговор за зачувување на сопствениот идентитет.²¹⁵

Овој тип на сценарио побудува едно интересно гледиште кое ќе послужи за зајакнување на нашиот аргумент за живеење во услови на компатибилни/некомпатибилни безбедносни потреби. Во овој специфичен пример, мојата социетална безбедност зависи од одбивањето на твоето право на едукација на твојот мајчин јазик. Но во други случаи таквото барање можеби нема да биде потребно за социеталната безбедност: етничкиот идентитет можеби нема да биде формиран првенствено врз основа на опстојувањето на јазикот, меѓутоа, наместо него тоа можат да бидат религијата или другите културни потреби. Тогаш ова може да значи дека недостатокот на едукативни одредби нема да има малигни последици (ти не го повредуваш мојот идентитет, ако твоите потреби за социетална безбедност не се дефинирани на овој начин).

²¹⁵ Славески, С., „Концептот за социеталната безбедносна дилема и за националната безбедност на Република Македонија“, во *Современа македонска одбрана*, број 5, јуни 2002.

Во овој случај, барањата за социетална безбедност се многу посспецифични и покомплексни отколку оние поврзани со државата. Во услови на меѓудржавна безбедносна дилема безбедносните потреби се многу јасни и едноставни: одржувањето на државниот суверенитет се поврзува со територијалниот интегритет. На тој начин ние автоматски знаеме кои видови акции ќе го повредат суверенитетот на државата. Но ние не можеме по автоматизам да знаеме кои видови акции ќе го повредат идентитетот на групата. Сето ова зависи од тоа како таа ги дефинирала своите социетално безбедносни потреби, а тие честопати не се така јасни и едноставни. На пример, некои територијални аспирации можат да бидат изразени низ барањата за автономија, која може да биде означена како „етничка автономија“. Исто така, барањата можат да имаат форма на „културна автономија“, каде што опстанокот на посебниот идентитет не е поврзан со некое силно чувство за територијална контрола, туку едноставно контрола на оние институции што се надлежни за продукцијата на културата, на школите, на весниците, на театрите и слично. Па така, додека одбивањето за етничка автономија може да биде повреда на идентитетот на одредени групи, за други тоа може да не преставува закана. Оттука, станува тешко да се каже во генерална смисла што е бенигно, а што малигно во овој контекст.

Односите во државата многу често може да бидат видени како натпреварување помеѓу идентитетите; еден идентитет доминира, додека другиот, или другите, се борат за одржување на нивниот статус и на тој начин опаѓа нивото на социетална безбедност внатре во државата. Па така, за најголемиот дел од државите тоа е односот помеѓу државата (поголемата група) и нејзините малцинства. Навистина, Брајан Џоб (Brian Job)²¹⁶ и Џон Глен (John Glen)²¹⁷ заедно се обидуваат да го искористат концептот на безбедносната дилема во овие посебни услови.

²¹⁶ Job Brian, *Insecurity Dilemma: National, Regime and State Securities in the Third World*, Boulder, 1992, стр. 11-35.

²¹⁷ Glenn John, “The Interregnum: The South’s Insecurity Dilemma”, *Nations and Nationalism* 3, стр. 45-63.

Во својата работа Џоб го промовира концептот за безбедносната дилема на внатредржавно ниво концентрирајќи се, не на дезинтеграцијата на државата како таква, туку на нејзиното слабеење. Тој нагласува дека групите во државата се однесуваат така за да си помогнат себеси поради условите кои слабата држава ги создава. Слабата држава може да се карактеризира со следните одлики: прво, неспособност да се соочи со економските потреби на своите граѓани; второ, слаб идентитет и недостаток на социетална кохезија; и трето (најмногу како резултат на првите две), внатрешни безбедносни закани: етнички диференцијации, неспособност на државата да се грижи за своите луѓе што води кон губење на лојалноста на популацијата. Поради тоа, „слабата држава“ се поврзува со недостаток на љубов помеѓу државата и нејзините социетални групи. На овој начин, за послабата држава е поверојатно дека режимот ќе мора да владее попрво со насилство отколку со согласност. Режимот ќе биде виден повеќе како извор на закана отколку како творец на безбедноста. Приодот на Џоб се однесува главно на државите од третиот свет и во врска со тоа тој коментира: „...безбедносната дилема за држава од третиот свет доаѓа од соочувањето со внатрешните закани попрво отколку од надворешните, а граѓаните на овие држави бараат заштита од нивните сопствени државни институции.“²¹⁸ Така, немајќи цврсти гаранции за нивната безбедност, групите сами преземаат мерки за да се обезбедат себеси.

Меѓутоа, Џоб констатира дека сегашните внатрешни услови во земјите од третиот свет се такви што е многу тешко да се прави аналогија со внатредржавната безбедносна дилема. Оттука, се појавува неговиот интерес за терминот „небезбедносна дилема“ (“insecurity dilemma”). Иако, состојбата што подоцна Џоб ја опишува како производ на небезбедносната дилема, таа во себе содржи многу карактеристики на традиционалната безбедносна дилема. Тој препознава дека: „... дејствувајќи во насоки на отстранување на постојните закани, а за да ја осигураат нивната сопствена без-

²¹⁸ Job Brian, *Insecurity Dilemma: National, Regime and State Securities in the Third World*, Boulder, 1992, стр. 12.

бедност, групите создаваат една средина на зголемена закана и намалена безбедност за поголемиот број, ако не и за сите други во границите на државата.²¹⁹ Дури тој ја идентификува самоубиствена-та природа на државните акции како: „Слабоста на државата... лежи во парадоксот што доколку режимот настојува или има потреба да ја испробува присилната машинерија на државата врз своите противници во внатрешната безбедносна арена дотолку е поочигледна неговата слабост.“²²⁰ Со други зборови, настојувајќи да ја подобри состојбата во државата со вршење на притисоци или асимилации врз оние групи што претставуваат предизвици за нејзината легитимност, државата предизвикува зголемување на опозиционото расположение кон режимот.

Присуството на оваа парадоксална политика го покажува постоењето на безбедносната дилема. Меѓутоа сè уште се поставува прашањето: Можат ли акциите на режимот, во вакво сценарио, да се сметаат за бенигни или малигни? Додека режимот примарно бара да ја осигура својата безбедност тој воедно предизвикува насилни акции насочени кон неговата сопствена популација. На тој начин, состојбата може да биде карактеризирана како „барана небезбедност“, а безбедноста на режимот зависи од небезбедноста на неговите граѓани.

3.2.3. Компатибилноста/некомпатибилноста помеѓу безбедносните потреби

Во вакви специфични услови, за да може успешно да се операционализира концептот на социеталната безбедносна дилема, ние мора да се обидеме да ги идентификуваме оние примери каде што социетално безбедносните потреби на едната страна можат да бидат остварени без доведување во прашање на социеталните безбедносни потреби на другата страна. Тогаш нема да има простор да се случуваат недоразбирања. Правејќи го тоа, меѓутоа, важно е да се забележи дека безбедносните потреби никогаш не се фиксира-ни, туку тие се еден процес што се одвива. Специфичната природа на компатибилноста/некомпатибилноста помеѓу безбедносните

²¹⁹ Исто, стр. 18.

²²⁰ Исто, стр. 20.

потреби ќе егзистира само во одреден временски период. Во овој случај, се налага потребата да се идентификува периодот каде што безбедносните потреби остануваат да бидат релативно константни и на тој начин ни обезбедуваат фиксна точка за набљудување. Поради сето тоа, времето е од круцијално значење.

Барањето на едната заедница (малцинска група), да го одбрани својот идентитет во државата, може да се смета од другата (поголема група/државата) како скриена цел. Поголемата група може да го интерпретира национализмот на малцинската група како една индикација на нејзината желба за нејзино отцепување од остатокот од државата. Во овој пример, сецесијата не предизвикува закана само за безбедноста на државата (насилство врз територијалниот интегритет) туку исто така и за социеталната безбедност: некои припадници на поголемата група можат да се најдат себеси како малцинство во новата за нив странска држава, без одредени права што тие претходно ги уживале. Па така, државата презема мерки тоа да не се случи. Стравовите на поголемата група можат да бидат предизвикани и од погрешното интерпретирање на национализмот на малцинската група. Со други зборови, несоодветното разбирање на социетално-безбедносните потреби на малцинската група и врз таа основа преземање акција, доведува до една претпоставена некомпатибилност.

За меѓудржавната безбедносна дилема, спиралниот процес е еднаков на трката со вооружувањето. Но, ако ние овој процес, го поставиме во услови на социеталната безбедносна дилема, тогаш можеме да заклучиме дека етничкиот идентитет може да биде одбранет со користење на невоени средства. Кога тоа е случај, тогаш спиралата на меѓусоциеталната безбедносна дилема ќе има сосема различна форма. На меѓудржавно ниво се случува следниот процес: ти се вооружуваш; јас се чувствувам небезбедно (затоа што верувам дека ти ќе ме нападнеш); јас се вооружувам; ти се вооружуваш итн. Наспроти тоа, на внатрешно (интерсоциетално) ниво е поинаку, на пример: ти бараш културна/етничка автономија; јас се чувствувам небезбедно (затоа што верувам дека ти ќе се отцепиш од мојата држава); јас ја одбивам твојата културна/етничка автономија; твоите барања се дури уште посилни. Овие два процеси се фундаментално различни. Во социеталниот случај, кога јас ја

одбивам твојата етничка автономија тогаш јас го повредувам твојот етнички идентитет; јас ти ги одземам твоите социетално безбедносни потреби. По примерот помеѓу државите, кога јас се вооружувам, јас не го повредувам твојот суверенитет (иако ти веруваш дека јас ќе го сторам тоа); јас не ти ја одземам твојата државно безбедносна потреба. Во овој случај, на внатрешно ниво, јас ти го одземам тоа што ме прави небезбеден (твојата етничка автономија), но во меѓународниот случај јас не ти го одземам твоето вооружување и наместо тоа јас преземам мерки да те одвратам тебе од неговото користење против мене: одвраќање, а не одбивање (овие два модела можат да коинцидираат, во случај, ако јас извршам инвазија и го повредам твојот суверенитет и ти го одземам твоето вооружување). Оттука, во ваквата формулација, генерално гледано повредувањето може попрво да се случи во интерсоциеталниот модел. Меѓутоа за разлика од интердржавниот модел, во овој не мора да биде вклучено користењето сила. Одбивањето на етничката автономија едноставно може да се изведе со донесување соодветна законска регулатива, додека, насилието врз територијалниот интегритет налага користење вооружена сила. Затоа, на меѓународно ниво војната е контаминирана со повредување: ти не можеш да го имаш едното без другото. На внатрешно ниво, повредувањето може да предизвика насилие: насилието „може“ да дојде подоцна ако некоја од страните не ги реализира своите социетални безбедносни потреби низ политичко-правниот систем. За момент ние можеме да кажеме дека безбедносната дилема може да биде корисен концепт во објаснувањето на причините за етничките конфликти. Во објаснувањето на ескалацијата на овие конфликти, извесно е, дека концептот, исто така ќе игра централна улога. Меѓутоа, реалното значење на безбедносната дилема лежи во трагедијата на влошувањето на односите помеѓу групите, а како резултат на тоа настануваат конфликтите. Можеме да заклучиме дека е несомнена потребата да размислуваме за интерсоциеталната, невоена безбедносна дилема, што е нормно ги компликува прашањата.

3.2.4. Процесот на „десекуратизација“

Во контекст на малцинските права, меѓутоа, потребата на дел од малцинството (а понекогаш, исто така, и на мнозинството) за посебност на групата го блокира отстранувањето на јазикот

на малцинските права заради тоа што јазикот на индивидуата е потчинет на јазикот на колективитетот. Со други зборови, како е можно да се изврши десекјуритизација преку деконструкција на идентитетот кога истовремено малцинството и мнозинството многу често се борат за хранење на посебноста на колективитетите?

Оттука Паул Рое (Paul Roe) заклучува, „дека десекјуритизацијата на малцинските права логички гледано е невозможна“.²²¹ Заради тоа тој предлага да се земат предвид алтернативните начини за справување со прашањето за секјуратизацијата со тоа ако малцинските права не можат секогаш да бидат „трансформирани“. Тогаш веројатно наместо тоа тие понекогаш можат да бидат „менаџирани“. Во таа смисла менаџирањето се однесува на „разумна“ секјуратизација, за „рационална“ (не ирационална) секјуратизација. Кога ќе се случи социеталната безбедносна дилема, менаџирањето се однесува за нивна „митигација“ а не „трансцендација“. Според него, менаџирањето може да ги „нормализира“ малцинските права во смисла на правење обид за регулирање на малцинско-мнозинските односи преку полиберални и демократски форми. За ваква стратегија, потребно е недвосмислено прифаќање на тезата дека двете страни имаат автентични безбедносни грижи. Заради тоа, стратегијата треба да ја помести состојбата од состојба на небезбедност (недоволна одбрана) во состојба на безбедност (доволна одбрана). Рое тврди дека малцинството ќе се чувствува сигурно „кога одредени одредби/закони/механизми се воспоставени и кои ќе го гарантираат неговото постоење“ (во идентитетска смисла), додека слично „мнозинството, исто така, може да се чувствува безбедно ако знае дека малцинството ќе работи (политички, економски и, исто така, социетално) во постојните државни рамки.“²²²

Зборувајќи за малцинските права, Кимлика (Kymlicka) забележува дека додека на Запад барањата на малцинствата се оценуваат од аспект на праведноста, во голем дел на Централна и на

²²¹ Paul Roe, “Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization”, *Security Dialogue*, vol. 35, no. 3, September 2004, стр. 290.

²²² Исто, стр. 290.

Источна Европа тие се поврзуваат со безбедноста. И уште поважно, дискурсите за праведност и за безбедност „се движат во различни правци“, па така безбедносниот дискурс ефективно го затвора просторот за малцинските права да бидат разгледувани од аспект на праведноста. Кимлика тврди дека разликата во размислувањата, меѓу праведноста (во Западна Европа) и безбедноста (во Источна Европа) може сама по себе да биде контроверзна. Затоа Кимлика дава аргументи дека најнеефективна стратегија за зајакнување на малцинските права во оваа ситуација е „да се десекјуритизира дискурсот... да се доведат луѓето во состојба да размислуваат попрво за малцинските барања од аспект на праведност/еднаквост, отколку од аспект за лојалност/безбедност.“²²³ Кимлика нагласува дека, иако виртуелно сите либерални демократии се обидуваат да шират единствена социетална култура во рамките на нивната територија, потребно е владините политики да охрабруваат одржување на две или на повеќе социетални култури во рамките на државата. Формата на поддршка што се дава може да варира во зависност од состојбата. Тоа може да вклучува поддршка за образование на малцинството на мајчин јазик, користење на малцинскиот јазик во јавната администрација, за именување на улиците и употреба во медиумите, давање религиозни права, културни права, дури и политичка автономија.²²⁴

Ако се потсетиме на она што Бузан го има напишано за можните закани за национално дефинираните идентитети, ние можеме да гледаме на мултикултурните политики како на нешто што е спротивно на политиките што создаваат социетални закани.

²²³ Will Kymlicka, “Justice and Security in the Accommodation of Minority Nationalism: Comparing East and West”, unpublished paper; to appear in Alain Dieckhoff (ed.), *Nationalism, Liberalism, and Pluralism*, New York (forthcoming) cited by Paul Roe, “Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization”, *Security Dialogue*, vol. 35, no. 3, September 2004, стр. 279-280.

²²⁴ Will Kymlicka, “Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe”, во Will Kymlicka & Magda Opalski, (ed.), *Can Liberal Pluralism be Exported?: Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford University Press, Oxford, 2001, стр. 13–105.

Заради тоа, ако владините политики се темелат на мултикултурните идеи и тие идеи се широко поддржани од мнозинството, тогаш претставниците на националното малцинство не мора да го секјуратизираат нивниот идентитет за да ги уживаат посебните малцински права. На тој начин десекуратизацијата на малцинските права бара промена од националистичка, монокултурна практика кон мултикултурна политика. Ако оваа промена во практиката не е придружена со промена во идентитетскиот дискурс, може да се очекува дека новата политика нема да трае долго. Со други зборови, идентитетите и практиките се меѓуповрзани.²²⁵

Изнесуваќи го она што тој го опишува како „интеркултурен дијалог“, Парек (Parekh) се обидува да ги одбегне пропустите на постојните мултикултурни приоди. Парек своето објаснување го темели на премисата дека славењето на различноста може да ја охрабри разликата и, исто така, неговата сегрегација може да доведе до конфликт. Затоа она што тој го предлага е тип на мултикултурализам во кој секој ги почитува законите и вредностите на нацијата-држава, но каде што различните културни форми се сепак одржливи. Ваквиот „интеркултурализам“ се чини дека промовира некој вид меѓусебно позајмување меѓу културно дефинираните групи. Јас ќе земам нешто од тебе, ти ќе земеш нешто од мене. На крајот, ние создаваме нешто ново за нас двајцата, но ние сè уште задржуваме доволно од тоа што нè прави нас различни. Овој процес, исто така, може да се смета за „акуртулизација“ (“acculturation”) – побенигна форма на асимилацијата, каде што членовите на една заедница се приспособуваат (тие не се присилени да се приспособуваат) кон културата на другиот.²²⁶

Стефан Вулф (Stefan Wolff) наведува дека националната мобилизација, без разлика дали се случува кај дел од малцинството или мнозинството, секогаш има една ексклузивна агенда и

²²⁵ Barry Buzan, “Societal Security, State Security and Internationalisation”, во Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup & Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter, London, 1993, стр. 41–58.

²²⁶ Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Macmillan, London, 2000.

на тој начин речиси неизбежно создава производи дијаметрално спротивни на она за што Кимлика се залага, имено „значителен прогрес на односите меѓу државата и малцинството“. Во неговите анализи за динамиките на меѓуетничките односи во Централна и во Источна Европа тој попрво се залага за деетнизација на секојдневните политики, отколку за легитимација на националната мобилизација. Ако политичките проблеми не добиваат етничка димензија, тие ќе почнат да ја губат нивната безбедносна релевентност: деетнизацијата ќе продолжи со десекјуритизацијата на политичкиот простор. Таму каде што безбедносните проблеми се објаснуваат со етничка терминологија легитимизацијата на националната мобилизација е многу веројатна дури и ако постојат одредени можности за легитимација на мобилизација по етничка линија, безбедносните проблеми, особено ако се потенцијално поврзани со територијалниот интегритет и националниот суверенитет, многу тешко ќе ја изгубат сензитивноста. Па така, најголем предизвик за фундаментална промена во јавното мислење не е прифаќањето на националната мобилизација туку да се прифати потребата за реформи што ќе ја направат националната мобилизација непотребна. Тоа ќе бара, според него, мнозинството да ја прифати одговорноста за заштита и интеграција на малцинствата. На крајот, тој додава, „демократијата е успешна, меѓу другото, поради ветувањето дека мнозинството нема да ја злоупотреби својата позиција и ќе донесува одлуки кои, исто така, ќе ги рефлектираат интересите на малцинствата“. Тоа, исто така, ќе значи дека малцинствата (и нивните надворешни патрони) ќе ги усогласат нивните барања и ќе бидат многу пофлексибилни во начините на кои ќе се обидуваат да ги остварат нивните легитимни барања.²²⁷

Мати Јутила (Matti Jutila) наведува дека десекјуритизацијата на малцинските права не е едноставно создавање можности за регулирање на малцинските права на темелот на човековите права, на пример, наместо на безбедноста, туку тоа е, исто така, „создавање можности за инкорпорирање на прашањето за малцинските права

²²⁷ Wolff, *op. cit.*, стр. 1-20.

во обидот за алтернативно формирање на политичката заедница“. Јутила нуди аргументи дека процесот на десекјуритизација на малцинските права на тој начин е процес на реконструкција на идентитетите. Разбирањето на идентитетите како отворен процес ја отвора теоретската можност за ова. Во практиката може да биде тешко да се создаваат содржини во кои приказните на различните национални групи се раскажуваат на начин на кој тие не се закана едни за други. Меѓутоа, ако состојбата се „нормализира“, тогаш тоа може да биде случај кога преговарањето и флексибилноста на идентитетите е повторно зголемена.²²⁸

Десекјуритизацијата на малцинските права подразбира раскажување на приказни за мнозинството и за малцинставата на таков начин што тие групи не се исклучуваат една со друга од политичката заедница. Државата е претставена како држава „на“ и држава „за“ две или повеќе национални или етнички дефинирани групи. Да се промени приказната и да се добие поддршка за новата содржина може да биде тешко, дури практично невозможно во постконфликтен контекст, меѓутоа тоа не е засекогаш невозможно. Дobar пример за реконструкција на националните односи може да биде Естонија. Пами Алто (Pami Aalto) ги проучувал дискурсите („безбедоносно/идентитетските проблеми“) во кои се конструирани односите меѓу етничките Естонци и „Русофоните“. Тој заклучува дека, иако дискурсот од деведесеттите години на минатиот век што ги презентира меѓуетничките односи од аспект на закани и безбедност е сè уште широко присутен во општеството новиот дискурс на десекјуритизација станува сè поважен во новиот стратешки контекст.²²⁹

Најдемократските системи на владеење, особено оние коишто имаат долгорочна стабилност, се темелат на компромис и на консензус. Во етнички шареноликите општества, компромисот може да биде најден преку воспоставувањето политички

²²⁸ Matti Jutila, “Desecuritizing Minority Rights: Against Determinism”, *Security Dialogue*, vol. 37, no.2, June 2006, стр. 167-185.

²²⁹ Aalto Pami, “Revisiting the Security/Identity Puzzle in Russo-Estonian Relations”, во *Journal of Peace Research*, vol. 40, no. 5, 2003, стр. 573-591.

релевантни етнички идентитети, или преку нивно политичко релативизирање или преку градењето на демократски политички простор за прашањата коишто не се поврзани со етничкиот идентитет. Првиот приод може да биде потребен за привремени периоди на транзиција, особено по насилни етнички конфликти, кога основните физички и други безбедносни потреби на различните групи остануваат високо на агендата за членовите на групата и нивните политички претставници. Градењето институции што им служат на партикуларистичките агенди на индивидуалните елити е, исто така, честопати полесно ако тоа и обезбедува на дадената елита доволно лично охрабрување да потпише договор којшто ќе и обезбеди моќ, престиж и добивка. Така, овој пат може да биде најбрз и понекогаш единствен начин да се воспостави мир меѓу конфликтните групи. проблемот, меѓутоа, е што градењето на институции врз етничките идентитети е погубен за општествата на долги патеки и ја легитимизира националистичката мобилизација. Ова самото по себе неизбежно води кон обновување на насилниот конфликт. Меѓутоа, организирањето на политичкиот простор околу етничките идентитети секогаш ќе биде полесно за малцинските и за мнозинските национализми да го задржат просторот и да ги мобилизираат своите респективни групи едни против други. Во овој контекст јазикот на безбедноста секогаш е поврзан со начинот на кои референтниот објект е дефиниран. Десекуритизацијата на малцинските права е невозможна единствено во општество што е дефинирано на таков начин што вклучува само една национална група што ги смета контактите со сите други етнички групи како закана. Постојат групи во секоја земја што се обидуваат да ја презентираат „нивната“ држава како држава на единствено „нивната“ нација, но етнонационалистите не се единствените што имаат право да ги раскажуваат приказните на политичката заедница. Приказните на мнозинствата и на малцинствата можат да бидат раскажувани на таков начин што тие нема да ги исклучуваат едните или другите од политичката заедница. Сепак, вистинското прашање е, кој ќе ги иницира овие нови приказни? Како и во случајот со идентификувањето на заканите и на секуритизацијата на социеталниот сектор, во принцип кој било може да ја започне новата приказна и да биде актер на десекуритизацијата. Ако нема

гласови што зборуваат за закани во идентитетска смисла, или ако таквиот говор не е прифатен од релевантна публика, објектот не е секјуритизиран. Ова е, исто така, точно за малцинставата. Дебатите за малцинските прашања не се секогаш од итна природа или поприоритетни од другите политички или економски дебати. Малцинските права не се секогаш прашање „да се биде или да не се биде“.²³⁰

Во основа, етничкиот идентитет, иако општествено конструиран, е главен мобилизирачки фактор во етничките конфликти, и како таков останува многу релевантен и виден од страна на членовите на групата и од политичките елити како загрозен од другите во периодот по етничкиот конфликт. Чувството на закана, т.е. социеталната безбедносна дилема, влијае на политичките елити и населението. Меѓутоа, ако мировниот процес е успешен во справувањето со перцепираните некомпатибилности, чувството на закана по извесно време треба да исчезне и интеракцијата меѓу етничките групи и елити треба да резултира со помирување означено со заемно прифаќање, доверба и промена на негативните перцепции на едните кон другите.

²³⁰ Wolff, *op. cit.*, стр. 1-20.

4. КОНЦЕПЦИСКИ ПРИСТАП КОН БЕЗБЕДНОСТА

Денес сме сведоци на суштинско продлабочување и проширување на концептот за безбедност, па во тој контекст различните димензии на безбедноста ја нагласуваат потребата од поголема заштита на човекот, заштита на енергенсите, суровините и критичната инфраструктура, заштита на посебноста на културата и на идентитетот, заштита на имотот, заштита на корпорациите итн. Ова доведе до тоа на безбедносната агенда да бидат прифатени нови безбедносни концепти, како што се: „хумана безбедност“, „енергетска безбедност“, „социетална безбедност“²³¹, „приватна безбедност“ итн. Овие концепти јасно ја изразуваат и ја отсликуваат промената што се случи во сфаќањето на традиционалните концепти за безбедност, наспроти растечката важност на новите безбедносни концепти.

Од анализата на изнесеното произлегува дека безбедноста е феномен што е изразен со многу меѓусебни релации. Поради тоа, секој што сака да ја истражува безбедноста не може да биде темелен без разбирање на особеноста на безбедносните релации на кои таа се темели. Оттука, реалноста на меѓусебната поврзаност е неопминлива и затоа неопходно е да се разбере суштината на односот помеѓу основните концепти на безбедност.

Прашањето за референтниот објект на безбедноста веќе го разгледувавме. Па оттука, ако референтен објект на безбедноста е индивидуата тогаш можеме да зборуваме за индивидуалната безбедност. Ова е логично ако како основна единица во меѓународниот систем се јавува индивидуата. Меѓутоа во минатото оваа безбедност беше разгледувана од аспект дека таа може да се

²³¹ Социеталната безбедност е дефинирана како „способност да се обезбедат соодветни услови за развојот на посебноста на јазикот, културата, религиозниот и национален идентитет и обичаите.“ (Waver Ole, *Societal Security: The Concept*, 1993, стр. 23.

обезбеди преку обезбедување на територијалниот суверенитет на државата. Имено, безбедноста на индивидуите во државата беше ставана во функција на безбедноста на државата. Ако државата е безбедна тогаш и индивидуите во државата се, исто така, безбедни. Па така, прво доаѓаше државата па потоа индивидуата. Но, ова сценарио драматично се промени со појавата на либералните демократии кои акцентот го ставија на „човековата/хумана безбедност“.²³² За разлика од националната безбедност што се грижи да ги заштити интересите на луѓето во рамките на националната територија, фокусот на хуманата безбедност е многу поширок од националната територија, вклучувајќи ја целата човекова заедница. На тој начин, хуманата безбедност влијае истовремено на внатрешните и на надворешните политики на државите што треба да се обединат за да ги хармонизираат националните и меѓународните програми по иста мерка. Па оттука, прашањето за хуманата безбедност претпоставува постоење стабилен и демократски политички систем во рамките на државите, како и прифатливо ниво на економски развој и владеење на правото.²³³

Значи централно прашање околу идејата за човековата/хуманата безбедност е колку се безбедни и слободни индивидуите.²³⁴ Сепак, посериозната артикулација за перспективите на концептот за хуманата безбедност се појави во 1990 година како концептуален одговор на две димензии: глобализацијата и крајот на Студената

²³² Nef J., *Human Security and Mutual Vulnerability: The Global Political of Development and Underdevelopment*, Second Edition, International Development Research Centre, Johannesburg, 1999, стр. 23.

²³³ За ова повеќе кај: Ванковска Б., „Национална и/или хумана безбедност: Дилемите на постконфликтните општества во Југоисточна Европа“, во *Перспективите на Република Македонија на патот кон НАТО и Европската унија*, МО на РМ и Филозофски факултет, Скопје 2006 година; Vankovska B., „The Human Security Doctrine for Europe: A View from Below“, in *International Peacekeeping*, Vol. 14, No. 2, April 2007; Митреска М., „Хумана безбедност: Идеја за безбедноста на поединецот во општеството“, во *Современа македонска одбрана*, бр. 15, Јуни 2007 година.

²³⁴ Георгиева Л., *Менаџирање на ризици*, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 32-33.

војна. Дискурсот на релацијата политички и економски трансформации рапидно го зголеми ризикот од внатрешни конфликти. Ова, пак, го смени фокусот од небезбедност на нацијата/државата до небезбедност на поединецот и на заедницата. Генерално земено, таа промена доведе до сознание дека за да се заштити и да се промовира човечкиот развој во иднина, мора да се третира прашањето на хуманата безбедност.²³⁵

Концептот на хумана безбедност елабориран во Извештајот за хуман развој на УНДП од 1994 година го задржува вниманието на широк опсег на закани по безбедноста на луѓето. Овој концепт е сеопфатен и може да го анализираме на повеќе нивоа. Тој во себе ги содржи следните безбедносни концепти:

- ✓ Економска безбедност што подразбира обезбедување на минималните приходи за секоја индивидуа.
- ✓ Безбедноста на храната како гаранција за „физички и економски пристап до основните потреби за храна“.
- ✓ Здравствена безбедност преку гарантирање минимална заштита од заразни болести и нездрав животен стил.
- ✓ Безбедноста на околината, заштита на луѓето од краткорочни и долгорочни природни катастрофи, од човекот предизвикани закани по природата и од нарушувања на природната средина.
- ✓ Лична безбедност што подразбира заштита на луѓето од физичко насилство кое доаѓа од самата држава, од надворешните држави, од насилни поединци и актери во државата, од насилство во семејството, и дури и заштита на луѓето од самите себе (како што е заштитата од самоубиства).
- ✓ Безбедноста на заедницата, како заштита на луѓето од етничко и религиозно насилство и губење на нивните традиционални односи и вредности.
- ✓ Политичка безбедност, односно осигурување дека луѓето „живеат во општества што ги почитуваат нивните основни човекови права“.²³⁶

²³⁵ Митревска М., Концептот за хумана безбедност, во *Современа македонска одбрана*, вол. IV, бр. 10, декември 2004, стр.12-14.

²³⁶ United Nations Development Program, *Human Development Report*, 1994, преземено од: <http://hdr.undp.org/reports/global/1994/en/>.

Научната елаборација на индивидуалната безбедност или хуманата безбедност треба да се набљудува во контекст на нејзината поврзаност со националната безбедност на државата која во тој однос има двојна улога. Таа, од една страна, е одговорна за поволната состојба на безбедноста на поединецот, а од друга страна, е извор на закани што произлегуваат „од домашните пишани закони и употреба на сила; од директна политичка акција на државата против поединци и групи; закани произлезени од потребата за преземање контрола над државната машинерија и тие што произлегуваат од надворешно-безбедносната политика“.²³⁷

Историски гледано, современиот концепт на националната безбедност е Доктрина за неповредливоста на суверенитетот, која датира од Аугсбуршкиот мир од 1555 година, со кој владетелот добил право да одлучува за религијата на својата земја (*cuius regio, eius religio* – чија е областа, негова е и верата). Ова право е потврдено и ревидирано со Прашкиот мир од 1635 година и со Вестфалскиот мир од 1648 година, со кој е завршена триесетгодишната верска војна во Европа меѓу католиците и протестантите. Тогаш воспоставениот концепт на државниот суверенитет, по кој никој не е над државата, обединува законски права, според кои сувереноста вклучува политички авторитет заснован на територија и автономија. Територијалноста подразбира право на исклучителен политички авторитет над одреден географски простор (внатрешна сувереност), а автономност значи дека ниту еден надворешен фактор – како што е друга држава – нема авторитет внатре во границите дефинирани од страна на државата (надворешна сувереност).²³⁸

Поимот национална безбедност е во употреба од 1943 година, кога Волтер Липман во своето дело „Американска надворешна политика“ прв пат го употребил овој термин. По Втората светска

²³⁷ Buzan B., *Pepole, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the post Cold War Era*, Second Edition, Lynne Rienner Publishrs, Boulder, Colorado, 1991, стр. 25.

²³⁸ Holsti Kalevi Jaakko, „States and Stateshood“, во: Little Richard, Smith Michael (eds), *Perspectives on World Politics*, Routledge, London-New York 2006., стр.17-24;

војна поимот национална безбедност наоѓа широка примена во политичкиот речник на современите држави. Во тој контекст, тој е употребуван да ги означат внатрешната и надворешната безбедност на државата, односно безбедноста на државата во однос на внатрешни и надворешни извори на загрозување. Се работи за безбедност на една држава што обезбедува нејзин опстанок и нормално дејствување со сите елементи на независност, територијална целовитост и гаранција на уставниот поредок.²³⁹ Според С. Мијалковиќ, ваквата употреба на терминот национална безбедност не е сосема адекватна, имајќи предвид дека со неа се дефинира безбедност на државата, а не на нацијата, која најчесто опфаќа пошироко географско подрачје од државата. Според овој автор, во таа смисла дури и називот државна безбедност бил поточен, бидејќи со него се обележувала безбедноста на државните вредности и интереси, пред сè суверенитет, опстанок, уставното уредување и поредок на власта, при што грижата за секојдневна безбедност на луѓето е ставана во втор план.²⁴⁰ Во врска со тоа, основните разлики помеѓу концептот на безбедноста на луѓето и безбедноста на државата се однесуваат на: ентитет што е предмет на безбедносна грижа т.е. индивидуални луѓе што егзистираат во одредено општествено опкружување и политичко-административните единици спроти државата; доминантна референтна вредност на која и се дава заштита, т.е. опстанок и достоинство на луѓето наспроти опстанокот на државата, односно заштита и промоција на човековите права наспроти заштитата и промоцијата на државните права – суверенитет и изразеност на субјективизмот (психолошки компоненти) во сфаќање на човековата безбедност коишто се операционализираат како „слобода од стравот“ и „слобода од стискањето“.²⁴¹

²³⁹ Според: Masleša R., *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo, 2001., стр. 37.

²⁴⁰ Мијалковиќ Саша, „Национална безбедност – од вестфалскиот концепт до хладноратовскиот“, *Војно дело* бр. 2/2009, Министерство одбране Републике Србије, Београд 2009., стр. 60.

²⁴¹ *Индикатори људске безбедности у Србији – Извештај за 2004*, Факултет цивилне одбране, Београд 2005., стр. 12.

Во основа, националната безбедност претставува „способност“ на државата (нацијата) своите внатрешни вредности да ги заштити од надворешни опасности. Исто така, таа може да се дефинира и како отсуство на опасност по основните вредности на државата, како безбедност на една држава, безбедност на нејзиниот национален интегритет и територијалната сувереност. Националната безбедност на една држава не смее да ги загрозува темелните вредности на националната безбедност на другите држави, членки на меѓународната заедница. Постојат различни мислења за тоа кои конкретни вредности на некоја држава мора да се штитат за тие да се чувствуваат сигурни. Во согласност со општоприфатените вредности во меѓународните односи или начелата на меѓународно право, објект на заштитата на националната безбедност на секоја држава претставува нејзиниот опстанок, територијален интегритет во меѓународно признатите граници и нејзината политичка независност. За заштита на вредностите и националната безбедност, меѓународното право ѝ признава на секоја држава и право на самоодбрана. Одредени теоретичари националната безбедност ја дефинираат како отсуство на каков било страв од напад, загрозување на интересите или заканите од друга држава или други држави.²⁴² Во „Меѓународната енциклопедија на општествените науки“ националната безбедност е дефинирана како способност на државата (нацијата) своите внатрешни вредности да ги заштити од надворешните опасности.²⁴³ А. Хеведи ја толкува националната безбедност како функција на националните држави, со чијашто помош, во согласност со сопствените можности сега и во иднина, а почитувајќи ги глобалните промени и развојот во светот, го штитат сопствениот идентитет, опстанокот и интересите,²⁴⁴ додека Божидар Јаворовиќ ја разгледува како

²⁴² Според: Vukadinović Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb 1998., str.159.

²⁴³ Според: Sills L.David, Merton K. Robert (eds), *Internacional Encyclopedia of the Social Sciences*, vol.XI, MacMillan Publishing Company, New York 1968, стр.40.

²⁴⁴ Hewedy Amin, *Militarization and Security in the Middle East*, Printer Publishers, London 1989., стр.16.

глобална безбедност на една политичка заедница и како посебна безбедност во рамките на меѓународната заедница. Под националната безбедност тој подразбира внатрешна и надворешна безбедност на државата, односно безбедноста на државата во однос на внатрешните и надворешните видови на загрозување, која обезбедува опстанок и нејзино нормално функционирање.²⁴⁵ Како што истакнуваат Кегли и Виткоф, „националната безбедност е психолошка слобода на земјата од стравот дека државата нема да биде во состојба да им се спротивстави на заканите по нејзиниот опстанок и по националните вредности кои доаѓаат без разлика од надвор или од внатре.“²⁴⁶ Како што истакнува американскиот теоретичар Џозеф Нај,²⁴⁷ националната безбедност е детерминирана од моќта и потенцијалот на државата. Според него, моќ е способност на државата да изнуди одредено однесување на друга држава или други субјекти кон коишто е насочена моќта, додека потенцијал претставуваат капацитетите на државата на коишто се темели нејзината моќ. Во овој контекст, Роберт Арт,²⁴⁸ говори дека во современиот свет за определување на моќта на државата не се веќе пресудни само големината на територијата, бројот на жители, воената сила, богатство во основните сировини или извори на енергија. Значаен извор на моќта на државата се и степенот на нејзиниот техничко-технолошки развој, образовната и старосната структура на населението, но и влијанието што го има државата за донесување на одлуките во меѓународните ор-

²⁴⁵ Според: Javorović Božidar, „Terorizam“, во: *Policija i sigurnost*, br.1-2, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, siječanj-travanj 1997., стр.6.

²⁴⁶ Кегли В. Чарлс Јуниор, Виткоф Р. Јуџин, *Светска политика*, Факултет политичких наука & Дипломатска академија МСП, Београд 2004., стр. 655.

²⁴⁷ Според: Nye S. Joseph Jr, „Limits of American Power“, in: *Political Science*, Vol. 117, No. 4., The Academy of Political Science, New York 2002/2003, стр. 548.

²⁴⁸ Art J. Robert, „The Fungibility of Force“, in: Art J. Robert, Waltz N. Kenneth (eds.), *The Use of Force - Military Power and International Politics*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., Oxford 2004., стр. 8-15.

ганизации. Во однос на моќта на државата, Збигњев-Бжежински смета дека таа е производ на повеќе видови моќ, а пред сè на: *воената моќ*, односно поседување мобилни и обучени човечки и респективни материјални воени капацитети што се способни во конфликт со противничката сила да извојуваат победа и да ја покорат, наметнувајќи и ја волјата на својата влада; *економско-енергетската моќ*, односно поседување сировински, стручни, кадровски, производни, енергетски, финансиски и слични капацитети што ја чинат државата богата, а на нејзините граѓани им го гарантираат задоволувачкиот животен стандард; *културната моќ*, односно развиеност на културата, традицијата, националната свест, националниот идентитет и безбедносната култура, со што зедницата станува модерна, сложна и хармонична целина способна да се спротивстави на безбедносните проблеми и да придонесе во нивното решавање; *политичката моќ*, што се јавува како резултат на наведените видови моќ на државата, а се состои и во способноста на државата да доминира или барем рамноправно да учествува во случувањата на меѓународната сцена; и *моќта на знаењето и технолошко-информационата моќ*, односно континуираниот развој на науката, техниката и технологијата со која се унапредуваат образовните, производните, комуникациските, истражувачките и животните процеси, но и воената и економската моќ на државата.²⁴⁹

Од изнесеното може да се заклучи дека кога говориме за националната безбедност, во основа треба да ги разгледаме двете гледишта, класичното и модерното. Традиционалните теории за меѓународните односи го опишуваат светот како нешто што е поделено меѓу посебните и суверени држави. Државите опстојуваат како независни актери на меѓународниот систем, а политиките меѓу државите се водат врз основа на сила. Термини што се користат се: национален интерес, политика на одвраќање, државни причини, политика на сила, легитимна самоодбрана, витални интереси, стабилност итн. Војната беше средство за разрешување

²⁴⁹ Бжежински Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица 2001., стр. 28-29.

на конфликтите меѓу државите. Заради тоа, грижата за воената безбедност имаше приоритет во водењето на државната политика, а одбраната на безбедноста на државата бараше одржување воена организација. Безбедноста беше дефинирана како воена безбедност во меѓународниот систем. Постојат бројни дефиниции што го објаснуваат ова гледиште, но се смета дека дефиницијата на Браун е најкомплексна. Според него, националната безбедност е „способноста да се заштити физичкиот интегритет и територијата на нацијата; одржување добри економски односи со остатокот од светот; заштита на природата, институциите и владеењето во државата од надворешни актери и контрола на границите“.²⁵⁰ Од друга страна, новата концептуализација на националната безбедност го препознава значењето на територијалните граници, но, исто така, обрнува внимание и на факторите надвор од територијата и контролата на националната држава. Па така, националната безбедност станува сè повеќе зависна од реалната или од перципираната безбедност на соседните држави. Оттука, проблемот на националната безбедност не може да се ограничи единствено на државата, иако таа и натаму останува централен објект, туку е неопминлива неговата поврзаност со индивидуалната, регионалната и меѓународната сфера на проблемот, што е изразена низ многубројните меѓусебни интеракции. Исто така, поимот национална безбедност и натаму сугерира на неговата поврзаност со воениот и со политичкиот фактор, што се препознатливи карактеристики на секоја држава. Меѓутоа, неговото истражување ќе биде нецелосно, ако тој не се поврзе со различните фактори од економската, од социјалната и од сферата на животната средина.²⁵¹ Оттука на националната безбедност се гледа како на концепт што има мултидимензионална природа и затоа бара мултидимензионален приод.

²⁵⁰ Brown H., “Thinking About National Security: Defense and Foreign Policy”, in *A Dangerous World*, Colorado: Westview Press, 1983, стр. 4.

²⁵¹ Нацев З. и Начевски Р., *Војна, мир и безбедност*, Македонска ризница, Куманово, 2000.

За разлика од националната безбедност, *приватната безбедност како концепт* се заснова на реалните ситуации во современите национални и меѓународни односи што се однесуваат на безбедноста и е содржан во многу аспекти на економското, на политичкото и на социјалното организирање, во зависност од конкретниот случај, што значи дека овој концепт покрива широка област во која настануваат и се случуваат сложени процеси и се вршат дадени функции во насока на создавање и одржување на безбедноста, во која се вклучени и другите субјекти присутни на ова поле.

Приватната безбедност како концепт има два главни хоризонти.²⁵² Првиот се однесува на антиплатеничкиот дискурс во кој употребата на сила надвор од легитимните и авторитативните граници е проблематизирана, а им припаѓа на свештениците, кралските семејства, владетелите на суверени држави итн. Со вториот концепт се тврди дека платениците се морално оправдани, бидејќи не се борат за идеологија, за религиозни уверувања, за политички убедувања или на етничка основа, туку се борат за себе и за пари, што главно се смета за општо добро.²⁵³ Исто така, на овој концепт може да се гледа од две страни – со позитивното влијание што го има во општеството и во локалната заедница и со придонесот како во домашните безбедносни прашања, така и во странство во мировните мисии; и од негативна страна, која се однесува на корупцијата, повредата на правата на приватност, шпионажа и преземање на државните овластувања. Без разлика од која страна се перцепира приватно-безбедносниот комплекс, заедничката карактеристика за двата аспекта е дека тој е гранка што се протега низ сиот свет, на располагање има голем потенцијал со ресурси, бројни вработени што постојано се зголемува и овластувања во подем.²⁵⁴

Приватната безбедност како концепт има своја структура и често таа се опишува според сопственоста и договорната природа,

²⁵² Mandrup, Thomas: *Privatisation of security: The Concept, its History and its Contemporary Application*. Royal Danish Defense College, Copenhagen, 2012.

²⁵³ Percy, Sarah: *Mercenaries: The History of a Norm in International Relations*. OUP, Oxford, 2007.

²⁵⁴ <http://www.cops.usdoj.gov/pdf/conference/2011/BestPractices-forLawEnforcementandPrivateSecurity.pdf>. [17/09/2013.]

според видот на безбедноста што се нуди (физичка, информатичка, или пак за вработените), услугите што се нудат (чување, вооружен транспорт)²⁵⁵ и според пазарот (критична инфраструктура и комерцијални места).²⁵⁶ Видовите безбедност можат да бидат поделени според сопственоста и договорите, а тие заземаат важно место на три подрачја на обезбедување: физичко, информатичко и поврзано со вработените. Физичкото обезбедување подразбира физички мерки создадени за да ги обезбедуваат луѓето, да одвратат упад во опремата, просториите, материјалите и документите, како и да ги чуваат од безбедносен инцидент. Физичката безбедност означува бариери, брави, светла, сензори, како и чувари, коишто се клучната компонента на физичкото обезбедување, пред сè заради нивната голема видливост. Информатичката безбедност се опишува како заштита на доверливи информации (меилинг листи, документација за истражувања и развој, како и финансиски податоци) што се чува како тврда копија или во електронски формат.²⁵⁷ Ова подрачје на обезбедување рапидно се зголемува паралелно со подемот на компјутерската технологија, и тоа сега вклучува одржување на доверливоста, сигурноста и достапноста на создадените, складираните, процесирани и/или пренесените податоци преку автоматизирани информатички системи.²⁵⁸ Персоналот за заштита на информатичките податоци користи системи и процедури за заштита од напади на хакери, други обиди за упад во информатичките мрежи, заштита од вируси и други закани. Вклучува и заштита од сајбер криминал, како измами и кражба на идентитет, софтверска пиратерија и безбедност на податоците. Лицата што работат на ова подрачје во глобални рамки достигнуваат бројки од цела трудова армија; на пример, во

²⁵⁵ <http://books.google.mk/books?id=BagRhUNmuoC&printsec=front-cover&dq=heinemann+introduction+to+security&hl>

²⁵⁶ Pelton, Young, Robert: *Licensed to kill: Hired Guns in the War on Terror*. Three Rivers Press, 2007.

²⁵⁷ W.C. Cunningham; J.J. Strauchs; C.W. Van Meter: *Private Security Trends: The Hallcrest Report II*. Hallcrest Systems Inc. 1990.

²⁵⁸ Singer, P. W.: *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military History*, Cornell University, 2008.

Индија, во Националната безбедносна политика за 2013 година, евидентирани се 500.000 професионалци што ја опслужуваат безбедноста во виртуелниот простор.²⁵⁹ Значи приватната безбедност денес ги обезбедува сите витални точки во збирот добра, како што е критичната инфраструктура, виртуелниот простор, резервите со вода, интелектуалната безбедност, но го одвраќа и криминалот во локалните заедници, ги чува трговските центри, школите и болниците, а исто така учествува и во мировните мисии со тоа што раководи со софистицирана опрема, а нуди и специјализиран персонал.²⁶⁰ Приватната безбедност ќе биде во фокусот на интерес на овој труд и поради тоа ние нема да ги разгледуваме основните аспекти на приватната безбедност во овој дел, туку тоа ќе го оставиме за во наредните глави во кои приватната безбедност ќе биде разгледувана интегрално во сите нејзини димензии.

За разлика од приватната безбедност, *корпоративната безбедност* како концепт се грижи за работите поврзани со безбедноста во компаниите и едноставно е дефиниран како заштита на имотот и работењето на компаниите со што би се постигнала поголема превенција и намалување на материјалните загуби заради осигурување на интересите на сопствениците, профитот и имотот од различни опасности. Исто така, корпоративната безбедност е фокусирана на процесите и на состојбите во определена корпорација, односно подоброто управување со безбедноста, што ќе значи носење релевантни одлуки за тоа како да се заштитат сопствениците и менаџерите, вработените, средствата и имотот од определени форми на криминал, кражба на деловни тајни, фактори на ризик итн.²⁶¹ Корпоративната безбедност е насочена и кон детектирање измама и прекршоци, а ги проучува и вистинските случаи на корпоративна криза, криминалот, како и другите злodela за кои професионалците во корпоративната безбедност

²⁵⁹ <http://www.idsa.in/>. Institute for Defense Studies and Analysis.

²⁶⁰ <http://www.businessweek.com/articles/2012-07-23/instead-of-gun-control-more-private-security>

²⁶¹ Бакрески О., Триван Д. и Митевски С., *Корпоративски безбедносен систем*, Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имот, Скопје, 2012, стр. 45-49.

треба да бидат свесни за да обезбедат ефикасна заштита на луѓето, на операциите и на средствата.²⁶²

Генерално, корпоративната безбедност е приспособена да одговори на структуралните ризици за компанијата, преку примена на определени модели на симулација за спроведување на најдобрата безбедносна практика во компанијата,²⁶³ или корпоративната безбедност е насочена кон корпоративна безбедносна одговорност која е фокусирана на улогата на приватниот бизнис во зоните на конфликтот. Тоа ја обезбедува сликата за видовите придонес кон мирот и кон безбедноста од страна на транснационалните корпорации.²⁶⁴

Во основа се смета дека корпоративната безбедност треба да ја обезбеди потребната избалансираност меѓу нивото на безбедност во корпорацијата, бизнисот и конвенционалните барања на работа надополнета со мудрост, и на таков начин се нуди радикален, но инспириран предлог за успех. Во таа насока треба да биде и истражувањето на компаниите со здрав разум и логика кон подобра бизнис-конзистентност.²⁶⁵

Некои размислувања одат во насока дека корпоративната безбедност се смета како дел од обезбедувањето на безбедноста на една организација. Како и да е, таа е заедничка за многу функции на безбедноста. Овде може да бидат вклучени проверките на вработувањето, тимот чувари на организациските сајтови, анализа на ризикот итн. За обезбедување на овие услуги, квалитетот треба да биде контролиран од страна на директорот на компанијата

²⁶² Christopher J. Cabbage and David J. Brooks, *Corporate Security in the Asia-Pacific Region: Crisis, Crime, Fraud, and Misconduct*, CRC Press, 2012, стр.3-16.

²⁶³ Michael Genser, *A Structural Framework for the Pricing of Corporate Securities: Economic and Empirical Issues*, Springer-Verlag New York, LLC, 2005, стр. 196-238.

²⁶⁴ Nicole Deitelhoff, Klaus Dieter Wolf (Editor), *Corporate Security Responsibility?: Corporate Governance Contributions to Peace and Security in Zones of Conflict*, Palgrave Macmillan, 2010, стр.2-20.

²⁶⁵ Peter Reid, *How to Land a Top-Paying Corporate securities research analysts Job*, Emereo Pty Ltd, 2012, стр. 5-25.

безбедност.²⁶⁶ Во овој контекст, како што е наведено во учебникот „Корпорациски менаџмент во безбедноста“, улогата на менаџерот за безбедност е исто така насочена кон деталномагање на менаџерите во добивање стручна помош кога таа им е потребна во однос на ризикот од криминална активност, индустриска шпионажа и вандализам.²⁶⁷ Исто така се смета дека корпоративната безбедност е стратегиска функција на компанијата која има за цел остварување на сигурноста на деловниот успех на корпорацијата што подразбира: елиминација на сите ризици и загрозувања што можат да влијаат на деловните активности и остварувањето на деловниот успех; сведување на загрозувачките фактори на најмала можна мера; деловно функционирање во услови на криза, т.е. надминување на кризата и воспоставување повторно нормално работење.²⁶⁸

Општиот впечаток е дека полето на корпоративната безбедност е доста значајно и суштинско во работата на самата корпорација. Оваа констатација нè упатува на нашата генерализација дека корпоративната безбедност е фокусирана на процесите и на состојбите во определена корпорација, односно подоброто управување со безбедноста ќе значи носење релевантни одлуки за тоа како да се заштитат сопствениците и менаџерите, вработените, средствата и имотот од определени форми на криминал, кражба на деловни тајни, фактори на ризик итн.

Реалноста за меѓусебната поврзаност на концептите е очигледна и извесна. Таков е случајот и со концептот на регионална безбедност. Според Бари Бузан, во периодот по Студената војна меѓународните односи ќе добиваат сè повеќе регионален карактер.²⁶⁹ Причината за ваквото предвидување лежи во претпоставката дека

²⁶⁶ <http://www.closeprotectionworld.com/security-guarding-forum/29093-definition-corporate-security-commercial-security.html>

²⁶⁷ *Corporate Manager's Security Handbook*, Author House, 2012.

²⁶⁸ Ivandić Vidović Darija, Karlović Lidija, Ostojić Alen, *Korporativna sigurnost*, Udruga hrvatskih menadžera sigurnosti – UHMS, Zagreb 2011., стр. 34.

²⁶⁹ Buzan B., Waver O., and De Wilde J., *Security: A New Framework For Analysis*, Boulder, CO: Lynne Reinner Publications, 1998, стр. 9.

колапсот на биполарниот свет ги елиминира принципите на употреба на сила на меѓународно ниво и дека не постои наднационално тело способно да се соочи со глобалните проблеми. Во тој контекст регионалната соработка и регионалните иницијативи, во рамките на евроатлантските интеграциски процеси треба да играат значајна улога. Ова не значи дека безбедноста ќе биде регионализирана, туку дека државите во различните региони ќе имаат поголема одговорност во таа смисла.

Во безбедносна смисла под „регион“ се подразбира одделен и значаен супсистем на безбедносни односи што егзистираат меѓу комплекс на држави чија судбина е што тие се разместени во географска блискост една до друга. За посеопфатно анализирање на регионалната безбедност се користи аналитичката рамка на безбедносниот комплекс, кој, според Бари Бузан, „се дефинира како група држави чии примарни безбедносни грижи се меѓуебно поврзани доволно блиску така што нивната национална безбедност не може реално да се анализира една без друга“.²⁷⁰ Ваквите анализи бараат, исто така, при истражувањето на националната безбедност на одредена држава да се земе предвид и интеракцијата на регионот со меѓународниот систем како целина. Безбедносниот комплекс овозможува систематски приод кон безбедносните анализи за кои е неопходно потребно вниманието на макро ниво, влијанието на глобалните актери на системот, средно ниво, односите меѓу државите во регионот, и на микро ниво, состојбата на безбедносен план во самите држави. Посветувајќи им внимание на сите три нивоа, безбедносниот комплекс ја нагласува нивната меѓузависност која се согледува како: прво, надворешното влијание за решавањето на внатрешните проблеми во државите, второ, меѓусебното локално влијание меѓу државите и, трето, ограничувањата што домашните проблеми во државите го имаат на надворешното влијание.²⁷¹

²⁷⁰ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Second Edition, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1991, стр. 190.

²⁷¹ Славески С., „Интеграцијата на земјите од Западен Балкан во евроатлантските структури: Прилог кон регионалната безбедност“, во

Безбедносниот комплекс може да биде виден, теоретски гледано, како позитивно и, или, негативно достигнување на регионално ниво. Регионалната интеграција може да го елиминира безбедносниот комплекс со нејзината коегзистентност, трансформирајќи го анархичниот потсистем на држави во единствен, поголем актер во рамките на системот. Оттука мултидимензионалните безбедносни анализи треба да ги земат предвид сите аспекти на проширениот концепт за безбедност, но и сите единици и актери во системот. Има два приода во анализирање на безбедносниот комплекс. Првиот приод е хомоген приод, при што се поаѓа од класичното гледиште дека безбедносниот комплекс се концентрира на специфичните сектори и заради тоа се состои од специфични форми на интеракција меѓу сличните типови на единици. Другиот приод, хетерогениот и поаѓа од претпоставката дека интеракцијата меѓу различните единици во регионот се случува во два или повеќе безбедносни сектори.

За да се разбере суштината на наведените концепти треба да се разгледа и концептот на меѓународна безбедност во неговиот тоталитет. Генезата на меѓународната безбедност можеме да ја следиме уште од дамнешни времиња. Таа е во директна корелација со оформувањето на првите територијално организирани заедници, но со лабави внатрешноструктурални односи. Всушност, недоволната организираност на тие едноставни сегментарни заедници (збир на луѓе – племиња) и нивното однесување што произлегувало од тогашните предвидливости, како и од односите кои главно се базирале на водење војни, отвориле низа прашања на теоретска, на политичка и на филозофска основа, за различни временски периоди. Раната регулација била базирана на нормативни правила кои имале врвен карактер и како такви биле вечно непроменливи. Во тој период сите размислувања биле фокусирани на проблемите војна и мир. Тоа е сосема разбирливо од едноставна причина, што тогашните воспоставени политички заедници својата безбедност и физичко одржување можеле да го

осигураат само ако биле военоспособни за одбрана, односно за водење војна.²⁷²

И покрај традиционалната доминација на безбедносниот дискурс во меѓународните односи, сепак тешко е да се говори за изграден конзистентен теориски концепт за тоа што претставува меѓународната безбедност. Извонредно богатата научна литература што се занимава со глобалните аспекти на безбедноста забележливо избегнува да се врзе за конкретен и за изграден термин за означување на концептот на меѓународна безбедност. И тука реликтите од минатото се очигледни и присутни. Најчесто споменуван е изразот меѓународна безбедност. Како и во контекст на дефинирањето на меѓународните односи, така и тука суштинско, но и најпроблематично е прашањето што точно претставува „меѓународно“. Обидот за елаборација е осуден на неуспех, затоа што терминот „меѓународната безбедност“ е одомаќинет колку заради интелектуална инерција, толку и заради неуспехот да се изгради конзистентен светски систем и/или концепт на безбедност. Станува збор за терминологија што изразува статичка концепција, врзана за постулатите на реализмот или на неореализмот во меѓународните односи, а во крајна линија врзана за опстанокот и функционирањето на системот на државите во светски рамки.²⁷³

Меѓународната безбедност одамна излезе од универзитетските кругови и стратегиски и воени естаблишменти, па така престанала да биде само поле на научно истражување и на практична државна (т.н. висока) политика. Денес се вели дека секој поединец, секој од нас, на дневна основа, на еден или на друг начин, учествува во меѓународните односи, и повеќе или помалку ги чувствува ефектите од меѓународната (не)безбедност. Меѓутоа, во практика меѓународната безбедност е вградена во животите на поединците на сосема различни начини, но заедничка карактеристика меѓу нив лежи во фактот што светското мнозинство е повеќе објект,

²⁷² Masleša R., *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo, 2001, стр. 39.

²⁷³ Ванковска Б., *Меѓународна безбедност*, Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр. 20-21.

отколку активен субјект во сферата на креирањето на безбедносната политика или во носењето на најважните одлуки кои имаат директно влијание врз нивните животи.²⁷⁴

Во основа, меѓународната безбедност не претставува само обичен збир на националните безбедности (безбедност на националните држави), туку подразбира и усвојување определени вредности како во меѓународните односи, така и во односите во самата држава. Исто така, меѓународната безбедност претставува збир на мерки што им го осигуруваат (обезбедуваат) опстанокот на сите држави, што претставува темелен предуслов за опстанокот и за развојот на меѓународната заедница.²⁷⁵ Исто така, „меѓународната безбедност би требало да значи дека сите членови на меѓународната заедница како целина се чувствуваат безбедни и дека во меѓународниот политички систем постојат такви односи, или такви механизми, кои овозможуваат на сите држави да им се гарантира и во практиката да им се обезбеди безбедност“.²⁷⁶

Значи, централната идеја за меѓународната безбедност е да се создаде чувство на заеднички интерес за опстанокот на човештвото. Постоеле различни приоди за остварување на оваа цел, од „балансот на сила“ меѓу главните актери преку создавањето на наднационални тела, до комбинација на овие приоди преку создавањето алијанси. Меѓутоа најиздржан се покажа приодот за создавање супранационални тела и промовирањето на концептот за заемна безбедност. Таа може да се смета како сознание на државите дека сите заедно се подложни на заеднички закани за нивната безбедноста. За да се справат со заканите по заедничката безбедност државите воспоставуваат одредени механизми, кои можат да бидат договори за колективна безбедност или пактови за колективна одбрана. Двата концепта го подразбираат постоењето или перцепцијата за „регионот“, како група на држави кои се лоцирани во географска блискост една до друга.

²⁷⁴ Исто., стр. 24-25.

²⁷⁵ Славески С., Безбедносен систем, Европски универзитет, Скопје, 2009.

²⁷⁶ Vukadinović R., *Teorije o međunarodnim odnosima*, Zagreb, 1978.

Секоја држава на извесен начин се препознава во овие досегашно изнесени концепти, но исто така секоја држава во својата национална безбедносна агенда има јасно дефинирани интереси и задачи, како што се: способноста да ја штити својата територија и главната национална инфраструктура заедно со националните интереси; да ги брани своите граници од илегален и насилан влез или излез на лица и стоки; да ја обезбеди потребната физичка сигурност на граѓаните и на нивниот имот итн. Секоја од овие задачи мора да биде доделена како јасно дефинирана мисија на посебна компонента од безбедносната структура на земјата – од вооружените сили до полицијата. Тие различни посебни мисии треба, идеално, да се базираат врз сеопфатна национална безбедносна политика – јавен документ дефиниран и усвоен од политичкото раководство, т.е. владата и парламентот, по широка јавна дебата, вклучувајќи ги сите политички партии и цивилното општество. Така, мисијата доделена на секоја компонента од националната безбедносна структура мора да биде јасна, специфична и единствена. Тие мора да ги адресираат сите аспекти на национална безбедност, и внатрешни и надворешни. Секоја компонента на безбедносните структури мора да биде одговорна не само за ефикасно извршување на доделената мисија туку и одговорна за неуспехот таа да се изврши. Одговорноста бара транспарентност во извршувањето на доделената мисија. Двојното барање на транспарентност и одговорност цврсто го поврзува концептот на реформи во безбедноста со оној на добро владеење и со заштита на човековите права.²⁷⁷

4.1. Еволуција на безбедносните концепти

Државите што ја добиле својата независност или што се соочуваат со сериозни внатрешни предизвици за политичка моќ, поголем дел од својата енергија ќе му ја посветат на прашањето

²⁷⁷ *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*, Bryden Alan and Fluri Philipp (eds.), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2003, стр.16-17.

за националната безбедност. Бидејќи националната безбедност има внатрешна и надворешна димензија, владите на државите ќе го идентификуваат потеклото на тие закани и според тоа ќе формулираат свои национални стратегии. Ако, на пример, заканата е граничен проблем или територијално барање, тогаш владата ќе се обиде да ги убеди граѓаните за постоење егзистенцијална опасност за државата. Ваквата акција на државата веројатно ќе предизвика чувство на небезбедност кај соседите и ќе ја отвори спиралата на безбедносната дилема што ќе доведе до трка во вооружувањето. Во ова сценарио државата ќе се обиде да ја осигура својата безбедност во рамките на алијанси на билатерално или на мултилатерално ниво. Исто така, многу е веројатно дека во речникот на политичарите доминантни ќе бидат зборовите: национална територија, национален суверенитет, немешање во внатрешните работи, дефанзивни и офанзивни воени дејства итн. Меѓутоа, многу брзо државите што се фокусираат на националната безбедност ќе сфатат дека соодветно ниво на безбедност не може да се добие без соработка со другите држави или со своите соседи. Затоа тие склучуваат билатерални или мултилатерални договори во коишто безбедноста се гледа како неделива компонента на меѓународните односи, па така регионалната безбедност добива на значење. Потпишувајќи ги овие договори државите кои сè уште се преокупирани со прашањата за националната безбедност веруваат дека на тој начин ќе ја превенираат надворешната поддршка на внатрешните бунтовници или елементи што предизвикуваат нестабилност. Иако треба да се забележи дека дел од државите склучуваат билатерални и мултилатерални договори не заради внатрешна нестабилност, туку заради одржување на добрососедски односи.

По склучувањето различни форми на билатерални и на мултилатерални договори во рамките на регионалната безбедносна рамка, државите се обидуваат да воспостават соработка на повисоко меѓународно ниво. Тука сега може да зборуваме за меѓународната безбедност. Потребата за заедничка безбедност на меѓународно/глобално ниво ја стимулира соработката меѓу државите, ги хармонизира односите и интеракциите меѓу државите, и на тој начин ги усогласува нивните национални политики за различни

прашања (заштитата на животната средина, пролиферацијата на оружјето за масовно уништување, глобалното затоплување и другите форми на деградација на животната средина).²⁷⁸

Откако ќе постигнат консензус меѓу себе за прашањата што го тангираат човековиот род, државите остануваат да бидат и понатаму главни, но не и единствени референтни објекти на безбедноста. На ова ниво фокусот на безбедноста е насочен кон човековото суштество/индивидуата. Тоа може да се достигне само ако државите се релативно стабилни и зрели либерални демократии со доволно ресурси што можат да ги насочат кон спречувањето на глобалното затоплување, неутрализирањето на озонската дупка и други слични прашања што го оптоваруваат човештвото. Со други зборови, *фокусот на безбедноста е кон луѓето*, а не кон државите. Овој идеалистички приод кон парадигмата за хуманата безбедност има сè повеќе приврзаници во постстуденовоениот период. Ова е состојба кога инструментите на државната безбедност, како што се вооружените сили, сè повеќе ќе се употребуваат за превенирање човекови катастрофи, наместо за вооружени конфликти. Како што може да видиме, прашањето за хуманата безбедност подразбира соработка во сиот спектар безбедносни прашања.

4.2. Како да се одговори на новите предизвици?

Глобализацијата носи промени и во системот на вредности, од национално кон глобално ниво и од државата кон индивидуата. Наспроти традиционалниот концепт за национална безбедност, што се фокусира на бранење на клучните вредности, како националната независност, суверенитет и територијалниот интегритет, предизвикувачите на традиционалниот пристап велат дека процесот на промена на вредностите е во тек и дека е пожелно овој процес да продолжи и да се забрза. Новите вредности, кои наводно ја заменуваат централноста на државата се лоцирани на

²⁷⁸ Carneiro, R.L., *Evolutionism in Cultural Anthropology: A Critical History*. Cambridge, MA: Westview Press, 2003.

индивидуално и на глобално ниво. На индивидуално ниво, новите вредности се поврзани со човековите права и потреби, додека на глобално ниво, фокусот е ставен на транснационалните вредности заеднички за целото човештво, односно од една страна, ширење на демократијата и слободните пазари и од друга страна, обезбедување благосостојба на човековата раса наспроти заедничките закани преку заштитата на животната средина и борбата со трансграничното загадување, заразите, дрогата, криминалот и пролиферацијата на неконвенционално оружје.²⁷⁹ Во исто време, поранешните основни вредности како *суверенитетот* на државата се во опаѓање како резултат на појавата на нови вредности и развој на трансграничните технолошки и социоекономски сили, кои ја поткопуваат моќта на државата и контролата од страна на владата и ги прават државите поранливи во клучните области (револуцијата во информатиката го постигнува својот максимум преку интернетот, инстант масивните финасиски трансакции, зголемување на волуменот на трговијата со добрата и со услугите, и ширењето на идеите надвор од границите). Суверенитетот добива нова форма во либералната демократија во која државите се дисциплинираат преку усвоени правила и практики, кои ја дефинираат глобалната сцена на либералната демократија. Според Жозе Мануел Баросо, суверенитетот на земјите членки на Унијата не е изгубен туку тој е „обединет од државите членки заради постигнувања поголем ефект“.²⁸⁰ Исто така, постојат и закани во однос на идентитетот/културата на нововоспоставените општества и доминатните групи воспоставени со нелегалната имиграција и бегалците. Глобализацијата наметнува нова „култура на индивидуализам“, во која прифаќајќи ги нормите на децетрализираниот државен авторитет и надминувањето на

²⁷⁹ Славески С., „Глобализациските процеси и Македонија: Прашањето за идентитетот, суверенитетот и националните вредности“, во *Глобализацијата, мирот и безбедноста*, Министерство за одбрана на Република Македонија и Филозофски факултет, стр. 302-303.

²⁸⁰ Jose Manuel Barroso, “*Europe and the challenges of globalization*”, President of the European Commission, Speech given at St Antony’s College, Oxford, 11 October 2007.

различните „етнички идентитети“ во корист на еден „национален“, но и создавање нови „супранационални идентитети“, како, на пример, европскиот.²⁸¹ Сето ова бара и промена на одговорите кон овие закани од воена во невоена пророда. Промената во поимањето на проблемот – дијагностицирање на корените и природата на безбедносните закани – водат до промена на лекот. Ако изворот на безбедносниот проблем е природата на домашниот режим, тогаш акумулирање на воените капацитети од државата нема да биде корисно решение, туку дел од проблемот затоа што инвестирањето во воената сфера се прави на сметка на економскиот пораст на општеството и трошењето за човековите потреби, како на пример храната и здравјето на луѓето. Понатаму, поголема е можноста набавеното оружје да се користи повеќе против населението. Наместо тоа, невоените и цивилни решенија, како, на пример, демократизацијата, градење на државата, развојот на граѓанското општество и економски пораст и меѓусебната зависност се многу покорисни.

Сите овие процеси за индивидуалните држави носат со себе и нови закани по националната безбедност, но истовремено нудат и нови можности. Заканите можат да дојдат одненадеж и неочекувано. Тоа може да влијае на глобалната економија и на финансискиот пазар на регионално и на национално ниво. Понатаму заканите можат да се манифестираат преку притисоци за промена на стилот за живеење, јазикот на заедниците, нивната култура, итн. Од друга страна пак, се отвораат нови можности (на пример, брза воена и економска помош ако тоа ѝ е потребно на националната држава, користење на глобалниот пазар за економскиот развој на земјата итн.).

Реакцијата на одделните државите на овие нови промени кои со себе ги носи процесот на глобализацијата може да биде затворање на системот од надворешното влијание или пак негово отворање и влегување во глобализациските и интеграционите процеси. Секоја од овие алтернативи за националните држави

²⁸¹ Stephen J. Rosow, *Globalization as Democratic Theory*, Journal of International Studies, Vol. 29, No. 1, 2002, стр. 27-45.

со себе носи и одредени опасности. Ако државата се одлучи за целосно затворање на системот со цел да се одбегнат негативните влијанија на глобализацијата, тогаш заканите се многу поголеми отколку ако се отвори општеството. Од друга страна пак, и целосното отворање, во сите сфери на безбедносниот сектор, исто така, може да биде ризично. Ако ги анализираме добрите и лошите страни на отвореноста, односно затвореноста на безбедносниот сектор во однос на надворешното влијание можеме да го заклучиме следното: за воениот аспект од националната безбедност при целосно затворање на системот, потребно е поголема транспарентност меѓу сите актери на глобалната сцена и водење дефанзивни одбранбени политики за да се избегне замката на „безбедносната дилема“ кога секој се вооружува плашејќи се од другиот кој е за него потенцијален непријател.²⁸² Од друга страна, отворањето во овој сектор подразбира редуцирање на воените закани, интернационализација на вооружените сили и интеграција на военоиндустрискиот комплекс. Во однос на политичкиот сектор, отворањето подразбира можност за сите идеологии, религии и партии да се натправаруваат под еднакви услови на политичката сцена. Наспроти тоа затвореноста продуцира изостреност и нагласување на разликите меѓу политичките системи и религии. Во економската сфера отвореноста значи можност за сите сили на пазарот да дејствуваат под еднакви услови. Во овој сектор целосната затвореност е невозможна заради ограниченоста на националните ресурси и оттука затвореноста може да биде опција само во рамките на некоја поголема единица. Во сферата на животната средина влегувањето во глобализациските процеси значи усвојување заеднички стандарди за контрола на загадувањата. Додека од друга страна, затвореноста не може да биде опција заради загрозеноста

²⁸² Во овој случај инвестирањето во воената сфера се прави на сметка на економскиот пораст на општеството и трошењето за човековите потреби, како на пример храната и здравјето на луѓето. Понатаму, поголема е можноста набавеното оружје да се користи повеќе против населението. Наместо тоа, невоените и цивилни решенија, како на пример демократизацијата, градење на државата, развојот на граѓанското општество и економски пораст и меѓусебна зависност се многу покорисни.

на планетарниот систем од кој зависи опстанокот на човековата цивилизација.²⁸³ И на крајот, во социеталната сфера отвореноста значи слободен проток на луѓе, информации, култури итн.²⁸⁴ Таа, исто така, подразбира и усвојување заеднички стандарди за човековите права и малцинските етнички заедници. Затвореноста во овој сектор значи ограничување на движењето на луѓето, затворање во национални културни рамки и истакнување на етничкиот предзнак на националната држава.²⁸⁵

Како што можеме да видиме екстремната отвореност или затвореност не се остварливи ниту пак одржливи опции за подолг временски период. Сликата во сите елементи на безбедносната сфера е комплексна и бара поголема или помала отвореност на системот на надворешните влијанија, но треба да се забележи дека економскиот сектор е тој што ги поврзува и што ги движи другите сектори. Ако се зголемува отвореноста на системот, тогаш дискусиите за безбедноста се намалуваат и таа е подалеку од државата и обратно затвореноста ја актуелизира безбедносната агенда и ја зајакнува националната држава.

²⁸³ Во последните две декади имаше огромен пораст на свеста за еколошките закани како главно прашање во однос на безбедноста, пред сè, заради еколошката деградација и загадувањето, намалување на озонскиот слој, глобалното затоплување како резултат на ефектот на стаклена градина и намалувањето на ресурсите надополнето со порастот на популацијата. Според новиот пристап, сите овие закани ги надминуваат традиционалните безбедносни закани по значење и релевантност.

²⁸⁴ Merje Kuus, "European Integration in Identity Narratives in Estonia: A Quest for Security", *Journal for Peace Research*, vol. 39, no. 1, 2002, стр. 91-108.

²⁸⁵ Ole Waver, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, St. Martins's Press, New York, 1993.

Глава III

ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

1. ШТО Е ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ

Радикалните општествени промени во економската, во социјалната, во правно-политичката и во моралната сфера во голем број држави во текот на последните неколку децении, создадоа значајни околности што се од суштинско значење за безбедноста и особено за приватната безбедност. Имено, традиционалното сфаќање, според кое државата е „ексклузивен“ заштитник на безбедноста, се напушта. Тоа отвора поле на нова филозофија и безбедносна промена во согласност со која недржавните безбедносни актери играат сè позначајна улога. Државниот сектор дејствува сè повеќе селективно, насочувајќи се сè повеќе на елиминирање и заштита на опасностите од загрозувања во поголеми размери, со што општеството е препуштено „самостојно“ да се штити од другите „помали“ опасни појави. Денес е извршена поделба на безбедносниот сектор што го сочинуваат субјекти што ги основа државата и недржавен сектор за безбедност што го сочинуваат недржавни актери.²⁸⁶

Во основа, кога дискутираме за недржавниот сектор за безбедност главната асоцијација нè наведува на приватната безбедност. Оттука, прво прашање што си го поставуваме прашање е: „Дали приватната безбедност е нов феномен или не?“. Во повеќето академски трудови се тврди дека приватната безбедност е нов феномен што во текот на последните децении расте по важност и по обем. По години на академско заостанување, приватната безбедност денес постепено ги покажа почетоците на доминација во науката. Постојат различни теоретски размислувања што укажуваат на растечката доминација на приватната безбедност. Почетоците на приватната безбедност датираат уште од праисторијата, од са-

²⁸⁶ D.Avant., *Private Security, Security Studies – An Introduction* (ed. Williams, P.), Routledge, London–New York, 2008, стр. 440.

миот развој на човекот, од тој миг кога група луѓе се заштитувале себеси и своите фамилии од напади на диви сверови и диверзантски непријатели. Исто како и развојот на човештвото во сиот свет, така и приватната безбедност ја добила својата форма и облик во локалната област.²⁸⁷ Во одреден број земји таа се состоела од група поединци, на приватни лица, на истражители со единствена цел заштита на себе и на другите. По извесен период, приватната безбедност зазема големи размери, со што ја начнува потребата од единствено означување на своите припадници, преку групна униформа, платен работен труд и организирана поставеност. Токму овие елементи укажуваат на тоа дека приватната безбедност е многу стар поим, што со текот на времето еволуира во најзначајна гранка на безбедноста. Се издвојува како посебен ентитет, со посебна и сериозна организациона структура, со врвни нивоа на раководење и умешност во извршување на конкретни и сложени проблематики.²⁸⁸ Оттука, ако, кон крајот на 50-тите години од минатиот век, некој футуролог му предвидеше на полицаецот дека кон крајот на векот ќе има сè повеќе вработени во приватниот безбедносен сектор отколку во јавниот безбедносен сектор и дека тие рутинирано ќе патролираат низ јавни области, како и тоа дека приватните компании за обезбедување ќе менаџираат и ќе поседуваат половина или повеќето од затворите со потребната рутина во работата околу транспортирање затвореници, но и дека повеќето градски трговски центри и некои станбени објекти вообичаено ќе бидат под непосреден видеонадзор на овие компании, вклучувајќи ја и можноста полицијата значително да наплаќа за некои од нивните услуги и дури ќе бидат спонзорирани од бизнис-круговите, полицаецот веројатно ќе си помислеше дека сето тоа е лудило.²⁸⁹ Сите овие предвидувања сепак станаа реалност и испаднаа вистинити и тие ја изменија комплетната слика за

²⁸⁷ Edward J. Maggio, *Private Security in the 21st Century: Concepts and Applications*, USA, 2008, стр.1.

²⁸⁸ Dempsey Johan S., *Introduction to Private Security* (second edition), USA, 2011, стр.2.

²⁸⁹ Исто., стр. 123.

фундаменталната промена на приватната безбедност што зазема сè позначајно место во остварување на безбедноста.

Денес приватната безбедност регулира голем дел од животот и бизнисот во многу држави во светот. Бројните примери потврдија дека оваа дејност има широк дијапазон опсег на активности и тоа како дејност ја прави комплексна и ја прави разновидна. Тоа значи дека со тоа што го прави во општествено-политичкиот дискурс и со начинот како тоа го прави приватната безбедност игра една од поважните улоги во остварување на безбедноста на државата.

Ваквата констатација ни дава за право да говориме дека приватната безбедност денес не само што нема маргинализирана улога, туку таа има особено нагласена улога, а се очекува во иднина да има поистакната улога и да биде една од клучните карики во осигурување на безбедноста на државата. Со тоа степенот на користа од приватната безбедност во иднина ќе варира во позитивен контекст.

Европската конфедерација на услуги за обезбедување (CoESS) како официјална конфедерација препорачува дека иднината на приватната безбедност треба да се фокусира на:

Превенција и подготвеност. Потребно е да се развијат алатки за процена на ризик, планови, обуки, јавен-приватен дијалог, размена на најдобрите практики за поддршка на земјите членки, власти и учесници во наредните години. Се инсистира кон зголемена улога на значењето на Стратегијата за внатрешна безбедност, заштита од организираниот криминал, трговија со луѓе, гранични контроли, тероризам, справување со катастрофи.

Обезбедување особено внимание на жртвите од криминалот, преку развивање на рамка за трети лица на ЕУ.

Практичен пристап преку подобрување на јавното-приватно партнерство, за да се докаже дека развиените политички рамки се вистинска вредност на земјата и на оние што се директно одговорни и се занимаваат со безбедноста на дневна основа.

Истражувањата остануваат фундаментални за да се осигура дека во иднина политиките на приватната безбедност се основа за цврсто и сеопфатно знаење.

2. ПОТРЕБА ЗА ПРИВАТНА БЕЗБЕДНОСТ

Потребата од приватна безбедност е поврзана со енормното зголемување на повикот за обезбедување високо ниво на квалитет и гаранција, за оние што се потенцијални корисници на приватните безбедносни услуги, испорачани на професионален начин, во кој нема простор за злоупотреба.²⁹⁰ Ова придонесува кон развивање на приватната безбедност на едно професионално ниво, создавајќи слика за еден сериозен сектор, што зависи од добро обучен и од високо квалификуван персонал. Неговата постојана активност во голема мера може да придонесе за решавање на критични прашања во однос на современото управување, како и предлози за решенијата за сериозно спречување на современото зло, интерпретирано од опасни вооружени групи, кои неосомнено се сериозна закана за националната безбедност на една држава. Со цел да дојдеме до комплетна анализа за улогата на приватната безбедност, може да кажеме дека таа настапува во неколку широко дефинирани области, и тоа:

- борба против домашниот и меѓународниот криминал и создавање слика дека таа подлежи на сериозна контрола и санкции од страна на секоја домашна влада;
- превенција од злоупотреба и уништување, и целосна заштита на ресурсите на една земја, со цел обезбедување стабилна подлога и безбедна платформа за создавање национален мир;
- превенција, намалување или пак искоренување на закните што претставуваат и сериозен знак на уништување и нарушување на националната безбедност.²⁹¹

²⁹⁰ 4th European Conference Private Security “Towards a European Model of Private Security” Joint Declaration by CoESS and UNI-Europa, Madrid, 14/15 October, 2004, стр. 1.

²⁹¹ Jelle van Buuren, A Report on the Ethical Issues Raised by the Increasing Role of Private Security Professionals in Security Analysis and Provision, December, 2009, стр. 29.

Постојат различни размислувања за тоа кои се основните причини и потреби што доведуваат до зголемување на приватната безбедност. Според некои аналитичари, се смета дека општествените промени, реинтегративните процеси и дисолуцијата на државите во 90-тите години на минатиот век се основната причина за зголемување на приватната безбедност, додека според други аналитичари, основна причина е релативизирање на улогата на полицијата, а според трети, тоа е резултат на појавата на хипокризија во безбедносната сфера.²⁹²

Генерално потребата од приватната безбедност може да биде измерена со помош на три варијабли, и тоа: приватното обезбедување е неопходно во општеството; важноста на приватната безбедност во општеството; и приватната безбедност наспроти човековите права. Целосниот исход од поставените варијабли е да ја поттикне значајната улога на приватната безбедност во рамките на едно општество/држава. Како приоритет во однос на сигурноста на човекот, таа зазема една исклучителна позиција во насока на обезбедување рамнотежа помеѓу значајната соработка меѓу приватните и јавните структури, превенција од криминал, трговија со дрога, оружје, перење на пари – како еден исклучителен феномен што постојано се шири итн. Стабилната состојба во општеството во голема мера е постигната како резултат на успешното спроведување на приватната безбедност, покрај другите значајни фактори. Неопходноста од приватната безбедност ја претставува најважната алка во целосно спроведување на безбедноста. Приватната безбедност ги поттикнува конвенционалните претпоставки за улогата на националната држава како главен протагонист во воените работи и како исклучителен гарант за физичката – приватната безбедност на своите жители. Оттука големото значење на приватната безбедност го задржува своето место. Со анализа на третата варијабла, можеме да заклучиме дека зависноста во релација на приватна безбедност наспроти човекови права е оправдана, во однос на тоа дека приватната безбедност не ја губи битката

²⁹² Бакрески О., и други, Приватна безбедност-теорија и концепт, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015.

со кривичните дела, дека настапува во заштита на човекот и неговиот живот, притоа секогаш ставајќи ги на пиедестал човековите права. Безбедноста на една личност и безбедноста на нечиј имот се широко видени како основни човекови права и се од суштинско значење за целокупниот квалитет на животот на заедницата. Каква би била приватната безбедност, доколку човекот не е заштитен, доколку секоја закана се заканува на неговата слобода? Тогаш потребата од неа, сигурно дека ќе се намали. Нејзиното настојување е во заштита на правата и легалните интереси на своите клиенти, со цел одржување на редот и мирот.²⁹³ Безбедноста од криминалот, од стравот и од тероризмот е важна основа за економскиот и за социјалниот развој на една држава. Според упатствата на Обединетите нации, за превенција на криминалот, во кои

државата ја има примарната улога, се нагласува дека јавната безбедност и превенција од криминалот не се само единствена одговорност на Владата. Поединците, невладините организации, како и приватниот сектор, а со тоа и приватната безбедност имаат огромно значење во подобрување на безбедноста и безбедноста на заедниците. Зголемената улогата на приватната безбедност, поттикнува кон тоа дека соодветните приватни и легални структури се создадени со цел олеснување на почитувањето и спроведувањето на националните и на меѓународните правила и прописи, вклучувајќи ги и стандардите за човековите права.²⁹⁴

²⁹³ Steenkamp Gerbrand Douw, The Role of Private Security in Crime Prevention, University of Zululand, January, 2002, стр. 68.

²⁹⁴ Economic and Social Council Resolution 2002/13, annex.

3. ПРИВАТНИ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ

И покрај постоењето на огромен број најразлични недржавни приватни актери, кои сè уште се блиски со профилот на класичните платеници (од типот на разни „доброволци“, „слободни стрелци“, „банди“, „мафијашки групации“, „кучиња на војната“ или „војници за пари“), сепак нивното постоење и бројност се детерминирани од условите што владеат во конфликтните зони и во „распаднати држави“ (failed states). Нивното влијание врз глобалната безбедност е ограничено, што не е во случај со феноменот на приватните безбедносни компании. Тие имаат глобален карактер и голема моќ. Тие успеваат да регрутираат луѓе од сите меридијани. Некои компании се рекламираат со тоа што нивните вработени служеле ширум Африка, Источен Тимор или Блискиот Исток. Вообичаено, компаниите одржуваат ограничен број активно вработени, во согласност со потребите, но располагаат со голема листа подобни лица од која, по потреба, активираат одреден број. Важноста на овие нови актери се должи на следните фактори:

- Нивното постоење е директно зависно од законите на пазарната економија, односно од *понудата и побарувачката*. Растечкиот бум покажува дека тие имаат иднина, а со тоа и растечко влијание врз меѓународната безбедност.
- Приватната безбедносна индустрија располага со *огромни буџети*, односно преку неа циркулира огромен капитал.
- Компаниите најчесто имаат *транснационален профил*, што создава нејаснотија пред кого одговараат и кој води контрола над нивното работење.
- *Силниот корпоративен идентитет* на компаниите се базира на тајност, професионалност и дискреција кон клиентите. Тие располагаат со десетици илјади воени професионалци, со силни оддели за односи со јавноста, имаат седишта и капитал во т.н. земји кои се „даночен рај“ итн. Оттука, некои автори ги именуваат како корпоративни империи.

- Битката за профит ја условува *флексибилноста во однос на мисиите и услугите што ги нудат*. Пазарните околности ги наведуваат постојано да нудат нови услуги што ќе бидат побарувани, а не нужно и завршувани.²⁹⁵

Значи, широк спектар на луѓе, организации и активности – некои респектабилни и легитимни, а некои не – се вклучени во понудата што вклучува: платеници, волонтери, странски лица во националните армии, вооружени групи, милиции и воени лидери, приватни воени компании, приватни безбедносни компании, итн.²⁹⁶ За потребите на овој труд целосен преглед ќе биде даден на платениците, на приватните воени компании и на приватните безбедносни компании.

3.1. Платеници

Еден од најстарите записи за платеници датира од XIII век пред нашата ера, кога египетскиот фараон Рамзес Втори ги најмил Нубијците, Либијците, Сиријците и Шерданците од Сардинија да бидат дел од египетските борбени формации како посебни странски единици. Дури и „Библијата“ вклучува неколку примери за употреба на платеници. Така, „Стариот завет“, книгата на егзодусот, вели дека кога фараонот ги прогонува децата на Израел од Египет, неговата армија што имала единици составени од платеници била совладана од водите на Црвеното Море. Генерации подоцна, пред Давид да стане крал на Израел, тој заедно со своите следбеници бил ангажиран во Филистејската армија од Ахис.²⁹⁷ Познат е и примерот на Александар Македонски, кој големата македонска империја ја создал не само со македонската армија, туку и со сили што се состоеле од платеници. Дел од овие сили била и

²⁹⁵ Ванковска Б., *Меѓународна безбедност: критички пристап*, Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр. 100-105.

²⁹⁶ *The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military*, New York, Oxford University Press, Berkley Book, 2001, стр. 8.

²⁹⁷ Singer P., *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, Ithaca: Cornell University Press, 2003, стр. 20.

морнарицата составена од 224 брода од Фениќаните.²⁹⁸ Иако раното Римското царство се истакнувало по неговата граѓанска армија, тоа исто така било мошне зависно од платеници. Дури и за време на периодот на Републиката, биле ангажирани единици за да се пополнат редовите со специјалности, како, на пример, стрелци и коњаница. Тие обично регрутирале војници од економски заостанатите области. За време на Пунските војни ги пополнувале празнините во нивните легии со Гали, Нумидијци, Балеарци, Иберијци, Грци и Германи. Така, се велело дека во периодот на третиот век римската армија била „повеќе германска отколку римска“. За лојалноста овие платеници биле наградувани не само со пари туку и со статус „Римјани“ по завршувањето на нивната служба.²⁹⁹ Исто така, и владетелите на последователната Византиска империја зависеле од военото искуство на странците во понатамошните битки. Треба да се истакне дека овие странци биле вклучени во формирањето на Варангиската гарда, најелитната сила на Византијците, составена од изнајмени Нордијци.³⁰⁰

Помеѓу XIV и XVIII век, понесени од социјалната револуција а особено со крајот на феудализмот, системите за безбедност сè повеќе растат а „војната станува најголемата индустрија во Европа“. Во овој период познати се религиозната „Триесетгодишна војна“ во Вестфалија (1618 – 1648 година)³⁰¹ која главно ја воделе платеници. Седумгодишната војна (1756 – 1763 година) била поддржана (потпомогната) со англиско злато, при што е познато дека англиските генерали ги воделе „сојузничките“ единици во битките. Англичаните ги користеле Холанѓаните и Австријците во Европа, како и Сепоите во Индија. Во XVIII век речиси секоја моќна европска армија имала елементи од најмени странски војници. Единствена земја која била исклучок во Европа и која никогаш не употребувала платеници е Швајцарија. Од друга страна, многу добро е позната Швајцарската гарда, единица која во својот состав има исклучиво Швајцарци и

²⁹⁸ Исто, стр. 21.

²⁹⁹ Исто, стр. 21.

³⁰⁰ Исто, стр. 21.

³⁰¹ Види повеќе, Cicely V. Wedgwood, *The Thirty Years' War*. London: Jonathan Cape, 1938.

од XVI век е во служба на Ватикан, односно на папата. Француската армија пред Револуцијата била речиси една третина германска. Во руската Балтичка флота речиси осумдесет проценти од офицерите не биле Руси. Пруската армија во својот состав имала огромен број странски платеници што се движел од една до две третини. Британската Империја, во принцип, се потпираше на професионална армија од доброволци, но кога имала интерес и потреба, никогаш не се колебала да најми платени војници. Ова е случајот и со Американската војна за независност, кога Британците по неуспешниот обид да добијат сили од Русија и од Холандија, склучиле договор со Германците, при што добиле околу 30.000 војници.

Ангажирањето на платениците продолжило и во XIX век и во XX век, односно тие ги нуделе своите услуги и биле посветени на создавање профит, но се бореле и за да ја докажат својата „спорна“ надмоќ.

Од денешна перспектива платениците се личности-авантуристи што немаат поширока поддршка, но се инспирирани од барање возбуда исто како и пари во проблематичните места. Тоа се лица што работат надвор од државниот систем и се појавуваат таму каде што има распаѓање на внатрешниот ред, а се појавуваат како инстант воена сила со „сомнителна“ стручност. Сензационалистички сликата за овие платеници е дека тие се смели, опасни и дестабилизирачки елемент. Како што забележал Хуан Карлос Зарате „овие независни платеници ангажирани наспроти ограничувањата на системот на националната државност во XX век и навидум мотивирани само од паричен интерес, беа гледани како шокантен анахронизам.³⁰² Значи, примарната мотивација им е паричната добивка наместо лојалноста кон нацијата-државата. Во однос на приватните воени и безбедносни компании, платениците се привремени *ad hoc* индивидуални групи на професионални војници, најмени да служат во странските армии. Тие немаат стручност и дисциплина, не се никаде интегрирани, немаат доктрина, а мож-

³⁰² Sheehy Benedict, Maogoto Jackson and Newell Virginia, *Legal Control of the Private Military Corporation*, Polgrave Macmillan, New York, 2009, стр.5-15.

ностите им се многу ограничена. Во суштина, тие не се во состојба да обезбедат ништо друго, освен директна борба на ниво на мали единици и ограничена воена обука. Во принцип, платениците немаат вештини, капитал, воспоставени методи и не се способни да извршуваат комплексни мултисекторски операции, како што се во состојба приватните воени компании.³⁰³

Во литературата постојат бројни дефиниции за тоа што е платеник. Така, во Оксфордскиот лексикон на војската на САД го дефинира зборот „платеник“ едноставно е дефиниран како „професионален војник најмен да служи во странска војска“.³⁰⁴ Натан ги дефинира платениците како „војници ангажирани од страна на странска влада или бунтовничко движење со цел да придонесат во вооружен конфликт – без разлика дали директно со ангажирање непријателствата или индиректно преку обука, логистика, разузнавање или советодавни услуги – пред орган на Владата и одбранбените сили на својата земја“.³⁰⁵ Според Женевската конвенција, платеник е секое лице што: а) е специјално вработено локално или во странство со цел да се борат во вооружен конфликт; б) зема директно учество во непријателствата; в) е мотивирано да учествува во непријателства во суштина од желбата за приватна и материјална добивка; г) не е ниту државјанин на земја инволвирана во конфликтот, ниту резидент на територијата контролирана од страна на земјата инволвирана во конфликтот; д) не е припадник на вооружените сили на ниту една страна во конфликтот и е) не е испратено од страна на држава што не е инволвирана во конфликтот.³⁰⁶ Најновата дефиниција говори дека: „платеници се поединци што се борат за финансиска добивка во странски војни; тие се првен-

³⁰³ Litavski J., *Izazovi privatnog sektora bezbednosti u novom veku*, Novi vek, CES, 2012, стр.3.

³⁰⁴ *The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military*, New York, Oxford University Press, Berkley Book, 2001, стр. 266.

³⁰⁵ Nathan L., “Lethal Weapons: Why Africa needs alternatives to hired guns”, *Track Two*, Vol. 6, No.2, August 1997, стр. 10-12.

³⁰⁶ Protocol Additional to the Geneva Convention of 12 August 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, Geneva, ICRC, Article 47: Mercenaries. Herein after referred to as Protocol I, 1977.

ствено искористени од страна на вооружени групи и повремено влади“.³⁰⁷ Други дефинициски пристапи, земајќи малку поширок поглед, ги сметаат платениците како „поединци или организации финансирани да дејствуваат за странско правно лице, вклучувајќи спроведување на операциите во воен стил, без да обрнат внимание на идеали, на правни или на морални обврски, на домашни и на меѓународни закони“.³⁰⁸ Трети автори сметаат дека платениците се недржавјани најмени да земат директно учество во вооружени конфликти. Нивната примарна мотивација е парична добивка наспроти лојалност кон својата држава. Затоа и се наречени „војници на судбината“. Некои ги сметаат платениците како погрешно насочени авантуристи, иако тие се само дискредитирани насилници, подготвени да се борат од која било причина и за која било страна подготвена да ги плати. Некогаш тоа што ги привлекува луѓето во платеничката трговија не е паричната добивка, туку нивниот начин на живот. Неуспехот во реедукацијата или програмите за обука што би им обезбедиле надеж на воени ветерани често игра голема улога во одлуката да го продолжат нивниот живот како војници. За некои што потрошиле деценија од својот живот во борба, сознанието дека тие не може да се вклопат во цивилното општество може да биде главниот мотиватор за вклучување во платенички активности.³⁰⁹ Понекогаш тоа се ветерани од завршени конфликти или одметници што бараат каков било нов вооружен конфликт со цел да продолжат со бруталност и со воени дејствија.³¹⁰ Друг дефинициски пристап го-

³⁰⁷ Center for Humanitarian Dialogue, *Small Arms and Human Security Bulletin*, Issue 3, June 2004, стр. 2, available at www.hdcentre.org/datastore/Bul3-English.pdf.

³⁰⁸ Goddard S., *The Private Military Company: A Legitimate International Entity Within Modern Conflict* (thesis), Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2001, стр. 8.

³⁰⁹ Види: “French Covert Actions in Zaïre on behalf of Mobutu”, *AFP*, 2 May 1997. And: S. Boyne, “The White Legion: Mercenaries in Zaïre”, *Jane’s Intelligence Review* 9, № 6, June, 1997.

³¹⁰ Schreier, F. and Caparini, M., *Privatizing Security: Law, Practice And Governance Of Private Military And Security Companies*, Occasional Paper – No6, DCAF, Geneva, 2005, стр. 25

вори дека платеникот е војник што е подготвен да ги продава своите воени вештини на оној што за тоа е подготвен да плати најмногу, без разлика која е целта на мисијата.³¹¹

3.2. Приватни воени компании

Во 80-тите години на минатиот век, британската премиерка Маргарет Тачер и претседателот на САД, Роналд Реган започнале со процесот на приватизација на владините услуги.³¹² Токму ставот на администрацијата на претседателот Реган бил дека значителен дел од државните трошоци треба да се алоцираат во приватниот сектор. Ова одело дотаму што секретарот за одбрана на САД, Доналд Рамсвелд дури рекол дека секоја државна функција што може да се приватизира, треба да се приватизира. Под микроскоп за можна приватизација биле ставени и двата критични сектори врзани со безбедносните функции и собирањето разузнавачки податоци и нивната анализа. Подоцна, по крајот на Студената војна, Џорџ Буш и Бил Клинтон како претседатели на САД ја продолжуваат оваа реформа, при што голем дел од воените и од разузнавачките функции што долго време биле под надлежност на Пентагон биле на некој начин делегирани на приватната воена индустрија,³¹³ односно на приватните воени компании.

Во основа, терминот „приватна воена компанија“ (ПВК) не постои во ниту едно актуелно меѓународно законодавство или конвенција. Приватни воени компании се различни од платеничките групи, што се дефинирани со меѓународен закон како поединци или војски што се најмени да ја урнат владата со сила или да го поткопаат државниот поредок.³¹⁴ Една дефиниција за

³¹¹ Brien K., *Military Advisory Groups and African Security: Privatized Peacekeeping?* International Peacekeeping, Vol.5 No.3, Autumn 1998, стр.82

³¹² http://www.sourcewatch.org/index.php/History_of_private_military_companies, (пристапено на 30.03.2017).

³¹³ Winston P. Nagan and Graig Hammer, *The Rise of Outsourcing in Modern Warfare : Sovereign Power, Private Military Actors, and the Constitutive Process*, University of Florida Levin College of Law, 2008, стр. 435.

³¹⁴ Kassebaum D., *A Question of Facts-the Legal Use of Private Security Firms in Bosnia*, Columbia Journal of Transnational Law 38, 2000, стр. 581-

ПВК е во насока дека таа е: „регистрирана цивилна компанија што е специјализирана во обезбедување договори за воена обука (настава и програми за симулација), воени операции за поддршка (логистичка поддршка), работни способности (специјални сили, команда и контрола, комуникации, разузнавачки функции) и воена опрема“.³¹⁵ Поопштата дефиниција на ПВК се однесува на тоа дека овие „компаниии обезбедуваат услуги – како воена обука, разузнавање, логистика, офанзивни борби и безбедност во конфликти зони – што претходно беа спроведени од страна на националната воена сила“.³¹⁶ Сингер го употребува терминот „приватни воени фирми“ (ПВФ) како „бизнис-провајдери на професионални услуги поврзани со војна“, односно овие ПВФ според него се резултат на долгорочна еволуција на платениците. Во спротивност на „кучиња на војната“, ПВФ се корпоративни тела што нудат широк спектар на услуги. Тие се специјализирани за обезбедување воени вештини, спроведување тактички борбени операции, стратегиско планирање, разузнавање, оперативна и логистичка поддршка, обука на војници, техничка помош итн.³¹⁷ За разлика од наведените дефиниции проширената дефиниција за приватните воени компании ги опишува како компании што нудат услуги што претходно припаѓале во доменот на државните воени сили, а опфаќаат воени обуки и тренинзи, логистичко и офанзивно водење вооружени борби, како и нудење безбедносни услуги во конфликтни зони со единствена цел–профит.³¹⁸ Исто

592, во *Приватна безбедност-теорија и концепт, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015.*

³¹⁵ S. Goddard, *The Private Military Company: A Legitimate International Entity Within Modern Conflict* (thesis), Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2001, стр. 8.

³¹⁶ Види: Brooks D., “The Business End of Military Intelligence: Private Military Companies”, *The Military Intelligence Professional Bulletin*, July-September 1999, стр. 5.

³¹⁷ Singer P. W., “The Private Military Industry and Iraq: What Have We Learned and Where To Next?”, DCAF Policy Paper, November 2004, стр. 2.

³¹⁸ Schreier, F. i Caparini, M., *Privatizing Security: Law, Practice And Governance Of Private Military And Security Companies*, Occasional Paper – No6, DCAF, Geneva, 2005, стр. 26.

така, за нив се вели дека се деловни компании што имаат за цел да прават профит преку обезбедување воени услуги во областа на консултантските услуги, логистиката и борбените активности.³¹⁹ Во конфликтни области како што е Ирак, на пример, тешко е да се прави разлика помеѓу регуларната армија што е ангажирана и приватните воени компании што се занимаваат со договор за поддршка на редовните безбедносни сили, и често не е можно да се направи разлика меѓу редовните војници од нивните приватни колеги, кои, на пример, се ангажирани во заштитата на конвои или на стока.³²⁰

И покрај ваквите дефинициски пристапи сепак, не постои консензус за тоа што претставува ПВК. Тоа е знак на конфузијата и на контроверзноста околу идејата на приватниот сектор како изведувач на воени и на безбедносни мисии. Новинарите најчесто ги карактеризираат вработените во ПВК како корпоративни платеници. Сепак треба да се нагласи дека сите ПВК не се исти, ниту пак услугите што ги нудат. Разбирањето на оваа индустрија е сериозно попречена од фактот дека не постои јасна разлика меѓу различните услуги што се нудат и воените функции што ја дефинираат приватната воена индустрија. Бидејќи акциите на ПВК се често контроверзни, некои фирми се обидоа со сета своја моќ да го прикријат опсегот на нивните активности. Други преферираат да се наречат себеси „компаниии за безбедност“, со цел да привлечат помалку внимание од медиумите, да имаат подобар легитимитет или помалку причини за страв од регулација.³²¹

Во основа, првата ПВК датира од 1967 година, кога Сер Дејвид Стирлинг ја основа *Watch Guard International*, компанија што вработувала поранешни припадници на британскиот SAS со идеја да

³¹⁹ *Report by the Swiss Federal Council on Private Security and Military Companies*, December 2005, стр. 9. Достапно на: <http://www.dcaf.ch/index.cfm>

³²⁰ Fabien Mathieu and Dearden Nick: *Corporate Mercenaries: The Threat of Private Military and Security Companies*, War on Want, London, 2006, стр. 2.

³²¹ P. W. Singer, "The Private Military Industry and Iraq", November 2004, стр. 2.

тренираат војски во странство.³²² Денес, ПВК функционираат на сите континенти, освен Антарктикот³²³ што значи дека на пазарот постојат многу приватни воени компании. Некои од најпознатите што дејствуваат во меѓународни рамки се:³²⁴ Blackwater (САД),³²⁵ DynCorp International LLC (САД),³²⁶ Military Professional Resources Inc. (САД),³²⁷ Vinnell Corporation (САД),³²⁸ Armor Group (Велика Британија),³²⁹ Control Risks Group (Велика Британија),³³⁰ Erinys International Ltd (Велика Британија / Јужна Африка).³³¹ Повеќе за овие компании, како и за каталогот на услугите што ги нудат може да се најде на нивните веб-страници. Значи, приватните воени компании постојат во многу земји, но сегашниот тренд покажува дека нивниот број се зголемува, особено во конфликтните региони, каде што бизнис-компаниите имаат потреба од поголема заштита од онаа што може да им ја обезбеди државата. Се смета дека тие се позаинтересирани за заштита на приватниот имот и персонал отколку за воената страна во конфликтот. Сепак, во практика, компаниите многу често ја комбинираат воената и безбедносната експертиза поради тоа што се смета дека и двете се од подеднакво значење и неопходни во одредени региони.³³²

³²² Оттогаш, ПВК има влијание врз исходот на многубројни конфликти. *Executive Outcomes*, *Sandline International*, и *MPRI* се подобро познати по нивната вклученост во војните во Ангола, Сиера Леоне и Хрватска. Други примери на ПВК главно во Африка се: *Silver Shadow* и *Levdan* од Израел; *International Defense and Security Ltd. (IDAS)* од Белгија; *Teleservices* и *Alpha* од Ангола; *Compagnie Française d'Assistance Spécialisée (COFRAS)* од Франција.

³²³ Singer P. W., "The Dogs of War Go Corporate", *The London News Review*, 19 March, 2004.

³²⁴ Fabien, Mathieu; Dearden, Nick, *op.cit*, стр. 6-7.

³²⁵ www.blackwaterusa.com

³²⁶ www.dyn-intl.com

³²⁷ www.mpri.com

³²⁸ www.vinnell.com

³²⁹ www.armorgroup.com

³³⁰ www.crg.com

³³¹ www.erinysinternational.com

³³² Славески С., *Безбедносен систем*, Европски универзитет, Скопје, 2009, стр. 172-173.

Генерално, ПВК опфаќаат мали консултантски фирми и големи транснационални корпорации кои нудат логистичка поддршка или закуп на борбени хеликоптери, борбени авиони, компании на командоси или баталјони. Некои од нив се добро познати корпорации како *MPRI* и *Dyn Corp*, а некои се дури и подружници на *Fortune 500* компании, како *Halliburton*, *Dyn Corp Lockheed Martin* и *Raytheon*. Голем број модерни ПВК се вистински воени претпријатија со униформирани воени редови, доктрина, тренинг-програми, единица, дух, кохезија и дисциплина, но во поголем дел приватната воена индустрија е детерминирана од страна на помалите бизниси. Повеќето работат како „виртуелни компании“, коишто не одржуваат постојани сили, туку од базите на податоци повлекуваат стручен кадар и специјализирани произведувачи врз основа на договор. Има и други уште помали коишто се најчесто најмувани од страна на нестабилните држави.³³³ Сепак, ПВК се разликуваат од платеничките тимови во тоа што тие се најмени главно од страна на владите и на корпорации, наводно со цел да им обезбедат воени и безбедносни услуги. Од друга страна, недржавните вооружени групи, кои имаат цел да го поткопаат уставниот поредок на државите, обично најмуваат платеници. ПВК обично регрутираат поранешни војници од националните вооружени сили на земјата во која тие се засновани. Некои фирми регрутираат само од дома, додека други се вистински мултинационални бази, со војници од сите страни на светот: Гурки од Непал; војници од одбранбените сили на стариот апартејд во Јужна Африка,³³⁴ поранешни членови на Француската легија на странци, советски, варшавски и чилеански вооружени сили, паравоени сили од Фиџи итн. Други, пак, се регрутирани за различни разузнавачки услуги, *SWAT* тимови или организации за борба против дрога. Само неколку фирми регрутираат герилски и бунтовничките групи. Најценетите ПВК се платени од елитните специјални сили во све-

³³³ Khan M., “Business on the Battlefield: The Role of Private Military Companies”, *Corporate Research Project. Corporate Research E-Letter*, №30, December 2002. Available at www.corp-research.org/dec02.htm

³³⁴ Breytenbach J., *They Live By The Sword*, Alberton, Lemur Books (Pty) Ltd., 1990.

тот: американската единица од воената морнарица, Делта силите, специјалните сили командоси и ренџери; британската единица од Специјалната воздухопловна служба, Руската единица од тимот Алфа и специјални сили на поранешното КГБ, или од *Spetsnaz* на поранешната Црвена Армија.³³⁵ За оние што се подготвени да ја платат цената, ова ниво на искуство придонесува за повеќе релаксирана средина што ги поедноставува операциите. Некои ПВК наплаќаат од 500 долари до 1.500 долари³³⁶ на ден за нивните највешти оператори. Договорите се движат од еден милион долари до сто милиони долари или повеќе.³³⁷ Бизнис-договорите во оваа индустрија често вклучуваат скриени бакшиши, несакани договори, спин-оф приходи и секундарни договори што можат да ги зголемат официјалните суми до четири или пет пати.³³⁸ Меѓу 1994 и 2002 година, американското Министерство за одбрана влезе во повеќе од 3.200 договори во вредност од повеќе од 300 милијарди долари со 35 ПВК со седиште во САД.³³⁹ Истовремено со војната во Ирак растот на договори и резултатите за изведувачите се извонредни. Во 2003 година, договорите на *Halliburton* со Пентагон се зголемија од 900.000.000 долари на 3.900.000.000 долари, што е скок од речиси 700 проценти.³⁴⁰

³³⁵ Singer, *Corporate Warriors*, 2003, стр. 37.

³³⁶ Miller K., "Outsource This", *Center for American Progress*, 6 May 2004. Also: D. Barstow, "Security Companies: Shadow Soldiers in Iraq", *New York Times*, 19 April, 2004.

³³⁷ Adams T. K., "The New Mercenaries", стр. 115.

³³⁸ Singer P. W., "The Dogs of War Go Corporate", *The London News Review*, 19 March, 2004.

³³⁹ Khan M., "Business on the Battlefield: The Role of Private Military Companies", *Corporate Research Project. Corporate Research E-Letter*, №30, December, 2002. Available at www.corp-research.org/deco2.htm

³⁴⁰ Sudborough G., "Fascist Mercenaries Come to Iraq", *Makka Time*, 23 June, 2004.

3.3. Приватни безбедносни компании

Иако поимот приватни безбедносни компании е во употреба во голем број земји, сепак се водат значајни расправи околу точното негово значење. Приватните безбедносни компании ги имаат истите корпоративни одлики и командни структури како и приватните воени компании, а главната разлика е во услугите кои ги нудат. Приватните безбедносни компании главно се свртени кон спречување на криминалот и обезбедување на јавниот ред и мир, а нудат и услуги за обезбедување затвори, аеродроми, инфраструктурни објекти и приватни лица. Во голем број дадени дефиниции може да се сретнат некои дефинициски пристапи кои приватните безбедносни компании ги дефинираат како регистрирани цивилни компании³⁴¹ што се специјализирани во нудење договорни услуги од комерцијална природа на домашни и на странски клиенти со цел заштита на луѓето и на индустриските комплекси во рамките на донесените закони во државата во која таквите дејности се остваруваат. Поопширната дефиниција приватните безбедносни компании ги дефинира како јасно структурирана и хиерархиски точно определена регистрирана корпоративна асоцијација, која нуди услуги од безбедносна природа, со натпреварувачки дух со други такви компании. Пазарот на приватните безбедносни компании, како и конкуренцијата, се далеку поголеми и поостри за разлика во случајот со приватните воени компании. Основните карактеристики со кои се одликуваат приватните безбедносни компании е профитот и нудење услуги на внатрешна безбедност и заштита. Повеќето од овие компании се мали и се фокусирани на превенција на криминалот и обезбедување на јавниот ред и мир, како и нудење услуги во доменот на приватното обезбедување на внатрешниот пазар за кој се регистрирани. Мал број приватни безбедносни компании е организиран спред системот на големите компании и ги делат истите корпоративни принципи и команди како и приватните воени

³⁴¹ Goddard, S., *The Private Military Company: A Legitimate International Entity Within Modern Conflict*, Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2001, стр.36.

компаниии. Затоа приватните безбедносни компании, што спаѓаат во оваа група, во основа имаат странски клиенти и ангажирани се во повеќе странски држави, особено во држави во кризни региони.³⁴²

Значи приватните безбедносни компании имаат соодветни цели и задачи, тргнувајќи од обезбедување секојдневна храна и снабдување за домаќинството па сè до стратегиски цели во надворешната политика. Тие нудат широк дијапазон на безбедносни услуги, од кои повеќето биле традиционално гледани како владини. Тие нудат и тренинг за генерали и за специјални сили, подготвуваат разузнавачки системи, планирање и логистичка поддршка, закупуваат воена опрема за користење во борбите, оперирање со оружје на воените полиња, и во крајна линија создаваат обучени и вооружени војници.³⁴³ Исто така, ПБК се организации управувани за профит коишто тргуваат со професионални услуги поврзани со домашна безбедност и заштита. Во голем број држави како САД, Велика Британија, Израел, Германија, Русија, Јужна Африка и Филипините, бројот на домашни ПБК и висината на нивните буџети го надминува бројот на јавните безбедносни институции за спроведување на закон.³⁴⁴ Мал број на ПБК се организирани во поголеми компании што делат исти корпоративни атрибути и командни структури како ПБК – особено оние во потрага по странски договори.

Генерално, присуството и вклученоста на ПБК низ светот значително се зголемува,³⁴⁵ а нивната инволвираност во решавањето

³⁴² Litavski J., Izazovi privatnog sektora bezbednosti u novom veku, 2012, стр.4.

³⁴³ Weisman J. and Reddu A., Spending on Iraq Sets off Gold Rush, Washington post, October 9, 2003, во *Legal Control of the Private Military Corporation*, Polgrave Macmillan, Now York, 2009, преземено од *Приватна безбедност-теорија и концепт, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015*.

³⁴⁴ Eppler E., *Vom Gewaltmonopol zum Gewaltmarkt*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 2002, стр. 28. And: E.J. Blakely, & M. G. Snyder, *Fortress America: Gated Communities in the United States*, Washington D. C., Brookings, 1997, стр. 126.

³⁴⁵ Carmola K., *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics*. Routledge, Contemporary Security Studies, 2010.

на многу конфликти³⁴⁶ е очигледна, а нивниот персонал се среќава на сите клучни стратегиски и инфраструктурни точки. Моќта на овие компании што нудат безбедносни услуги е толку голема, што може да се наречат суперсила. За илустрација САД по завршување на Студената војна во секоја мировна операција користат сè повеќе услуги од приватни корпорации³⁴⁷ и во 2010 година, според официјалните статистики на Владата на САД, приватните сили биле побројни од државните војници присутни во Авганистан и во Ирак во тој период.³⁴⁸

Во литературата може да се сретне класификација на приватните безбедносни компании што дејствуваат на внатрешниот пазар врз основа на некои карактеристики:

- Секторот за обезбедување е најобемна и највидлива компонента. Регионите со висока стапка на криминал имаат најголем број компании што се занимаваат со овој вид услуги. Овој сектор вработува аеродромски патроли, обезбедување згради, спортски центри, магацини, паркинзи и обезбедување други објекти и дејности на кои им е потребно обезбедување.
- Секторот за техничко обезбедување, информаточка заштита и набљудување вклучува инсталирање на алармни системи, пристапни уреди, уреди за заштита и биометриски сензори. Во услугите често се вклучени и интервенции во случај на провали и кражби, а услугите на набљудување во основа се изведуваат со мониторинг сензори и опреми за снимање и за надгледување.
- Секторот за истрага и анализа вклучува приватни истражувачи, чија основна дејност опфаќа широка лепеза активности од високоризични до нискоризични.³⁴⁹

³⁴⁶ Етиопија- Еритреја, Ангола, Сиера Леоне, Хрватска итн.

³⁴⁷ Singer, P. W. *Corporate Warriors, the Rise of the Privatized Military Industry and its Ramifications for International Security*.

³⁴⁸ Tracol Clement, *Private Military Companies in the Contemporary Security Context*; Article: e-International Relations, December, 21st, 2012.

³⁴⁹ Schreier, F. i Caparini, M., *Privatizing Security: Law, Practice And Governance Of Private Military And Security Companies*, Occasional Paper – No6, DCAF, Geneva, 2005, стр. 41.

Денес побарувачката на услуги од ПБК се зголемува како резултат на економските, на демографските и на политичките промени, што водат до поголема поларизација во општеството. Во исто време, државните и јавните власти имаат намален удел на директна одговорност во обезбедувањето на јавна безбедност. Со цел да се обезбеди максимална флексибилност и ефикасност, овие функции сè повеќе се делегирани на приватната безбедност индустрија. ПБК се одговорни за обезбедување на јавна безбедност и заштита на јавната и приватната сопственост на голем број локации, вклучувајќи ризични области, како нуклеарни центри, банки, амбасади и аеродроми. Тие исто така работат во затворите, спроведуваат прописи за паркирање и обезбедуваат заштита на сведоци, во судовите и во придружбите за транспорт со висок ризик, како течен гас, хемикалии и нуклеарен отпад. Побарувачката на приватни работници за обезбедување драстично се зголеми по нападите на 11 септември 2001 година, така што приватните безбедносни услуги се зголемија за околу 10 проценти во САД, што е дури 50 проценти од услугите во Европа.³⁵⁰

3.3.1. Односот помеѓу приватните безбедносни компании и полицијата

Врските помеѓу ПБК и полицијата можат да бидат проблематични од многу причини. Првата причина е конфликтот на интереси што може да се појави при акумулација на јавни-приватни работи кај ПБК и кај вработените во полицијата. Во обид да се избегне овој вид конфликт, многу држави во Европската Унија ја прифатиле легислативата што ја ограничува непотребната акумулација на активности. На пример, во Белгија, во Грција и во Португалија, на ПБК не им е дозволено вклучување во дистрибуција и во производство на оружје или други активности што можат да ја загрозат безбедноста на населението. Вработените во ПБК не можат да имаат статус на вработени во ПБК ако во последните пет години биле вработени во полицијата или во разуз-

³⁵⁰ Види: C. J. Van Bergen Thirion, "The Privatization of Security: A Blessing or a Menace?" Pretoria, South African Defence College, 1998, стр.34-56.

навачките служби (на пример Белгија, Франција, Португалија), или не може истовремено да се вработени во полиција (на пр. Шведска) или да се службеници за истражување криминал (на пр. Холандија) или во кој било друг јавен сервис (на пр. Шпанија, Литванија, Малта). Во некои држави, на вработените во ПБК не им е дозволено да бидат адвокати или нотари, на пример, Литванија. Во Франција, вработените во ПБК не може да бидат активни во кои било други економски активности. Во Русија, законот дозволува „воениот персонал на органите на Државната служба за безбедност (ДСБ), додека е во служба, да можат да работат во компании и организации со одобрение на нивните директори и без разлика на видот на објектот“. Оваа одредба дозволува илјадници офицери на ДСБ да работат во приватните компании и банки како „правни консултанти“. Според Вадим Волков, во средината на 90-тите години на минатиот век околу 20% од вработените во ДСБ имаа двојни функции и во ДСБ и во приватниот сектор. Неодамнешните дополнувања на законот што се однесува на приватните компании за обезбедување не дозволува раководно лице на ПБК да има каква било јавна функција.³⁵¹

Друга област за можен конфликт помеѓу полицијата и приватниот безбедносен сектор постои доколку тие се во конкуренција за ист договор, или доколку работат во иста област или за време на ист настан. Во Хрватска, во Косово и во Бугарија, на пример, постои загриженост затоа што приватни компании за обезбедување се во конкуренција со полицијата. На пример, во Косово, за време на јавен настан (фудбалски натпревар, концерт итн.), приватните компании за обезбедување се одговорни за обезбедување на настанот, а полицијата е задолжена за контролирање на можните нереди. Во Хрватска и во Бугарија на приватните компании за обезбедување и на полицијата им е дозволено да се натпреваруваат рамо до рамо за ист договор. Ова може да имплицира до понуда на пониска цена од страна на приватните компании за обезбедување.

³⁵¹ Cools, M., 'The European Private Security Industry Figures in 2008: An Updated Overview, in *CoESS - Almega, Private and Public Security in the Nordic Countries*, Boras, 2009, стр. 15-19.

Во Албанија, спротивно на ова, конкуренцијата оди во корист на полицијата поради законот што пропишува дека вкупниот број вработени во приватните компании за обезбедување не може да надмине 5% од вработените во локалната полиција. проблемот на конкуренција и конфликт помеѓу полицијата и приватните компании за обезбедување се влошува доколку полицијата е институција која врши надзор и која ги издава дозволите за работа на приватните компании за обезбедување и која контролира дали приватната компанија за обезбедување е во согласност со законот. Ова може да доведе до конфликт на интереси во случаи во кои полицијата и ПБК се конкуренција.³⁵²

Третата област на конфликт произлегува кога многу поранешни вработени во полицијата и во војската работат во приватните компании за обезбедување. Ако се земе предвид дека приватните компании за обезбедување се добро организирани и функционираат врз основа на јасна законска рамка, тогаш тоа и не мора да биде проблем. Секако, во оние држави вклучени во постконфликтна демобилизација и реформи во секторот за безбедност, приватните компании за обезбедување се интересни и – благодарение на високата стапка на невработеност - понекогаш се единствена можност за вработување која им е достапна на поранешните вработени во полицијата и во војската. Сепак, доколку приватниот безбедносен сектор не се регулира или доколку законот не се спроведе, постои можност од инциденти на поранешните полицајци и војници кои работат во приватниот безбедносен сектор што може да доведат до непотребно влијание, услуги и обврски помеѓу поранешните колеги што работат во приватните компании за обезбедување и сегашните полицајци.³⁵³

³⁵² Johnston, L., "The Trajectory of 'Private Policing'", in *Transformations of Policing*, Hampshire: Ashgate Publishing Lt., 2007.

³⁵³ Neocleous, M., *Critique of Security*, Edinburgh University Press, 2008.

3.3.2. Типологија на услуги на приватните безбедносни компании

Многу аналитичари користат типологии со цел да ги организираат видовите услуги што овие компании им ги овозможуваат на клиентите. Конвенционалниот типолошки пристап ги класифицира приватните безбедносни услуги според степенот на леталитет и апроксималноста кон борбеното поле, а потоа ги групира во сегменти што кореспондираат од аспект на безбедноста и одбраната на државата. Најчести сегменти се: борба, тренинг, поддршка, безбедност, разузнавање и реконструкција. Типолозите користат генерични списоци за да ги организираат податоците и да одговорат на различни истражувачки прашања.

Според типологиите што се содржани во литературата, во 90-тите години на минатиот век Дејвид Ширер ги класифицира услугите според следните категории: воена оперативна поддршка, воен совет, логистичка поддршка, безбедносни услуги и услуги за превенција на криминал.³⁵⁴ Во 2003 година, Питер В. Сингер препознава три вида фирми како основа базирана на појавата на спиралната аналогија и преку крахирањето на аутсорсинг бизнисите што подразбира даватели на услуги, консултативни компании и несуштински услуги на аутсорсинг. Неговата типологија резултира со три вида фирми, и тоа: фирми за испорака на воена помош и на воен консалтинг, фирми за воена поддршка и фирми за реконструкција и обезбедување.³⁵⁵ За разлика од Сингер, Дебора Авант во нејзината студија направена во 2005 година ги раздвојува договорите на две хиерархиски категории базирани на надворешна (воена) поддршка и внатрешна (полициска) поддршка. Првата вклучува воена оперативна поддршка, додека втората е невооружана оперативна поддршка, а третата е невооружен воен тренинг и поддршка и четвртата е логистичка поддршка. Договорите за

³⁵⁴ David Shearer, "Private Armies and Military Intervention," *Adelphi Paper* 316 (1998), стр. 25–26.

³⁵⁵ Peter W. Singer, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, New York: Cornell University Press, 2003, стр. 91.

реконструкција не се вклучени во терминологијата на Дебора.³⁵⁶ Сепак, најрелевантна е категоризацијата што ја дава Европската конфедерација на услуги за обезбедување (CoESS). Според овој субјект, услуги за приватно обезбедување, меѓу другото се: физичко обезбедување во голем број разновидни простории, места и области; транспорт на вредни работи (превоз на готовина или CIT) и третман на готовина; мобилна патрола; интервенција по аларм; мониторинг; услуги на повик и чување клучеви; заштита на лица (телохранители); инсталација и одржување системи и опрема за обезбедување.³⁵⁷ Уште еден значаен обид да се класифицира приватната безбедност или приватната безбедносна индустрија (од аспект на давањето услуги) е оној на Халкрест Втори (Hallcrest II) што идентификува девет посебни категории на приватната безбедносна индустрија, и тоа: внатрешно (in-house) обезбедување: одредена компанија има свој сопствен безбедносен оддел; договорен чувар или патролни служби: обезбедување со склучен договор нуди услуги што ги изнајмила друга компанија; алармни услуги; приватни истраги; услуги со блиндирани возила; производство на безбедносна опрема; браварство; безбедносни консултанти и инженери; други вклучувачки категории како: кучиња-чувари, тестирања за дрога, судски вештаци и тестови за искреност.³⁵⁸

Типолошките примери што се наведени упатуваат на тоа дека акцентот на услугите во секоја категорија варира, како и предметот на анализа (фирми, договори, услуги). Во однос на дебатата дали да се користи терминот приватна воена компанија (ПВК) или приватна компанија за обезбедување (ПКО), во понатамошното истражување овие термини можат да се поврзат за одредени ка-

³⁵⁶ Avant Deborah D., *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, стр. 16–17.

³⁵⁷ Општ преглед на услугите за приватно обезбедување во Европа, презентација на Натали де Мулдер на конференцијата „Македонски денови за приватно обезбедување 2013, Скопје, 30/10/2013.

³⁵⁸ Cunningham William C., John J. Strauchs, and Clifford W. Van Meter, *The Hallcrest Report II: Private Security Trends: 1970–2000* (Boston: Butterworth-Heinemann, 1990), стр. 2, in Dempsey S. John, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, стр. 33–35.

тегории на услуги или типологии во целост. На пример, за Сингер единствен термин кој може да биде еквивалентен ПВК е „фирми за воена помош“, а сите договори кои ги истакна Авант спаѓаат во назначувањето на ПКО. Во прилог, во назначувањето на категориите се појавуваат и пропусти. Всушност, една фирма може да дава поголем број услуги или договори или слично.

Иако типологиите ни претставуваат концептуална слика за дејноста на ПВК, многу е погрешно да се интерпретира терминологијата што е користена бидејќи произлегува од експертски истражувања. Дефинициите можат да поттикнат нови размислувања. Сепак, иако не постојат многу дефиниции за да се добие една конструктивна компаративна анализа за потребите на овој труд приватните воени компании се легално основани меѓународни фирми што нудат услуги и што го вклучуваат потенцијалот на систематско тренирање на одредена единица за воени или за паравоени потреби, како и засилувањето, трансферот и застрашувањето што го сочинуваат овој потенцијал, или знаењето што го пласираат до самиот клиент.³⁵⁹

За да го разбереме целосното значење на оваа дефиниција, ќе дадеме некои објаснувања:

- ✓ *Легално основани*: како и други фирми во конвенционалните сфери, ПВК плаќаат даноци и прават договорни и обврзувачки спогодби со влади, меѓународни или невладини организации и мултинационални корпорации. Дебатата околу тоа дали треба да се ангажираат вакви фирми или да им се дозволи да оперираат не треба да прави забуна со нивниот статус како легално оформени фирми. Некои компании од овој тип се на листата на берзите.³⁶⁰
- ✓ *Меѓународни фирми*: ПВК се стремат кон давање услуги на меѓународно ниво и можат да соработуваат со домашни и со странски клиенти. Профитот и меѓународната природа

³⁵⁹ Shearer D., "Private Armies and Military Intervention," *Adelphi Paper* 316, 1998, стр. 25–26.

³⁶⁰ Singer Peter W., *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, New York: Cornell University Press, 2003, стр. 91.

на оваа работа е тоа што ги привлекува да ги брендираат приватните воени компании како платенички организации.

✓ *Нудење услуги:* ПВК, како одбрани спогодувачи, оперираат во областите на безбедноста и одбраната. За разлика од нив, тие се повеќе ориентирани кон давањето услуги отколку зголемување на капиталот. Со други зборови, тие не произведуваат воен хардвер или опрема, туку тие им даваат инструкции на клиентите како да ги користат направите за војување и безбедност.

✓ *Потенцијал за обука на сила на систематски начин:* ПВК често вработуваат поранешен воен или полициски персонал, за воени и за паравоени цели. Нивната работа се состои од давање инструкции за управување со смртоносно оружје, но овој потенцијал може да се материјализира кога персоналот дава вооружена заштита на опасни локации. Сепак, често потенцијалот не се материјализира и нуди само експертска помош при давање на услугите. Во секој случај, алутирајќи кон употребата на сила на систематски начин ја поттикнува, односно имплицира државата да биде во состојба на готовност.

Вториот дел од оваа дефиниција се однесува на спроведување на знаењето за употреба на сила. Тоа значи конструкција на компетенција на сегментите на услугата опфатен од типолошката анализа (борба, тренинг, поддршка, безбедност, шпионажа и реконструкција), односно вклучува:

✓ *Засилување:* ова се случува кога приватните воени компании нудат услуги кои директно или индиректно ги подобруваат борбените способности на клиентите.

✓ *Трансфер:* е еден вид манифест кога се нудат тренинг услуги во случај на отсуството на експертиза кај агенциите или кај компаниите што бараат ваков вид услуги.

✓ *Олеснување:* иако не се смртоносни по природа, снабдувањето со оперативна поддршка и шпионски услуги ги олеснува формирањето и употребата на сила.

✓ *Застрашување:* безбедносните услуги без разлика дали се во форма на вооружена или невооружена заштита, деј-

ствуваат како активни или како пасивни застрашувачи кон непријателските сили загрозувајќи го персоналот, инфраструктурата или активностите на странката што ги ангажира.

- ✓ **Деактивирање:** областите на кои им е потребна реконструкција често бараат услуги што би го спречиле уништувањето на најразновидни клучни цели.³⁶¹

Обемот на услугите што се нудат во рамките на оваа индустрија е експанзивен, а услугите варираат од компанија до компанија, во согласност со нивото и степенот на нивната специјализација. На еден крај, ПВК обезбедуваат сили за сите видови борбена поддршка. За време на неодамнешните операции во Авганистан и во Ирак, американскиот изведувачки персонал управуваше беспилотни летала како *Predator (UAV)*. Американските сили се потпираа на цивилни соработници во одржувањето на компјутерските системи што генерираа тактички воздушни слики за Центарот на здруженото воздухопловство во операцијата „Слобода за Ирак“, а американската морнарица се потпре на изведувачи за помош во управувањето на ракетни одбранбени системи на некои од своите бродови. На другиот крај од спектарот се ПВК што обезбедуваат логистика и услуги. Кампот Доха во Кувајт, што служеше како лансирна рампа за инвазијата на САД во Ирак беше изградена и управувана од страна на приватни изведувачи. На тој начин, ПВК беа од суштинско значење за целокупните напори во Ирак. Тие го пополнија недостатокот на војничка сила и различните улоги кои американските сили не би сакале да ги извршуваат. Без ПВК операциите најверојатно ќе беа уште покомпромитирани.

3.3.3. Во потрага по нова типологија

Тежок и сè уште нерешен проблем е категоризацијата на ПВК и ПВК затоа што овие компании покриваат широк спектар на луѓе, активности и услуги, различни по: капитализација на пазарот; корпоративни меѓусебни односи и историја; број, квалификација, искуството и карактеристиките на персоналот; географска

³⁶¹ Avant Deborah D., *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, стр. 16–17.

локација на нивната матична база, седиште и оперативни зони итн. Единствениот обединувачки фактор е тоа што нудат услугите во доменот на воената и на приватната безбедност.³⁶²

Услугите што ги нудат некои компании ѝ се спротивставуваат на класификацијата. Поради недостатокот на општо прифатени дефиниции, тие веруваат дека не постои јасен метод да се поделат индустриите во нејзините составни делови. Сепак, со цел навистина да се разбере приватната воена и безбедносна индустрија, да се генерира една теорија и да се процени легитимноста на разните групи, очигледно е потребна категоризација. Ова бара признавање на суштинската двојност на оваа индустрија. На основно ниво, индустријата е управувана и од безбедносната и од економската приватизација. За кој било случај треба да се земе предвид или категоризација или типологија на нејзините составни делови.³⁶³ Неколку автори се имаат обидено да ги поделат компаниите врз основа на општото ниво на својата дејност, поставувајќи ги оние што се вклучени во борбените операции во „активна“, а оние што ја бранат територијата или обезбедуваат обука и совети во „пасивна“ категорија. Други, пак, прават разлика помеѓу инволвираност во „тешки“ и во „меки“ активности.³⁶⁴ Некои се имаат обидено да ја утврди активноста или пасивноста на компаниите врз основа на тоа дали нејзините вработени се вооружени или се невооружени. Овој критериум доведе до одредена дистинкција меѓу ПВК од ПБК. Сепак денес ПБК се вооружени и често вршат воени улоги со воени последици. На сличен начин, постојат и обиди за делење на индустријата во „офанзивна“ и „дефанзивна“, во зависност од тоа

³⁶² Гацовски Ж., Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија“, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 57-82.

³⁶³ Види: Zarate J. C., “The Emergence of a New Dog of War”, во Гацовски Ж., Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија“, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 57-82.

³⁶⁴ K. Lieber, “Grasping the Technological Peace: The Offense Defense Balance and International Security”, *International Security* 25, №1, Summer 2000, стр. 179-206.

дали услугите на компанијата се дизајнирани да ја зголемат или да ја отстранат агресивноста. Меѓутоа неспорен факт е дека во крајна линија, која било категорија може да има стратегиски ефекти и двете можат да го сменат текот на војната или конфликтот.³⁶⁵

Анализата на платениците, ПВК и ПБК и обидот да се воспостави таксономија укажуваат на тоа дека проблемот во дефинирање не е само проблем на формулација на зборовите. Дефинициите содржани во меѓународните конвенции се обликувани за да одговараат на агендите на оние што ги подготвуваат, без да се многу корисни. Можно е да се изработат различни етикети во согласност со односните активности, намерата зад нив и ефектот што го имаат, но најчесто овие категории се спојуваат во една. Кога се користат во конфликтни средини, тешко е да се направи разлика меѓу ПВК и ПБК, иако ПВК се првенствено поврзани со активности на воен удар, додека ПБК се првенствено поврзани со заштита на лица и имот. Доколку владите заклучат дека е пожелно да ги регулираат овие дејности, изборот на вистинската дефиниција ќе стане важен предизвик. Во кој било случај, категоризирањето на компаниите, особено на оние што нудат чувствителни услуги, значително ќе ги олесни регулативите.³⁶⁶

³⁶⁵ Гацовски Ж., *Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија*, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 57-82.

³⁶⁶ Исто., стр. 57-82.

4. ПОЗИТИВНИ И НЕГАТИВНИ АСПЕКТИ ОД АНГАЖИРАЊЕ НА ПРИВАТНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ

Денес постојат сериозни дебати „за“ и „против“ функционирањето на приватните безбедносни актери, но сите се едногласни дека станува збор за актери што не се случајна или краткотрајна појава во контекст на меѓународната безбедност. Актерите на глобалното цивилно општество и особено групите за заштита на човековите права се силни критичари на приватните безбедносни актери, на кои гледаат само како на модерна форма на класичните платеници, додека поддржувачите сметаат дека нивните корисни функции ги надминуваат слабостите, кои пак, можат да се отстранат со соодветна национална и меѓународна регулатива и механизми на контрола и отчетност. Оние што се залагаат за пошироката употреба на приватните безбедносни актери сметаат дека тие не се ништо друго освен обичен инструмент што им стои на располагање на државните власти (и во развиените и во слабите држави), но дека тие како актери немаат никакво влијание врз државната власт. Ана Линдер смета дека не само што не е случај, туку дека пролиферацијата на ПБК носи реална опасност од ерозија на државата и доведува до воспоставување систем што ги заобиколува државните контролни механизми и граници, односно феномен на дифузија на власта и нејзино релоцирање подалеку од државата, зошто таа употребува посебен израз – *undergovernance* (како термин спротивен на гласните најави за воспоставување на глобалното управување, *global governance*). Според неа, државната власт се движи нагоре кон меѓународните или кон регионалните организации и е настрана – од компаниите и од пазарните субјекти, но и надолу кон субдржавните власти или региони. Како негативни страни на употребата на приватни компании за безбедност се наведуваат следните:

- Тие даваат само *краткотрајна стабилност* во конфликтните зони, но не даваат решенија во однос на политичките, на економските и на социјалните причини за насилството.
- Тие *не можат да бидат соодветна замена* за воспоставување безбедносни структури под контрола на демократските институции во постконфликтните општества.
- Потпирањето на услугите на овие компании ја *намалува контролата на државата* врз процесот на имплементирање на нејзините политички одлуки, кои конечно можат да добијат и воен исход.
- Приватизацијата на безбедноста доведува до *деполитизација на употребата на сила*. Потпирањето на ПВК и на ПБК влијае врз капацитетот на државата да одлучува кој е овластен да примени каков вид сила.
- За ангажирањето на ПВК често пати пресудно влијание имаат пазарот на воена сила и финансиската моќ на оние што можат да ги ангажираат ПВК. На компаниите не им е потребна политичка одлука за да се вклучат во некоја операција.
- Понекогаш и на официјалните власти им е полесно да ангажираат ваква компанија отколку преку политичките процедури да бараат ангажирање на националните вооружени сили.
- Лојалноста на ПВК е врзана за тоа кој ја плаќа подобро, па може да ја смени страната во текот на конфликтот или едноставно да се повлече кога ситуацијата ќе стане непријатна.
- Во својот маркетиншки настап и одржување на висока репутација, ПВК настојуваат своите операции да ги претстават како успешни. Во суштина, нивните операции се не-транспарентни, и не постојат кредибилни оценки за квалитетот на извршените мисии. Ова е особено така и затоа што тие не се подложни на мониторинг на теренот.
- Употребата на ПВК ја *релативизира отчетноста и одговорноста* за употребената сила или за индиректното инволвирање во конфликтната динамика. Досега важеше принципот дека државите се носители на одговорноста за актите на насилство сторени од нивните државјани надвор од сопствените граници. Сега, во ерата на приватизација,

државата се ослободува од одговорноста за насилството или за злосторствата сторени од нивните државјани ангажирани во ПВК. Ова се нарекува „политика на веројатно одрекување“ на одговорноста од државите.

- Обезбедувајќи поголем заштитен капацитет за едната страна, ангажирањето на ПВК може да создаде *безбедносна дилема (безбедносен парадокс)* т.е. чувство на страв и небезбедност кај другата страна. На тој начин, спиралата на стравот и трката во вооружување може да ја засили динамиката на конфликтот. На тој начин, конфликтите се влошуваат, а профитот за ПВК расте.
- Во случаи кога ПВК склучува договор за ангажирање во замена за право на експлоатација на природните ресурси на земјата – домаќин, доаѓа до *прелевање на активностите на оваа индустрија во други сектори*. Всушност, ако секторите на експлоатацијата на руди, дијаманти или нафта се во голема мера заслужни за ширењето на бизнисот на ПВК, сега доаѓа и до обратна ситуација, кога ПВК самите навлегуваат во ваквите сектори. Ова создава моќни групации во кои се споени економските, политичките и приватните воени елити. Така, за разлика од традиционалната закана за демократијата во вид на военоиндустриски комплекс, денес воената димензија ја застапуваат главно ПВК.³⁶⁷

Во основа, покрај негативните страни од ангажирањето на приватните безбедносни актери евидентни се и одредени позитивни страни. Како позитивни страни за употреба на приватните компании се наведуваат:

- Тие располагаат со потребната флексибилност и способност да соберат доволен број сили во зависност од ситуацијата. Тие не мора да чекаат на долгите и на бавните бирократски процедури за да стапат во акција. Нивната мобилност е голема, а по завршувањето на задачите демобилизацијата оди бргу и без потреба од реинтеграција во цивилниот живот.

³⁶⁷ Ванковска Б., *Меѓународна безбедност: критички пристап*, Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр. 94-105.

- Тие се високоспецијализирани затоа што во процесот на регрутација на своите вработени можат да вршат селекција од луѓе со големо искуство (пензионирани офицери) или специфични експерти.
- Регрутацијата е меѓународна по својот карактер т.е. се врши на огромна популација која нуди своја безбедносна експертиза.
- Политичката цена што се плаќа за учество во некоја мисија е многу ниска за оние што користат вакви компании. Ова е особено важно за мисии (како Ирак и Авганистан) што ќе траат со години, што инаку би создало негодување кај домашната јавност.
- Овие компании го забрзуваат реструктурирањето и трансформирањето на безбедносниот сектор во постконфликтни општества.³⁶⁸

³⁶⁸ Deborah Avant, "The Privatization of Security : Lesson from Iraq", Orbis, Spring 2006, Volume 50, Number 2, преземено од: *Меѓународна безбедност: критички пристап*, Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр. 94-105.

Глава IV

РЕГУЛИРАЊЕ НА ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ

1. НАЦИОНАЛНА РЕГУЛАТИВА ЗА ПРИВАТНО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Денес е особено важно прашањето што прави една влада за да ја регулира оваа област. Одговорот на ова прашање треба да создава можност владата да ги реализира бројните алтернативи коишто ѝ стојат на располагање и да ги одбере регулаторните опции што ќе му овозможат на приватниот безбедносен сектор да функционира ефикасно, истовремено заштитивајќи ги човековите права. Секако, ако причините на владата за регулација не се совпаѓаат со целите на компаниите коишто се оперативни во нивните граници, или едноставно не успеат да ги увидат тие цели, тогаш компаниите или фирмите ќе се соочат со многу тешка иднина којашто може да присили некоја компанија да дејствува надвор од прописите за да опстои.³⁶⁹

Оттука, јасно е дека за кое било движење и обид да се воспостави регулација на овој сектор ќе треба многу време тој да се договори и да се спроведе (имплементира). Иако е многу јасно дека повеќето легални опции за злоупотреба на приватните компании за обезбедување е поверојатна на национално ниво, а не на меѓународно ниво. Постојната национална регулатива варира во квалитетот и ефикасноста во многу земји. Повеќето земји имаат донесено закони со многу недостатоци, а во некои земји законска регулатива воопшто и не постои. Во многу случаи легални се т.н. „сиви зони“ што вклучуваат и екстериторијални прашања и проблеми што се однесуваат на мешање на државните и на приватните актери што работат заедно. Ова значи дека секоја држава која на кој било начин е замешана во регулирање на приватната безбедност и на нејзините активности има потреба да ги развива

³⁶⁹ Kinsey Ch.: *Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies*, Routledge, London and New York, 2006, стр.23-75.

законите што се релевантни за фирмите за обезбедување како и законите што би ги регулирале нивните активности.³⁷⁰

Сепак прашањата за внатрешна безбедност на државата на национално ниво, денес се под влијание на голем број клучни трендови. Меѓу најистакнатите и меѓу најзначајните се европеизацијата и глобализацијата, па ваквиот развој на настаните ја потенцира синтагмата дека внатрешната безбедност не може повеќе да биде ограничена само на еден народ, туку е потребна европска и глобална перспектива. Токму затоа законодавството и креирањето на политиките треба да бидат приспособени на општествените промени и новите барања во однос на политиката на регулација.³⁷¹ Голем број научни студии што ја истражуваат областа на законодавната регулираност на приватниот безбедносен сектор, покажуваат значителни разлики во однос на законодавството и практиката. Имено, во средините каде не постојат никакви законски бариери во врска со приватното обезбедување што нуди безбедносни услуги и надвор од границите на својата територија, не треба да се сметаат како законски недостатоци или недоречености во однос на останатите земји. Во оваа смисла, аналитичарите од последната компаративна студија од оваа тема сметаат дека тааа покренува три круцијални прашања, и тоа:

- Прашања поврзани со безбедноста на граѓаните во услови кога не може да се направи разлика помеѓу квалитетот и стандардите на понудените услуги од различни компании;
- Прашања поврзани со заштита на компаниите и работниците во приватната безбедносна индустрија што се соочуваат со конкурентност и натпреварување со компании и оперативен персонал што нема обврски да се придржуваат до истите стандарди во однос на квалитет на обука и персонал до кои треба да се придржуваат припадниците на приватната безбедносна индустрија. Наведеното може да доведе до севкуп-

³⁷⁰ Ahić J.: *Sistemi privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, стр.20-42.

³⁷¹ A comparative overview of legislation governing the private security industry in the European Union, Final Report of a project for CoESS/UNI Europa funded by the European Union, version 11/04/2002, стр.3.

но намалување на стандардите за квалитет во приватната безбедносна индустрија.

- Прашања поврзани со намалување на стандардите како резултат на влез и на излез на поединци и компании на пазарот што не ја почитуваат воспоставената законска регулатива.³⁷²

Во развиените земји, приватниот безбедносен сектор е поткрепен со голема популарност и доверливи задачи, додека статусот, професионалните стандарди за работа и другите системско-правни прашања се решени со соодветни правни норми. Нормативно-правната регулатива за работа на приватниот безбедносен сектор е од витално значење и неопходен предуслов за законско извршување на задачите, а пред сè, претставува претпоставка за ефективна организација земајќи го предвид фактот дека криминалот, а особено тероризмот е во постојан пораст. Исто така, регулативата е една од неколкуте опции што овозможува државите да избираат, кога се во прашање приватните безбедносни услуги, дали ќе ги користи или ако ги користи какви услуги ќе користи. Една екстремна мерка е државата да ги забрани целосно таквите активности. Друга екстремна мерка може да биде владата да одлучи да се воздржи од какви било интервенции и да се однесува кон овие услуги како кон секоја друга индустрија како што е чистење, кетеринг итн. Во САД регулацијата повеќе е државна отколку федерална одговорност. Некои држави сè уште немаат регулација за приватните безбедносни услуги. Друга опција е саморегулирањето. Во Велика Британија до 2001 година, ова беше начинот што повеќе сакаа да го користат кога се работеше за приватната индустрија на обезбедување. Под овие аргументи, индустријата создаде повеќе органи и стандарди што компаниите за приватна безбедност треба да ги следат. Таквите структури продолжуваат да постојат како примарни мерки во некои сектори што сè уште не се под државна регулација, како што се инсталатерите на безбедносна опрема на пример. Сепак, се јавија значајни проблеми за саморегулирачкиот модел што треба да го земат предвид креаторите

³⁷² Исто., стр.4.

на политиката, и тоа: стандардите мора да останат ниски за да се охрабри учеството; многу фирми избираат да не учествуваат во регулацијата; санкционирањата на регулираните фирми имаат тенденција да бидат слаби затоа што силните санкции може да водат кон заминување на оние што се веќе дисциплинирани; регулацијата често е создадена за да ги задоволи интересите на индустријата отколку на пошироките јавни интереси и клиентите и крајните корисници имаат мала гаранција за квалитет или професионализмот.³⁷³

Во основа, регулативата е од суштинско значење во поглед на законското работење на фирмата/компанијата и соодветното регулирање значи дека ќе се покрие една премногу чувствителна област во оваа сфера. Регулативата, исто така, може да помогне за подобро да се согледаат одредени состојби со што би се обезбедило што е можно подобро и порационално да се стават во функција сите ресурси. Од ова произлегува дека регулативата е клучен и корисен елемент во работењето на самата фирма/компанија што им помага на раководните тимови да воспостават соодветен баланс меѓу остварените и планираните активности. Без соодветна регулатива тие ќе се претворат во слепи набљудувачи на процесот што може да доведе до отстапувања на планираните цели и задачи и ќе бидат ограничени без можност да го коригираат, а со тоа и да го подобрат своето работење, како и работењето на приватниот субјект. Со други зборови, прописот може да се толкува како обичен формален механизам на контрола што е воспоставен со цел да се насочува однесувањето и да се обезбеди универзална примена на законот. Во принцип, ние тврдиме дека поголема регулатива може да доведе до зголемена одговорност.³⁷⁴

Генерално, регулативата може да придонесе за подобрување на професионализмот на приватните компании за обезбедување,

³⁷³ Види: Bourne M. and Greene O., *Armed Violence, Governance, Security Sector Reform, and Safety Security and Access to Justice*, Bradford: Centre for International Cooperation and Security, 2004.

³⁷⁴ O'Connor Lippert, Greenfield & Boyle, 'After the "Quiet Revolution": The Self-Regulation of Ontario Contract Security Agencies', *Policing & Society*, Vol. 14, No. 2, June 2004, стр. 153.

но може да придонесе и кон зголемување на довербата на јавноста. Професионализмот е категоријална црта што се однесува на одредени вредности, вештини, ориентација и управување. Принципите на фер однесување, интегритет, грижа за човековите права, одговорност и минимална употреба на сила се основните елементи во секој концепт на демократското управување. Професионализмот не смее да се вмеша во дискриминаторно, корумпирано или насилно искористување на својата моќ. Самостојноста (ограниченоста) што ја има приватниот безбедносен сектор се базира врз довербата на општеството дека овој сектор ќе прифати дел од вредностите што ќе ја условува демократската рамнотежа на етичко и на професионално водење.³⁷⁵ Излегувањето од преградите на професионализмот ќе резултира со грубо, корумпирано и некомпетитивно однесување, а во некои случаи може да доведе дури и до јавни скандали, што ја наметнува потребата од сериозна регулатива во овој сектор.³⁷⁶

³⁷⁵ *Sourcebook on Security Sector Reform*, Fluri P., Hadžić M. (eds.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, Geneva/Belgrade, 2004, стр. 236-237.

³⁷⁶ Born H. Caparini M. and Cole E., *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper – №20, 2007, стр.5.

2. ОДГОВОРНО ТЕЛО ЗА РЕГУЛАЦИЈА

Денес е особено важно прашањето: „Што прави една влада за да ја регулира оваа област“?. Одговорот на ова прашање треба да создава можност владата да ги реализира бројните алтернативи коишто ѝ стојат на располагање и да ги одбере регулаторните опции што ќе му овозможат на приватниот безбедносен сектор да функционира ефикасно, истовремено заштитувајќи ги човековите права. Секако, ако причините на владата за регулација не се совпаѓаат со целите на компаниите коишто се оперативни во нивните граници, или едноставно не успеат да ги увидат тие цели, тогаш компаниите или фирмите ќе се соочат со многу тешка иднина којашто може да присили некоја компанија да дејствува надвор од прописите за да опстои. Во таа насока, целта за регулирање на приватните компании за обезбедување не треба да биде во насока да ги компромитираат бизнисите што се практикуваат во земјите сè додека тие практики не ги компромитираат меѓународните стандарди за човекови права. Одржувањето на овој баланс нема да биде едноставна задача за одговорните за регулирање на работата на приватниот безбедносен сектор.³⁷⁷ Исто така државите мора да го создаваат регулаторниот систем заради одредување кој ќе ја преземе одговорноста за регулацијата. Искуствата од државите што ги имаат регулирано приватни безбедносни услуги илустрираат широк ранг на различни модели на одговорност и на контрола. Во едно истражување објавено во 2012 година,³⁷⁸ беше идентификувана типологијата на различни системи. Пред сè, постојат монополски системи, каде сите делови на приватната безбедносна

³⁷⁷ Kinsey Ch., *Corporate Soldiers and Interational Security-The Rise of Private Military Companies*, London and New York, Routledge, 2006, стр. 135.

³⁷⁸ Види: Button Mark, “Optimising Security Through Effective Regulation: Lessons from Around the Globe”, *Policing and Security in Practice*, in Tim Prenzler (ed.), Basingstoke: Palgrave, 2012.

индустрија се регулирани од еден орган, како што е случајот со приватните безбедносни авторитети на Ирска. Второ, постојат поделени системи, каде што регулацијата е поделена помеѓу различни органи. На пример, во Флорида во САД, Одделот за државна дивизија за лиценцирање ги регулира чуварите и приватните истражувачки сектори, додека Одделот за бизнис и професионална регулација е одговорен за инсталаторите на аларми. Во Франција и во Италија, постои поделба помеѓу одделите на централната влада, локалната влада и полицијата. Најефикасен регулаторен модел е монополот, затоа што ги минимализира организационите расправи околу одговорноста и различните интерпретации на правилата и на процесите. Сепак, во некои држави тешко е да се постигне тоа затоа што заштитените надлежности на одредени органи на пример, пристапот до криминалните досиеја најчесто е ограничен и го има само полицијата. Исто така, вреди да се погледнат некои од органите што имаат одговорност за регулацијата и да се анализираат нивните предности и мани. Вообичаено е да се претпостави дека владиниот оддел има најголема улога во регулацијата на приватниот безбедносен сектор. Државите користат широк опсег на различни оддели, меѓутоа министерството за правда и министерството за внатрешни работи се највообичаените избори. Сепак и другите владините оддели, како што е одделот за трговија, на пример, исто така имаат некоја одговорност. Користејќи ги владините оддели се овозможува целосна независност од индустријата, иако ова може да биде слабост, особено ако регулациите создаваат бирократија и може не ги земаат доволно предвид реалните настани во овој сектор.³⁷⁹ Друг важен аспект на одговорноста за регулацијата е степенот до кој структурите се независни од приватниот безбедносен сектор. Сепак ризикот од таквите пристапи е дистанцата од секторите што создаваат регулации што не се функционални и/или ги фрустрираат целите на регулацијата.

³⁷⁹ Tim P. and Rick S., Developing a Risk Profile and Model Regulatory System for the Security Industry”, *Security Journal*, vol. 21, No. 3 (2008), стр. 264-277.

Исто така, таквите регулации може да водат кон зголемен ризик на регулираното да не е во согласност со пропишаното или да се бара дупки за да се одбие послушност. Треба да се создадат советнички бордови за да се спречи ова. На пример, во Финска, регулаторот е владин оддел во Министерството за внатрешни работи, но клучен дел од регулаторната структура е и советнички борд, составен од претставници на безбедносните индустрии (работодавачи и работници), бизнис-заедницата и консументите на безбедноста што имаат формална улога во советувањето на регулаторот.³⁸⁰ Овој советнички борд може да донесе позитивно влијание, затоа што ќе се грижат регулаторот преку осигурување дека рестриктивните регулации може да се избегнат без да се влијае врз нив. Од гледна точка на регулаторот, исто така овозможуваат и бесценети совети. Ова дава пример за многу добра регулаторна практика.³⁸¹

Голем број држави создадоа таканаречени тела „со долги раце“, одделени од владините структури, што ги преземаат регулаторните функции. Такавите тела се неваријабилно водени од бордот со сопствени главни службеници што ја преземаат администрацијата на организацијата. Овој модел варира до степен кога претставниците од приватниот безбедносен сектор седат во управувачкиот борд.³⁸² Во Велика Британија, Бордот на сегашниот регулатор, односно авторитетот одговорен за приватната безбедносна индустрија, има членови што се извлечени најмногу од бизнис-секторот или од јавниот сектор, без актуелни интереси во приватната безбедносна индустрија. Сепак некои сегашни и поранешни членови на Бордот се избрани поради нивното искуство во работење во безбедносната индустрија. Како уште еден можен модел се посочува Ирска, каде сличен регулатор „со долги раце“, односно приватен безбедносен авторитет е одговорен за регулацијата. Управувачкиот борд се состои од 11 члена, а четири

³⁸⁰ Исто., стр. 264-277.

³⁸¹ Повеќе види: Button M., *Introductory Handbook on State Regulation Concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, New York: United Nations Office on Drugs and Crime, 2014, стр. 13-129.

³⁸² Исто., стр. 13-129.

од нив се земени директно од приватната безбедносна индустрија (двајца претставници од работодавачите и двајца од работниците), а остатокот е или од полицијата или од Владата или од независни претставници.³⁸³

На крајот можеме да констатираме кој било пристап да се идентификува, моделот што промовира „одговорна регулација“ нуди добро решение.³⁸⁴ Во овој модел, загарантирано е присуството на интересните групи во регулаторниот процес, но тие ја немаат највисоката контрола. Соодветните интересни групи се градат во текот на процесот (често на консултативна или советничка основа), што значи дека тие се во можност да ги обликуваат регулациите, но не и да ги дефинираат. Бенефитите од овој модел не е само тоа што најверојатно ќе резултира со создавање на попрактични регулации, туку, исто така, и таквите регулации поверојатно е дека ќе се во согласност со нив. Затоа е идеално регулаторното тело формално да ги интегрира клучните групи што ја претставуваат индустријата (работодавачите и работниците), барателите на услугата и јавноста во регулаторните формулациони процеси кои овозможуваат консултација. Некои од примерите во овој дел треба да дадат инспирација за можни адаптации на специфичниот контекст на државите каде што регулацијата се планира или се реформира.³⁸⁵

³⁸³ Исто., стр. 13-129.

³⁸⁴ Ayres I. and Braithwaite J., *Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

³⁸⁵ Повеќе види кај: Button Mark, *Introductory Handbook on State Regulation concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, United Nations Office on Drugs and Crime, New York, 2014.

3. АВТОРИЗАЦИЈА И ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ПРИВАТНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ

Јасно е дека за кое било движење и обид да се воспостави регулација на овој сектор ќе треба многу време тој да се договори и да се спроведе (имплементира). Иако е многу јасно дека повеќето легални опции за злоупотреба на приватните компании за обезбедување е поверојатна на национално ниво, а не на меѓународно ниво. Постојната национална регулатива варира во квалитетот и ефикасноста во многу земји. Повеќето земји имаат донесено закони со многу недостатоци, а во некои земји законска регулатива воопшто и не постои. Во многу случаи легални се т.н. „сиви зони“ што вклучуваат и екстратериторијални прашања и проблеми што се однесуваат на мешање на државните и на приватните актери кои работат заедно. Ова значи дека секоја држава која на кој било начин е замешана во регулирање на приватната безбедност и на нејзините активности има потреба да ги развива законите кои се релевантни за фирмите за обезбедување како и законите што би ги регулирале нивните активности.³⁸⁶

Оттука, важен елемент на регулацијата е да се утврди што е тоа што приватните компании за обезбедување можат или не смеат да направат. Често, овие одредби веќе постојат во други закони. На пример, во многу држави, граѓаните можат да бидат лишени од слобода, што често се користи од страна на персоналот за приватно обезбедување. Тие права обично се дадени во општото законодавство. Важно е да се напомене дека, иако во повеќето држави приватните безбедносни оперативци не поседуваат никакви дополнителни посебни овластувања од пропишаните со закон, сепак тие се фигури на авторитетот облечени во униформа, што значи дека многу луѓе ќе ги исполнат нивните барања на кој било начин. Исто

³⁸⁶ Ahić J., *Sistemi privatne sigurnosti*, Srajevo, 2009, стр. 300-320.

така, тие поседуваат предности во однос на обичните граѓаните на следните начини: во земји каде работниците за обезбедување го поседуваат граѓанското право да уапсат и да употребат сила за да се спречат кривично дело, тие често се обучени и од нив се очекува да ги користат овие овластувања во одредени околности; персоналот на приватното обезбедување што работи во приватни простори често може да ги користи правата на сопствениците на земјиштето, на исклучување, и може да става услов за влез и да наметнува санкции поради прекршување на условите за влез; персоналот на приватното обезбедување што работи на места каде што ги заштитува вработените имаат услов во нивните договори за вработување каде што се предвидува санкции за непочитување на процедурите за безбедност често се *de facto* овластени да запираат и да пребаруваат.³⁸⁷

Сепак, понекогаш државите одлучуваат да разјаснат, дека нема дополнителни посебни овластувања што се дадени на персоналот на приватното обезбедување. На пример, во член 15 од Законот за безбедносните служби (Акт број 117 од 1972) во Јапонија се наведува дека актот не им дава право на приватните компаниите за обезбедување и на чуварите да остваруваат никакви посебни овластувања и дека тие не треба да ги повредуваат правата и слободата на другите или да интервенираат во незаконски активности на други поединци или групи. Некои држави создале различни категории на персонал, и аналогно на тоа некои имаат повеќе права од другите. Во зависност од околностите на државата, постои широк спектар на овластувања и ограничувања во врска со приватниот безбедносен сектор кои често се наведени во регулативата.³⁸⁸

³⁸⁷ Button Mark, *Introductory Handbook on State Regulation concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, United Nations Office on Drugs and Crime, New York, 2014.

³⁸⁸ Button Mark, Hyenho Park and Julak Lee, "The Private Security Industry in South Korea: A Familiar Tale of Growth, Gaps and the Need for Better Regulation", *Security Journal*, vol. 19, No. 2 (2006), стр. 167-179.

4. ОВЛАСТУВАЊА НА ДАВАТЕЛИТЕ НА ПРИВАТНИ БЕЗБЕДНОСНИ УСЛУГИ

Во повеќето држави воопшто не е невообичаено граѓаните да можат да носат оружје, а за носење потребна е посебна регулатива за да се овозможи тоа право на одредени професии. На пример, во Чиле и во Еквадор, огнено оружје може да се носи само од страна на лиценцирани работници за обезбедување за време на работното време и само во рамките на просториите и области во кои се вршат безбедносни задачи. Откако ќе заврши службената должност, огненото оружје мора да биде безбедно складирано во просториите на компанијата.³⁸⁹ Во Канада, носењето на огнено оружје од страна на работниците за обезбедување е забрането, освен на оние што работат во оклопни возила.

Во некои држави, законодавството, или подзаконската регулатива, му дава посебни овластувања на персоналот на приватното обезбедување. На пример, во Финска, на безбедносните офицери им се дадени овластувања за отстранување на неовластени лица од областите што ги обезбедуваат. Во Бугарија, работниците за обезбедување имаат право на употреба на сила и средства како палки и лисици во ситуации кога не можат да ги исполнат нивните службени должности на кој било друг начин.³⁹⁰ Во Шведска, вработените во компаниите за обезбедување се овластени со закон да употребуваат серија на присилни средства како што е, меѓу другите, апсењето и правото за употреба на сила и конфискација на алкохол. Во Израел во 2012 година, беше предложен закон што ќе им даде на безбедносните офицери моќ да употребат сила за да се спречи некој човек да влезе во зграда и да се исфрли одредена

³⁸⁹ Исто, стр. 167-179.

³⁹⁰ Confederation of European Security Services, *Private Security in Europe*.

личност. Во некои држави, на одредени категории на персоналот за обезбедување им се дадени посебни овластувања. На пример, на работниците за обезбедување што работат во судовите во Англија и во Велс им е дадени широк спектар на надлежности во рамките на Законот за судови од 2003 година, кој вклучува овластување за пребарување, овластување за да се исклучат, отстранат или ограничат лица, како и овластувања за одземање предмети.³⁹¹ Во случајот со Република Македонија, приватното обезбедување по својата природа претставува дејност што е создадена врз основа на делегирање на определени овластувања од страна на државата коишто им припаѓаат на службите за внатрешни работи. Се работи за дејност што опфаќа легитимно преземање дејства што спаѓаат во делокругот на принудата: примена на сила, употреба на огнено оружје, задржување (краткотрајно лишување од слобода) итн. Оттука, овластувањата на приватното обезбедување се во директна корелација со многу институти на материјалното и на процесното казнино право. Аналогно на тоа, работниците за приватното обезбедување вработени во правно лице што врши приватното обезбедување во вид на давање услуги, кога своите работи и работни задачи ги спроведуваат на конкретен објект, односно простор што се обезбедува се овластени да ги применуваат сите овластувања предвидени со Законот за приватно обезбедување.³⁹²

³⁹¹ Button Mark, *Introductory Handbook on State Regulation concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, United Nations Office on Drugs and Crime, New York, 2014, стр. 34-78.

³⁹² Види: Бакрески О., и други, Коментар на законот за приватно обезбедување, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

5. ЛИЦЕНЦИРАЊЕ НА ПРИВАТНИТЕ БЕЗБЕДНОСНИ АКТЕРИ

Стандардите за лиценцирање на давателите на услуги што се однесуваат на сопственикот или на високите менаџери на фирмата обично се соочуваат со некоја форма на лиценцирање, како и на нивните вработени. Критериумите за врвните менаџери обично се применуваат и за вработените во пониските слоеви и често има и повеќе критериуми за високите менаџери, како и повисоки стандарди што ги опфаќаат стандарди во врска со компанијата, како што се финансиите, осигурувањето итн.

За да се добие лиценца за фирма за обезбедување, односно дозвола за работа од надлежен орган во врска со основање и лиценцирање или давање дозвола за приватен бизнис, треба да бидат исполнети многу други стандарди, како што се: доказ дека високите менаџери имаат искуство во безбедноста и/или имаат релевантни образовни квалификации; доказ дека не користат дрога и се физички и психички способни; список на компетенции што фирмата планира да ги обезбеди; доказ за доволно економски ресурси или финансиска оправданост за да се обезбеди соодветна ефикасност; доказ за доволно и соодветно осигурување; осигурување и обезбедување докази дека оперативниот персонал благовремено е запознат со постојните релевантни закони; доказ за поседување на квалитетот на системите што ги употребуваат; доказ ако треба да се издаде огнено оружје на оперативниот персонал дека е обезбеден, доказ за соодветна обука за негово користење, евиденција за издавање, чување и пребарување и придржување кон релевантните барања за дозвола за огнено оружја од државата; одобрение од надлежен орган за униформата и мобилен дизајн за патролното возило што ќе се користи. Лиценцирање на една компанија може дополнително да биде условено и да се бара: регистрација на улица за компанијата или поединец; соодветна опрема; безбедно складирање информации за клиентите; мини-

мално ниво на ресурси; чување листа на овластените работници; одржување евиденција; известување на надлежните органи на специфични видови инциденти; носење дозвола (од работниците за обезбедување најчесто се бара носење на дозволата додека се ангажирани во извршување на работните задачи).³⁹³

Во Република Македонија според Законот за приватно обезбедување во член 12 стои дека дозвола за приватно обезбедување може да се издаде за: вршење приватно обезбедување во вид на давање услуги (физичко обезбедување и/или техничко обезбедување) и за вршење приватно обезбедување за сопствени потреби. Член 13 од Законот за приватно обезбедување ги уредува условите што правното лице за приватно обезбедување во вид на давање на услуги треба да ги исполни пред надлежното Министерство за да добие дозвола за работа. Интересно е што Законот пропишува најнапред упис во Централниот регистер, а потоа добивање дозвола, наместо обратно. Понатаму, Законот очигледно го пропишува минимумот на услови во однос на добивањето на дозвола и функционирањето на правното лице, особено во делот на кадровските и материјалните претпоставки, а натаму секое правно лице, во зависност од своите потенцијали, може да се развива и да се издвои по квалитет и квантитет, како резултат на пазарните законитости. Во првиот став се таксативно наведени условите за давање дозвола за физичко обезбедување, во вториот став се набројани условите за добивање дозвола за техничко обезбедување. Заедничките услови се: извршен упис на дејноста во Централниот регистер, потврда од Комората дека работниците за обезбедување што имаат лиценци не поседуваат важечки легитимации, назначено одговорно лице, акт за систематизација на работни места, акт со кој се пропишува изгледот на работната облека и знакот на правното лице, деловна простори и најмалку две моторни возила (при што зборчето „има“ имплицира дека возилата не мора да се во сопственост на правното лице). Разликата се состои во бројот на вработени: додека за тех-

³⁹³ Повеќе види: Mark Button, *Introductory Handbook on State Regulation concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, New York: United Nations Office on Drugs and Crime, 2014, стр. 34-78.

ничкото обезбедување се доволни и три работници со лиценци, за физичкото се бараат најмалку 15 работници.³⁹⁴

5.1. Лиценцирање на вработените

Во многу држави има регулаторно тело што врши и што има одговорност за проверка на дозволата на компаниите и на лиценците на поединците-работници за обезбедување, за да се обезбеди нивната соодветност врз основа на критериумите утврдени со прописите. Ако се земе предвид дека дел од процесот на проверка вклучува проверка за историјата на криминална вмешаност или дали лицето било во судир со законот, тогаш адекватниот механизам за проверка е во рацете на полицијата.

Стручната проверка е еден начин да се гарантира одговорноста на приватната компанија за обезбедување и нејзините вработени, но тоа треба да резултира со ефективна контрола на компаниите и нивните вработени од страна на властите и јавноста. Некои држави бараат од сите вработени да бидат лиценцирани, без разлика на положбата, додека други бараат само оперативниот теренски персонал да биде лиценциран. Некои од критериумите што се користат се следните: работниците мора да бидат над минималната возраст (најчесто 19 години, некои држави имаат и максимални години до кога можат да работат); работниците треба да имаат легално право да работат во земјата (во некои држави е ограничена дозволата за работник за обезбедување); работниците не треба да имаат криминално досие; вработените треба да се во добра физичка кондиција и да имаат и добро ментално здравје; да поседуваат потврда на живеење, а во некои случаи мора да се обезбеди потврда со претходни места на живеење; мора да постои специфично ниво на формално образование; вработените треба да бидат способни да читаат, да пишуваат и да зборуваат на националниот јазик; работниците не треба да бидат именувани ако до неодамна биле или се припадници на полицијата, на војската или на друг орган на државната безбедност или разузнавањето; мора да биде потврден социјалниот безбедносен број или друг број

³⁹⁴ Види: Бакрески О., и други, Коментар на законот за приватно обезбедување, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

за национален идентитет; треба да биде утврден претходен работен однос и препораки; работниците мора да обезбедат доказ дека тие имаат дозвола за огнено оружје ако позицијата бара вооружување; вработените треба да ги достават нивните отпечатоци; вработените треба да се подложат на тест за дрога пред вработувањето; вработените треба да подложат на кредитна проверка; работниците мора да поседува физичка способност да ги извршуваат основните функции за работа.³⁹⁵ Исто така, во некои држави може да се проверува: степенот на образование, семејното потекло, здравјето, личниот живот, употребата на дрога и алкохол, финансиската состојба, членство во одредени организации и лични и професионални референци. Ова е почесто кога работниците за обезбедување се чувари на државни објекти, средства или чувствителна инфраструктура. Уште еден важен услов е минималениот стандард за обука. Добра пракса е да се бара периодично обновување на лиценцата и проверка на криминалното досие и полициска проверка, односно тоа се елементи кои треба да помогнат да се провери дека лиценцираните работници за обезбедување не биле вклучени во криминални дела. Исто така, треба заеднички да се постават роковите за важност на лиценцата за да се помогне во овој процес. Некои држави дозволуваат привремени лиценци за работниците за обезбедување, на пример, за масовно јавни настани или за одговор при катастрофи, каде што не може да се бара целосна обука поради условите и околностите.³⁹⁶

Вработените во приватниот безбедносен сектор добиваат адекватна обука со цел да се обезбеди задоволителен степен на професионализам во секторот, и да се гарантира дека правилата и регулативите се почитуваат во целост. Сепак, тешко е да се одреди од што се состои обуката и колку е доволно. Соодветна обука треба да ја изведува независна институција (орган, тело, комора) и ако е можно подобро е тоа да биде акредитирана институција отколку компанија,

³⁹⁵ Повеќе види кај: Button Mark, *Introductory Handbook on State Regulation concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, United Nations Office on Drugs and Crime, New York, 2014, стр. 34-135.

³⁹⁶ Гацовски Ж., *Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија*, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 132-166.

и тоа би допринело за обезбедување на одреден степен на контрола на квалитетот и времетраењето на обуката. Обуката што ја изведува само компанија не е регулирана во однос на времетраењето или можеби содржината не е доволна, на пример, во период од траење од само еден час во некои случаи, доколку така одлучила компанијата.³⁹⁷

Во обид да се избегне конфликт на интереси, фаворизирање во доделување на владини договори за поранешни колеги и да се избегне можноста за корупција, некои држави забрануваат одредени категории на вработени во безбедносните институции (на пример, полицијата, војската, други државни безбедносни и разузнавачки тела) одредено време откако ќе престанат да работат во државните безбедносни институции да се вработат во индустријата за приватна безбедност, односно приватниот безбедносен сектор. На пример, во Белгија соодветната националната законска регулатива за приватната безбедност бара кандидатите да биле надвор од јавниот сервис (полицијата, војската, тајната служба) минимум две години пред да бараат работа во приватниот безбедносен сектор. Во Боливија, Колумбија, Хондурас, Мексико, Панама и Уругвај, на активните членови на вооружените сили и јавни службеници им е забрането да добијат лиценци за обезбедување. Постојат многу држави каде што тоа не е важно. Критичарите на таквите политики тврдат дека тоа го лишува приватен сектор за безбедност од квалификуван персонал кој има врски со полицијата, што ги зголемува можностите за соработка.³⁹⁸

5.2 Различни лиценци за различни занимања

Во основа може да има различни лиценци за различни области во приватниот безбедносен сектор. Некои од најчестите лиценци вклучуваат безбедносен офицер, операторот за видеонадзор, приватен детектив и менаџер. Исто така, во некои случаи, за безбедносните офицери или чувари има различни критериуми. Критериумите често се менуваат за различни категории лиценци, особено во однос на која било задолжителна обука. Во некои држа-

³⁹⁷ International Association of Chiefs of Police, "Private Security/Public Policing: Vital Issues and Policy Recommendations", IACP, 2004, стр.34-134.

³⁹⁸ Исто., стр.34-135.

ви, постои и некомпатибилност помеѓу лиценците. На пример, во Белгија, обезбедувањето при пренос на готовината не може да се комбинира со услугите за надгледување на врата. Во случајот со нашата држава постојат два вида лиценци и тоа за физичко и за техничко обезбедување.

5.3 Легитимациона картичка

Процесот на лиценцирање завршува со издавање на лиценца, а понатаму во следната фаза во согласност со позитивните правни прописи се издава легитимациона картица. Оваа картичка обично содржи фотографија, име на работникот, фирмата во која работи итн. Ова е особено важно за јавноста, што може да види дека оперативецот (работникот за обезбедување) е лиценциран за дејноста за која е оспособуван.

Во Република Македонија, според Законот за приватно обезбедување, приватното обезбедување можат да вршат само физички лица што поседуваат лиценца за приватно обезбедување (чл. 20 ст. 1 од Законот) и легитимација за приватно обезбедување (чл. 20 ст. 2 од Законот). Со самото пропишување на ваквите услови повеќе од логично е дека не може кој било да се занимава со активности од областа на приватното обезбедување туку треба да се создадат одредни предуслови за реализација на ваквата можност. Законот ја третира лиценцата како доказ за оспособеност за вршење приватно обезбедување и дозвола за професионално бавење со работите и работните задачи од областа на приватното обезбедување. Лиценцата за приватно обезбедување е предуслов за добивање легитимација за приватно обезбедување што лиценцираниот кандидат ја добива со засновање работен однос како работник за обезбедување во некое правно лице што има дозвола за вршење приватно обезбедување. Лиценцата е доказ за положен испит по спроведена обука, (еден вид диплома) што се стекнува еднаш засекогаш додека легитимацијата е врзана за вработувањето, па така врз основа на една лиценца кандидатот, во својата работна кариера, може да се стекне со легитимации од различни агенции за обезбедување, но не смее да има повеќе од една легитимација бидејќи има обврска по престанокот на работниот однос да ја врати истата.

6. ВОСПОСТАВУВАЊЕ КОДЕКСИ НА ОДНЕСУВАЊЕ

Кодексите на однесување обезбедуваат насоки за принципите на однесување кои можат да се движат од специфични до општи и често се однесуваат на регулативите за етичко однесување. Кодексите на однесување можат да пропишат соодветно однесување на работниците за обезбедување, односно да се однесуваат на начинот на однесување што е во согласност со сите закони, вклучувајќи ги и оние што се однесуваат на човековите права; заштита на приватноста и доверливоста на сите собрани податоци; соработка со Владата и органите за прогон; известување за сите јасни или наводни прекршувања на законот соодветно на надлежениот орган.³⁹⁹

Генерално, таму каде елементи на кодексите на однесување се дел од владината регулатива, законодавството обично ги дефинира конкретните прекршоци за прекршување на секое очекувано однесувањето. Казнувањата можат да вклучуваат парична казна, одземање лиценци (на работниците или на компанијата), дополнителни обуки, давање дополнително време за корекција со период на следење итн.⁴⁰⁰ Сепак нема дилема дека постои реална потреба од постоење ваква алатка ако се земе предвид фактот дека етичкиот кодекс има за цел да ги елиминира лошите практики при вработување и предвидува извршување контрола пред вработување и дека вработените треба да имаат годишна обука во согласност со прописите. Сепак, дури и со постоење на такви кодекси останува нејасно до кој степен се почитуваат овие кодекси и колку е ефективно имплементацијата и мониторингот.⁴⁰¹

³⁹⁹ Button Mark, *Introductory Handbook on State Regulation concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, United Nations Office on Drugs and Crime, New York, 2014, стр. 34-135.

⁴⁰⁰ Исто, стр. 34-78.

⁴⁰¹ Peter W. Singer, *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, New York: Cornell University Press, 2003, стр. 99.

7. ИДЕНТИФИКУВАЊЕ НА ВРАБОТЕНИТЕ НА ПРИВАТНОТО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Постои законска обврска вработените во приватното обезбедување да носат униформи и да носат легитимации сето време додека ги извршуваат работните задачи. Ова значи нивна своевидна идентификација, но и овозможување тие да се разликуваат од припадниците на безбедносните институции и да бидат препознаени од граѓаните. За жал, постојат големи разлики помеѓу земјите членки на ЕУ во однос на легислативата за оваа тема на национално ниво. Секоја држава во ЕУ користи најмалку една форма на идентификација, без разлика дали тоа е униформа или легитимација. На пример, и униформите и легитимациите во 2008 година беа задолжителни во Холандија, додека во Унгарија униформите беа необврзни, а легитимациите задолжителни. Во одредени држави постојат одредби според кои униформите на вработените од приватното обезбедување задолжително мора да се разликуваат од униформите на вработените во органите за одржување на јавниот ред.⁴⁰² Праксата во Република Македонија говори дека работниците за обезбедување во нивната работа се идентификуваат со соодветна легитимација, а секако своевидна идентификација претставува и самата опрема. Поради природата на работите кои ги извршуваат работниците за обезбедување во Законот за приватно обезбедување се воведува нивна обврска за носење униформа. Исто така, Законот за приватно обезбедување пропишува дека работната облека и ознаката на правното лице треба „видливо да се разликуваат од униформата и ознаките на полицијата, Армијата на Република Македонија, Царинската управа, како и од униформите и ознаките на другите државни органи“. Ова се прави од причина да не се доведат во заблуда граѓаните и да се спречат одредени злоупотреби.

⁴⁰² CoESS, “Private security – Facts & Figures – 2008”, 2008.

8. ТАЈНОСТА НА ИНФОРМАЦИИТЕ НА КЛИЕНТОТ

Поради природата на нивната работа, приватните компании за обезбедување често поседуваат детални информации за клиентите, структурни планови, листи за персоналот што содржат лични информации и други чувствителни податоци. Ова може да се однесува на поединци, транспортни или енергетски системи, сајтови за производство, здравствената заштита или владини згради. Оттука се наметнува потребата ова прашање да биде правно регулирано, односно кои информации можат работниците за обезбедување и агенциите да ги соберат или што не треба да се собере. Ова е особено важно заради карактерот и специфичноста на работата, но и заради доверливоста на информациите на клиентот. Во одредени држави строго е пропишано кои информации може да се споделуваат со полицијата, а при тоа да не биде нарушена приватноста, а да биде испочитуван целосно државниот интерес. Одреден број држави овие прашања ги имаат решено со одредени законски формализирани постапки, додека други со протоколи за да се избегне можна злоупотреба, а трети земји преку поставување мерливи и проверливи стандарди за заштита на податоците.

9. КОРИСТЕЊЕ ОРУЖЈЕ И УПОТРЕБАТА НА СИЛА

Во многу држави, персоналот во приватното обезбедување не е вооружен со огнено или друго оружје, но во одредени земји персоналот е вооружен. Во државите каде што некои од овие работници се вооружени, тие обично претставуваат мал дел од вкупниот број вработени работници.⁴⁰³ Таму каде што на работниците за обезбедување им е дозволено да носат огнено оружје, беше изразена загриженост во врска со нивната обука и правилна употреба, сигурност и безбедност за складирање, односно „истекување“ на црниот пазар, а со тоа и можност да дојдат криминални групи да го украдат нивното оружје.

Генерално, државите треба да ги разгледаат регулаторните пристапи за употреба на огнено оружје, вклучувајќи и прописи кои се однесуваат на безбедноста на огненото оружје и складирањето; соодветни казни и/или административни санкции за кривични дела кои вклучуваат злоупотреба или незаконско поседување на огнено оружје; да се осигура дека огненото оружје не се дава на лицата осудени за тешки кривични дела или други лица со сомнителна позадина; водење на евиденција за системот за огнено оружје, вклучувајќи и систем за комерцијална дистрибуција на огнено оружје во стого пропишани законски услови итн. Исто така,

⁴⁰³ На пример, истражувањето на малото и лесно оружје од 2011 година покажа дека на секои 100 лица што работат во приватното обезбедување, по двајца работници се вооружени во Хрватска, Индија и Шведска, а шестмина се вооружени во Германија. Држави каде што има поголем број вооружени лица во приватното обезбедување се: Турција (22 вооружени работници од вкупно 100), Руската Федерација (23 од 100), Шпанија (24 од вкупно 100), а највисока е стапката во Бугарија (40 од 100), во Доминиканската Република (80 од 100) и во Колумбија (85 од 100). Види: Small Arms Survey, Small Arms Survey 2011: States of Security, chap. 4 (Geneva, 2011).

препорачливо е да се донесат мерки за контрола и регулирање на производството, продажбата, дистрибуцијата и складирањето на огнено оружје во согласност со јавната безбедност и спречување на кривични дела, вклучувајќи го и поседувањето и користењето од страна на приватниот безбедносен сектор и во согласност со Протоколот против недозволено производство и трговија со огнено оружје, други негови делови, компоненти и муниција, како дополнително на Конвенцијата на Обединетите нации за борба против транснационалниот организиран криминал.⁴⁰⁴

Поседувањето и користењето на огненото оружје од страна на вработените во приватниот безбедносен сектор во ЕУ во многу се разликува. Така, во Велика Британија, во Ирска, во Данска, во Франција и во Холандија огненото оружје е забрането за вработените од приватното обезбедување, а е дозволено во сите други држави на ЕУ. Сепак, дури и во оние држави каде поседувањето на огненото оружје е дозволено, степенот на контрола или критериумот потребен за легално поседување на оружје се разликува во голема мера. Општо земено, постојат ограничувања за условите потребни за поседување на оружје и на видот на оружјето.⁴⁰⁵ Според податоците на CoESS од 2008 година во САД работниците кои се занимаваат со физичко обезбедување на лица и имот не смеат да носат огнено оружје. Само оние работници на агенциите кои во САД се занимаваат со транспорт на пари и вредносни пратки можат да бидат вооружени. Во Русија, законот пропишува дека употребата на огнено оружје е ограничена на самоодбрана, до спречување на вооружени групи при напад на објект што се обезбедува, како и во ситуации кога треба да се сигнализира или да се предупреди осумничениот.⁴⁰⁶

Во Република Македонија, Законот за приватно обезбедување предвидува носење на огнено оружје. Правото да се поседува ог-

⁴⁰⁴ Economic and Social Council resolution 1997/28, стр. 5.

⁴⁰⁵ Button M., *Introductory Handbook on State Regulation concerning Civilian Private Security Services and their Contribution to Crime Prevention and Community Safety*, New York: United Nations Office on Drugs and Crime, 2014, стр. 34-78.

⁴⁰⁶ CoESS, "Private security – Facts & Figures – 2008", 2008.

нено оружје произведува сериозни обврски за секого, а посебно за правното лице кое се занимава со приватно обезбедување и неговите работници. Употребата на огнено оружје треба да се сведе на минимум, само во најсериозни и исклучителни ситуации предвидени со Законот за приватно обезбедување. Впрочем и кај овластените службени лица од Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, кои извршуваат работни задачи во одржувањето на државната и јавната безбедност, употребата на огнено оружје е предвидена во исклучителни ситуации и со строго определени правила. Сепак, повеќе од јасно е дека употребата на огнено оружје, кое законски се поседува е легитимна во случаи на отстранување непосреден напад врз животот на носителот или трето лице (лицето кое се обезбедува во конкретниов случај). При тоа во најмала рака се исполнети условите за кривично-правниот институт *нужна одбрана (нужна помош)* кој, во овој случај, се реализира со употреба на огненото оружје. Ваквата употреба би била дозволена и за секој кој според Законот за оружјето⁴⁰⁷ има дозвола да поседува и во законски дефинираните услови да носи оружје и да го употреби, согласно одредбите на Кривичниот законик⁴⁰⁸ на Република Македонија, за кривично-правниот институт *нужна одбрана*.

⁴⁰⁷ Службен весник на РМ бр. 7/05 од 01.02.2005 година.

⁴⁰⁸ Кривичен законик на РМ (Службен весник на РМ бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/04, 81/05, 60/06 73/06, 87/07, 7/08, 139/08, 114/09).

Глава V

ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. ПРИВАТНИ АГЕНЦИИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Приватните агенции за обезбедување во Република Македонија се резултат на процесите што се случија во последната деценија од минатиот век кога се создадоа услови за практично етаблирање на приватната безбедност како значаен фактор во вкупните односи за градење поволен безбедносен амбиент во државата.

Кога говориме за приватните агенции за обезбедување во нашата држава, потребно е да се нагласи дека остварувањето на поставените цели и задачи во голема мера се детерминирани од повеќе фактори, и тоа: од ресурсите со кои располага овој сектор, од оспособеноста на персоналот, од нивото на техничка и материјална опременост, од пристапот во вршење на предвидените задачи, од големината на агенцијата за обезбедување, од мотивираноста на вработените, од политичкиот и безбедносниот амбиент во државата, од законските рамки со кои се регулира оваа материја, од услугите кои што ги нудат пред физичките и правните лица, од прифатеноста, односно неприфатеноста на корисниците на услуги, од перцепцијата што ја создаваат граѓаните за самите агенции, од одговорноста на тие што го вршат обезбедувањето, од соработката и комуникацијата што треба да се остварува со полицијата, од карактерот и барањата што клиентите ги упатуваат до агенциите за обезбедување итн.

2. ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ЗА ФОРМИРАЊЕ АГЕНЦИИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во Република Македонија приватната безбедност е значаен фактор во вкупните односи за градење поволен безбедносен амбиент во државата. Овој сектор е и реален партнер на јавната безбедност во државата со изразити елементи на апсолутна доминација на сопственоста, како и приватизирање на одредени функции што дотогаш беа ексклузивно право на јавниот безбедносен сектор. Исто така, ова создаде можност покрај полицијата и приватните агенции за обезбедување да се вклучат во заедничките напори за заштита на граѓаните и на нивната сопственост, како и на нивните животи. Ова во голема мера ја наметнува и потребата за соработка на ниво на функционалност/контрибуција меѓу овие два сектора која треба да биде несебичен инструмент во вкупниот придонес/ефект на јавната безбедност воопшто, како и во градењето на заедничкиот одговор против заканите што оставаат силни импликации врз безбедноста и ги загрозуваат луѓето и нивниот имот.⁴⁰⁹

Анализата за случајот со нашата држава покажа дека причините за уредување на оваа дејност се класифицирани на следниот начин: одредување на законската рамка заради регулирање на дејноста приватно обезбедување; вградувања на овластувањата што можат да значат во некои ситуации и суспендирање на човековите права и слободи, регулирање на работата и работењето; заштита на неповредливоста и приватноста на лица што доаѓаат во контакт со овој сектор; заштита на правните субјекти што се определиле да ја вршат дејноста приватно обезбедување; спречување на користење на приватните агенции за политички цели, за сузбивање демон-

⁴⁰⁹ Бакрески О.: *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2012, стр.104-105.

страции и слично; уредување на прашањата поврзани со улогите, подрачјата на соработка; овозможување на јавноста јасно и видливо да ги разликува припадниците на полицијата од вработените во приватните агенции за обезбедување; обезбедување надзор над примената на овластувањата од страна на работниците за обезбедување; исклучување на криминалците и осудените лица од овој сектор преку системот на лиценцирање, односно добивање лиценци; обезбедување еднакви стандарди во постапката на агенциите за обезбедување; одредување на начинот на контрола на поседување огнено оружје во фирмите даватели на безбедносни услуги; надзор над работењето на агенциите за обезбедување, воспоставување минимални услови поврзани за условите за работа итн.

Агенциите за обезбедување покрај условите што треба да ги исполнуваат, а се наведени таксативно во соодветниот закон, потребно е да ги исполнуваат и законските одредби коишто се дадени во Законот за трговски друштва,⁴¹⁰ со кои се регулираат и се запишуваат самите претпријатија и дејноста којашто ја вршат во Централниот регистар на Република Македонија.

Оттука, дејноста приватно обезбедување според Законот за приватно обезбедување имаат право да ја вршат: правни лица ако имаат извршено упис во Централниот регистар на РМ, да имаат дозвола за приватно обезбедување во вид на давање услуги итн.⁴¹¹

Ако се направи анализа на Законот за приватно обезбедување ќе дојдеме до констатацијата дека законот во делот на условите, како што е наведено во член 8 од Законот стого е пропишано дека приватното обезбедување може да се врши во вид на давање на услуги и за сопствени потреби. Тоа што е нагласено дека доминира обезбедувањето во вид на давање на услуги е доволна индикација дека ова е доминантниот вид на приватно обезбедување како дејност од јавен интерес но и со комерцијална природа. Вториот вид приватно обезбедување за сопствени потреби е фактички

⁴¹⁰ Закон за трговски друштва („Службен весник на Република Македонија“, бр.28/04).

⁴¹¹ Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“, бр.166/12 и 164/13), член 10.

самозаштитата што одредени правни лица ја организираат согласно закон, за заштита на сопствените вработени, клиенти или други лица, како и сопствениот движен и недвижен имот.⁴¹²

Во основа, обезбедувањето вклучува цел спектар на прашања од обезбедувањето коешто е поделено на физичко и на техничко обезбедување. Во член 9, став 2 од Законот, физичкото обезбедување подразбира телесна заштита, мониторинг-патролно обезбедување, обезбедување транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и обезбедување јавни собири и други настани, а техничкото обезбедување е обезбедување лица и имот со технички средства и уреди според пропишани стандарди заради спречување противправни дејства насочени кон лица и имот, додека, пак, приватното обезбедување за сопствени потреби се врши како физичко обезбедување, и тоа како телесна заштита и мониторинг обезбедување.

Во однос на вршењето физичко обезбедување во законот е предвидено работникот за обезбедување да има одредени овластувања што ќе му бидат во функција: да врши проверка на идентитет на лица при влез во имотот што го обезбедува; да предупреди лице да се оддалечи од имотот што го обезбедува, ако лицето неовластено се задржува во него, односно да го предупреди лицето што со своето однесување или пропуштање да стори нешто ја загрозува сопствената или безбедноста на другите или може да предизвика оштетување на имотот што се обезбедува; да не дозволи влез на неповикано лице, како и да забрани неовластено снимање или внесување средства и опрема за таа намена во имотот што го обезбедува; да задржи и да ѝ предаде на полицијата лице затекнато во вршење кривично дело за кое се гони по службена должност, до доаѓањето на полицијата; да врши преглед на лица, предмети, возила и багаж и да употреби средства за присилба.⁴¹³ Понатаму во истиот член став 2 се дефинира територијалната над-

⁴¹² Бакрески О., и др. *Коментар на законот за приватно обезбедување*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

⁴¹³ Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“ а, бр.166/12 и 164/13), член 45.

лежност за нивно спроведување што зависи од видот на приватното обезбедување предвидени со член 9 и член 10 од овој закон. Во таа смисла, работниците за приватното обезбедување вработени во правни лица што имаат дозвола за приватно обезбедување за сопствени потреби овие овластување може да ги применуваат само во објектот што се обезбедува или до границата на просторот што се обезбедува при вршење телесна заштита и мониторинг обезбедување (месна надлежност). Доколку овие работници вршат телесна заштита на претставници од правното лице надвор од објектот што се обезбедува или до границата на просторот што се обезбедува, се оваластени да го применуваат само овластувањето за употреба на средство за присилба (чл. 45 ст. 1 т. 6) доколку е загрозен нивниот телесен интегритет и живот како и телесниот интегритет и животот на лицето што го обезбедуваат (функционална надлежност).⁴¹⁴

Значи во вршењето обезбедување, работникот за обезбедување може да примени одредени средства за присилба со што е направен еден исчекор во насока на давање поголеми ингеренции на работник за обезбедување во вршење на своите задачи од делокругот на работа, односно со примена на одредени средства за присилба, како што се: физичка сила, гумена палка, средства за врзување лица, хемиски средства (спреј), огнено оружје и дресирано куче.⁴¹⁵ Ако се анализираат новите измени со коишто е предвидено да се зајакнат одредени овластувања, особено околу средствата за принуда, ќе се види дека се направени неколку смели чекори што во основа треба да бидат разбрани само како начин за поефикасно извршување на задачите и дека тоа треба да ја потпомогне работата и на јавната безбедност во заедничките напори за справување со ризиците и заканите насочени кон граѓаните и кон државата.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Бакрески О., и др. *Коментар на законот за приватно обезбедување*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

⁴¹⁵ Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“, бр.166/12 и 164/13), член 54.

⁴¹⁶ Бакрески О.: *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2012, стр.106-107.

Во однос на начинот на вршење на техничкото обезбедување, исто така, се направени одредени доусогласувања заради допрецизирање на овој сегмент. Така, во новиот Закон за приватно обезбедување е предвидено техничкото обезбедување да се врши со употреба на технички средства и уреди заради спречување противправни дејства насочени кон лица и имот, а особено за заштита од недозволен пристап во објекти и простории што се обезбедуваат; неовластено користење и отуѓување на предмети што се обезбедуваат; неовластено внесување огнено оружје, експлозивни, радиоактивни, запаливи и отровни материји; провалување, диверзија или насилан напад на објектот што се обезбедува; неовластен пристап до податоци и документација; напад на возила за транспорт на пари и други вредносни пратки и напад на работници за обезбедување што вршат пренос на пари и други вредносни пратки.⁴¹⁷

Законот за приватно обезбедување е дециден и строго пропишува дека приватно обезбедување може да врши физичко лице што поседува: лиценца за приватно обезбедување и легитимација за приватно обезбедување. Лиценцата за обезбедување и легитимацијата за обезбедување ги издава Комората, ако физичкото лице ги исполнува условите утврдени со овој закон.⁴¹⁸ Со самото пропишување на ваквите услови повеќе од логично е дека не може кој било да се занимава со активности од областа на приватното обезбедување туку треба да се создадат одредни предуслови за реализација на ваквата можност. Законот ја третира лиценцата како доказ за оспособеност за вршење приватно обезбедување и дозвола за професионално занимавање со работите и работните задачи од областа на приватното обезбедување. Лиценцата за приватно обезбедување е предуслов за добивање легитимација за приватно обезбедување што лиценцираниот кандидат ја добива со засновање работен однос како работник за обезбедување во некое правно лице кое има дозвола за вршење приватно обезбедување. Лиценцата е доказ за положен испит по спроведена обука (еден вид

⁴¹⁷ Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“, бр.166/12 и 164/13), член 40.

⁴¹⁸ Закон за приватно обезбедување („Службен весник на Република Македонија“, бр.166/12 и 164/13), член 20.

диплома) што се стекнува еднаш засекогаш додека легитимацијата е врзана за вработувањето, па така врз основа на една лиценца кандидатот, во својата работна кариера, може да се стекне со легитимации од различни агенции за обезбедување, но не смее да има повеќе од една легитимација бидејќи има обврска по престанокот на работниот однос истата да ја врати.⁴¹⁹

Во Република Македонија статистичките показатели од Централниот регистар на Република Македонија за 2015 година упатуваат на фактите дека дејноста приватно обезбедување ја остваруваат 112 субјекти со број на вработени 2171, додека дејноста услуга за заштита со помош на сигурносни системи остваруваат 38 субјекти со 1134 вработени, а во делот на истражните дејности регистрирани се 10 субјекти со 82 вработени.

Огненото оружје што го поседуваат правните лица што вршат приватно обезбедување претставува тема од интерес како за стручната јавност, така и за граѓаните, заради што Комората обезбеди официјални податоци од Министерството за внатрешни работи како надлежен државен орган, што издава дозволи за набавка и носење и поседување оружје од страна на правните лица. Во таа смисла кај правните лица што вршат приватно обезбедување (даваат услуги на приватно обезбедување и вршат приватно обезбедување за сопствени потреби) има вкупно 2.248 парчиња оружје од кои 1471 се издадени за потребите на правни лица кои вршат приватно обезбедување за сопствени потреби, 725 се издадени за потребите на правни лица кои вршат услуги на приватно обезбедување, популарно наречени агенции за обезбедување, а бројката од 52 парчиња оружје издадени во текот на 2015 година не ги издвојува посебно правните лица од двата вида на приватно обезбедување, но сепак истата покажува дека бројот на парчиња оружје е релативно мал, земајќи го предвид вкупниот број на вршители на приватно обезбедување.⁴²⁰

⁴¹⁹ Бакрески О., и др. *Коментар на законот за приватно обезбедување*, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.

⁴²⁰ Види: Стратегија за развој на приватното обезбедување во Република Македонија, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2016, стр. 13-17.

3. ЗАКОНСКИ ОСНОВИ ЗА ФОРМИРАЊЕ ДЕТЕКТИВСКИ АГЕНЦИИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Детективската дејност во Република Македонија е регулирана со Законот за детективска дејност донесен во 1999 година, а дополнет во 2007 година. Според овој закон, детективот има централно место во вршењето на детективските работи.⁴²¹

Зборот детектив потекнува од латинскиот јазик од глаголот *detegere*, што значи открива, да се открие нешто. Разликуваме детективи што работат во состав на неуниформираниот дел од полицијата и обично се определуваат од делот на елитните полицајци и приватни детективи што претставуваат лица што работите на приватни детективи ги вршат како нивна лична професија и се регистрирани за таква дејност. Инаку, Законот за детективска дејност под оваа дејност подразбира собирање податоци и информации, нивна обработка и посредување со нив на начин што го утврдува Законот.⁴²²

Законот за детективска дејност во Република Македонија пропишува кој сè може во нашата држава да врши детективска дејност. Така, во член 4 стои дека детективската дејност може да ја врши само детектив со лиценца за вршење детективска дејност, а потребната лиценца ја издава Министерството за внатрешни работи на лице кое покрај општите услови за засновање работен однос определени со закон треба да исполнува и дополнителни услови кои се пропишани во самиот закон за детективска

⁴²¹ Закон за детективска дејност („Службен весник на Република Македонија бр. 80/99).

⁴²² Спасески Ј., Аслимоски П. и Герасимоски С., Приватна безбедност, Полициска академија, Скопје, 2008, стр. 133-134.

дејност.⁴²³ Исто така, во законот е пропишана постапката во кои случаи може да му се одземе лиценцата на детективот и тоа ако повеќе не ги исполнува условите определени со овој закон и ако не ги отстранил недостатоците ако му биле предочени во предвидениот рок.

Детективските услуги, како што е наведено во член 11 од Законот за детективска дејност, се вршат само врз основа на договор склучен во писмена форма меѓу детективот и нарачувачот на детективските услуги и треба да има посебно писмено овластување од странката заверено кај нотар. Детективот може да собира податоци и информации што се во интерес на странката и тие во истиот закон таксативно се наведени во член 12 каде што стои дека тој се ангажира: за обезбедување доказни материјали во врска со кривични дела или сторители на кривични дела; за лица што се исчезнати или скриени, за пишувачи на анонимни писма или за причинители на материјална штета; за откривање идентитет на лице и негово живеалиште, односно престојувалиште; за украдени или изгубени предмети; за докази кои се во врска со заштита или утврдување на вистинитоста во постапка пред суд, друг државен орган, институција што врши јавни овластувања или правно лице кое одлучува за одделни права на странката; за односот на работниците спрема заштитата на деловната тајна и за успешноста и деловноста на правни лица.

Во однос на контролата на детективската дејност во член 25 од Законот за детективска дејност е наведено дека детективот е должен да го овозможи вршењето на надзорот, да ја стави на располагање соодветната документација и да ги даде потребните податоци и известувања, освен за содржината на склучените договори и прилозите кон нив. Исто така, во овој член стои дека ако при вршењето на надзорот се утврди дека детективот не се придржува кон одредбите на овој закон, Министерството за внатрешни работи му издава решение за отстранување на недостатоците во определен рок кој не може да биде подолг од три месеци.

⁴²³ Види член 4, параграф 2 во Законот за детективска дејност („Службен весник на Република Македонија бр. 80/99).

Искуствата од досегашното работење во оваа сфера говорат дека во реалноста тешко оди заживувањето на оваа професија. Законските одредби носат големи обврски и одговорности, но и финансиски оптоварувања за детективските агенции (на пример, дополнителното осигурување од одговорност за настаната штета спрема трети лица, односно годишната полиса за осигурување е вистинско финансиско оптоварување). Од истражувањата кои се направени во овој сегмент е посочено дека тоа влијае демотивирачки. Во контекст на отежнатите услови, говори и податокот според кој Министерството за внатрешни работи и покрај повеќегодишното постоење на оваа дејност има издадено мал број лиценци за вршење на оваа дејност. Оттука, се смета дека за заживување на оваа дејност е потребно да се воспостави поблиска соработка помеѓу приватниот и државниот безбедносен сектор, потоа да се зголеми информираноста на граѓаните, но и на државните службеници за надлежностите на приватниот детектив, како и за неговата улога во безбедносниот сектор, а сè со цел воспоставување партнерски односи и добивање модерен интегриран безбедносен сектор. Исто така, за решавање одредени проблеми со кои се соочуваат приватните детективи би требало да се формира едно тело или во рамките на Комората на Република Македонија за приватно обезбедување свое место да најде и детективската дејност со што на едно место ќе се дискутира за отворените прашања и за проблемите со кои се соочуваат приватните детективи.

4. УСЛУГИ ШТО ГИ ДАВААТ АГЕНЦИИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Услугите што ги обезбедува приватната безбедност денес опфаќаат широк спектар на активности, почнувајќи од заштита на имот и на капитал до приватни услуги за чување аеродроми, банки и физички лица. Иако се признава фактот дека приватниот безбедносен сектор вклучува голем број клучни актери и дека тој може да биде од корист, сепак, реалноста говори дека овој сектор ги опфаќа сите актери што обезбедуваат безбедност под договор и за соодветна добивка. Со тоа не само што се проширува доменот на надлежности на приватната безбедност, истовремено се проширува и кругот на корисниците на нејзините услуги. Така, не само поединци, туку и влади, меѓународни организации, хуманитарни агенции за помош, меѓународни и национални компании ангажираат приватни компании за обезбедување за да се осигура нивната безбедност во извршувањето на нивните задачи.⁴²⁴

Во основа, компаниите за приватно обезбедување нудат различни видови услуги во зависност од буџетот на клиентите и од тековните безбедносни потреби. Основното ниво на услуга вклучува безбедност на трговски центри и мали собири, услуги на надзор, истражни услуги, сеопфатна процена на ризик и услуги за намалување на ризикот што им се даваат на приватни бизниси, како и поддршка во процесот на постконфликтна реконструкција преку заштита на одбранбените и безбедносни сили и на агенциите вклучени во реконструкцијата.⁴²⁵ Поголемите компании може да обезбедат сигурен приход со тоа што ќе се поврзат со локалните и со државните власти, за обезбедување фабрики за прочистување вода, за обезбедување аеродроми и јавни установи. Највисокиот ранг на услуги вклучуваат

⁴²⁴ *Policy Statement on Privatisation of the Security Sector*, Extra Assembly of the Parliamentary Forum on Small Arms and Light Weapons, Panama City, 2007, стр. 1-4.

⁴²⁵ Berndtsson, Joakim, *The Privatisation of Security and state Control of Force: Changes, Challenges and the Case of Iraq*, School of Global Studies, University of Gothenburg, 2009, стр.1.

заштита на нуклеарни центри, брзо распоредување тимови за одговор при катастрофи и прекуморски воени мисии.⁴²⁶ Ова говори дека овој сектор во целина достигнал зрелост во однос на обемот и разновидноста на услугите што ги нуди на пазарот.⁴²⁷

Во Република Македонија најчесто корисници на услуги што ги добиваат од агенциите за обезбедување се следните: образовните институции, социјалниот сектор, здравствениот сектор, спортските федерации, локалната самоуправа, приватниот сектор, бизнис-заедницата, банкарскиот сектор, дипломатско-конзуларните претставништва, меѓународни организации итн. Најчесто услугите кои што ги даваат опфаќаат: обезбедување објекти, обезбедување лица и имот, обезбедување спортски натпревари и други културни манифестации, обезбедување банките и финансиските институции, обезбедување училишта и факултети, обезбедување болници и клинички центри, обезбедување општини и инфраструктура, обезбедување фирми и компании, обезбедување банки и штедилници, како и придружба при дистрибуција на пари, придружба, обезбедување на странски дипломати итн. Некои од агенциите за обезбедување, меѓу другото, прават и мониторинг на движењето во критичка инфраструктура и аналогно на тоа прават инсталации во критичната инфраструктура што вклучува мобилни патроли, даваат безбедносни консултации, вршат безбедносно складирање, нудат транспорт и услуги поврзани со обезбедување пари итн. Исто така, само дел од агенциите се фокусираат и на професионални истражувања со кои би правеле безбедносни анализи и процени, а мал е и бројот и на оние агенции што нудат опрема за детектирање и даваат консултација при изборот на аларми, сефови, безбедносни стакла и прозорци, како што е и мал бројката на агенции кои се занимаваат со ВИП услуги или пак со телохранителски услуги, како и транспорт и заштита на туристи или на туристички групи во земјата.⁴²⁸

⁴²⁶ Исто., стр. 1.

⁴²⁷ Alyson Bailes and Caroline Holmqvist, 'EU Must Regulate Private Security Firms', *European Voice*, 22-28, September 2005, стр. 8, во Hans Born, Marina Caparini, and Eden Cole, *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper – №20, 2007.

⁴²⁸ Бакрески О.: *Контрола на безбедносниот сектор*, Филозофски факултет, Скопје, 2012.

5. ВРСКА СО БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР

Како прашање што ќе доминира и понатаму во анализите коишто ќе претстојат околу врските на полицијата и армијата со агенциите за обезбедување во Република Македонија е прашањето за прелевање на персоналот од едниот во другиот сектор, односно што ги мотивира припадниците на безбедносните институции да размислуваат да ја напуштат полицијата или армијата и да станат составен дел на некоја приватна агенција за обезбедување. Се смета дека одговорот е едноставен, но ако се навлезе подлабоко во анализите одговорот е навистина сложен и комплексен.

Се смета дека прелевањата од безбедносните институции во приватниот безбедносен сектор се мотивирани од различни причини: прво, еден од аргументите што е апсолутно потврдено е и фактот според кој заради бенефицираниот стаж што го имаат во безбедносните институции еден дел од припадниците на безбедносните структури одлучуваат по пензионирањето во „условно“ средните години од животот да продолжат со соодветна работа што ќе ги исполнува и ќе има допирни точки со тоа што претходно го работеле; второ, по завршување на договорот за професионален војник оваа категорија се соочува со суровата реалност што говори дека се мали шансите за вработување во јавниот безбедносен сектор и оттука го наоѓаат и единствениот мотив да се вклучат во редовите на приватниот безбедносен сектор; трето, за одредени лица се смета дека и парите се пресуден фактор што го прават привлечен овој сектор за вработување; четврто, мотивираноста за вработување во агенциите за обезбедување се гледа и во евентуалните отпуштања што се случуваат во безбедносните институции. Некои од нив заради одредени прекршувања и изречени дисциплински мерки за отпуштање од работа, а други како резултат на вишокот на вработени што се јавува од спроведени реформи во полицијата и во армијата. Најеклакантен пример за

тоа беа настаните за време на кризата во 2001 година, кога нашата држава се соочи со реална криза поради која се зголеми бројот на припадници на безбедносните сили во државата. По завршување на кризата поради предимензионираноста на одредени единици дојде до отпуштања на вработени на полицијата. Во овој контекст е и примерот со Министерството за одбрана, кога како резултат на спроведените реформи и завршување на договорите за работа на професионалните војници дојде до одредени отпуштања и на искусни припадници на Армијата преку нудење различни социјални пакети (пр. предвременно пензионирање, понатаму програмата „Лепеза“ за подготовка и враќање на воениот персонал со служба во АРМ во цивилен живот по престанок на службата во АРМ итн).

Сите овие елементи говорат дека постои одредена меѓузависност и високоизразени односи меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор што резултира со бројни неформални врски кои упатуваат на поврзаност, заедничка идентификација и силна пенетрација.

6. ВРСКА СО ПОЛИТИКАТА

Врските меѓу политичките партии и агенциите за обезбедување можеби се најмногу забранети кога е во прашање активноста на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија. Ако приватните агенции за обезбедување се поврзани со политиката и со политичките партии, тогаш реална е можноста за постоење паралелни сили, кои сами по себе се сè помалку одговорни, затоа што условно тие се под закрила на политиката, но не треба да се заборава дека се подложни на злоупотреба. Оттука, силните политички врски можат да го намалат влијанието и примената на законските норми, како и да ја ослабнат самата контрола.⁴²⁹

Во основа, политичарите често имаат директни или индиректни економски интереси за приватните агенции за обезбедување или ги ангажираат со цел да ја заштитат својата позиција во државата и нивните финансии. Ова не подразбира само меѓусебна корист, туку значи и опстанок: кога политичката партија веќе не е на власт, агенцијата може да остане без ангажман, но ако агенцијата добро ги штити интересите на партијата и политичките интереси, тогаш таа ги зголемува шансите за „соработка“ и во следниот мандат.⁴³⁰

Во Република Македонија од почеток на организирање на дејноста „приватно обезбедување“ до денес постојат бројни примери за поврзаност на приватниот безбедносен сектор со политиката. Ова поврзаност создава одреден паралелизам и фаворизирање одредени фирми на кои им се овозможува полесно

⁴²⁹ Oliver Bakreski and Tanja Miloševska, *Links between Private and Public Sectors in the Republic of Macedonia*, во *spisanieto VARSTVOSLOVJE*, year 11, no. 2, 2009, стр. 301.

Исто, стр., 301.

⁴³⁰ Исто, стр., 301.

да доаѓаат до пари, а за сметка на тоа тие имаат обврска „условно“ да одработат или да обезбедат финансиска корист за поединци во политиката или за потесна група на владини функционери. Тие за возврат им обезбедуваат работата на фаворизираниите агенции со тоа што им ги обновуваат договорите или тендерите кои се однесуваат на давање на услуги за обезбедување. За да нема вакви дилеми и размислувања би требало во следниот период да се усвојат строги правила и прописи за обезбедување на рамоправен статус и поддеднаква вклученост на сите субјекти на приватниот безбедносен сектор со што би се намалиле сомнежите дека има привилегиран статус на одредени агенции во однос на други, со што би се намалила и можноста за евентуална злоупотреба на одредени агенции од страна на владата или од одредена политичка партија.

Глава VI

**ИНТЕРПРЕТАЦИЈА
НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД
ЕМПИРИСКОТО ИСТРАЖУВАЊЕ
ЗА СПЕЦИФИЧНОСТА НА
ПРИВАТНАТА БЕЗБЕДНОСТ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

1. МЕТОДОЛОШКА РАМКА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Приватната безбедност во Република Македонија години наназад се наоѓаше во подредена улога во однос на јавната безбедност и најчесто беше маргинализирана од медиумите, а неприфатена од обичните граѓани. Меѓутоа, денес, ситуацијата е многу поразлична. Тоа се должи на трансформацијата на размислувањата за местото и улогата на овој сектор во остварување на безбедноста. Значи, во изминатите неколку години се конвергира негативното мислење за приватната безбедност во позитивно што е дијаметрално спротивно од претходното, а трансформацијата направи делумно да се привлече вниманието и на академската јавност и се отвори суштинска дебата за политиката на приватната безбедност.

Денес, приватната безбедност во Република Македонија нема дилема дека веќе ги има трасирано главните контури во општествено-политичкиот дискурс. Сепак, најголемата дискусија не се води околу прашањето: „Дали има потреба од приватна безбедност?“, туку за прашањето: „Каква треба да биде приватна безбедност?“. Секако дека и одредени прашања го заслужуваат потребното внимание, како што се: „Каде се преклопуваат улогите на приватното обезбедување и на полицијата, а каде се разидуваат?“ особено ако се знае дека овие два сектора се доживуваат истовремено како конкуренција и секако централното прашање: „Што ги мотивира приватните компании за обезбедување – поголема безбедност или поголем профит?“. Одговорот на овие прашања бара попрецизно дефинирање на приватната безбедност и на приватното обезбедување и ќе бидат во насока на оформување на сликата за целосно разбирање на состојбите во оваа сфера.

За да се дојде до потребните одговори беше спроведено емпириско истражување за да се согледа сета сложеност и комплексност што во основа ја прави приватната безбедност многу

тешка во изучувањето. Во тој контекст, истражувањата поврзани со приватното обезбедување и дејноста приватно обезбедување бараат еден исклучителен прагматичен пристап што ќе значи подготвеност да се анализираат сите состојби со цел да се понудат соодветни решенија за да се согледа во која насока се развива или ќе се развива дејноста приватно обезбедување. Оттука, не можеме добро да ја проучиме приватната безбедност ако не се раководиме и на главната дебата околу прашањето: „Дали обезбедувањето на приватната сопственост може да значи губење на основната суштина на безбедноста?“, а тоа е безбедноста како јавна потреба и јавен интерес т.е. општествениот карактер на безбедноста. Овие дилеми поврзани со приватната безбедност беа предмет на нашето истражување што имаше за цел да ги проучиме состојбите во приватната безбедност, улогата на клучните приватни безбедносни актери во општествените процеси, јавно-приватната дихотомија, начинот на соработка на агенциите за обезбедување со полицијата. Развојот на приватниот безбедносен сектор треба да се разгледува во услови на изменета политичко-безбедносна и општествено-економска состојба во Република Македонија. Оттука пристапот кон ова прашање врзано за приватниот безбедносен сектор не обврзува во прилог на пообјективно согледување на состојбите во кои се остварува дејноста приватно обезбедување.⁴³¹

Истражувањето за приватната безбедност во Република Македонија, во првобитната фаза во еден дел беше наменето за потребите на докторската дисертација со наслов „Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија“. Сепак треба да се нагласи дека интервјуто опфати поголем број прашања. Дел од нив беа опфатени со интерпретацијата на докторската теза, додека поголемиот дел од нив не беа предмет на интерес на докторската дисертација, туку беа оставени за оваа намена за понатамошна анализа за потребите на овој труд. Најзначајните резултати од спроведеното

⁴³¹ Гацовски Ж., Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија“, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 258-273.

истражување како релевантни и објективни податоци интегрално се изразени и прикажани во неколку поднаслови. Така, целите и покрај тоа што првично беа насочени кон согледување на ставовите во однос на неколку клучни прашања поврзани со оценување на дејноста приватно обезбедување во РМ, со услугите кои што ги даваат агенциите за обезбедување, односно дали се адекватни за потребите на клиентите, туку се прошири и кон прашањата кои имаа дополнителна тежина и специфика, како што се: заштитата на критичната инфраструктура, професионализацијата и професионализмот, стандардите во работењето потребни за дејноста приватно обезбедување, но и исклучително важното прашање за стручноста и компетентноста.

Во рамките на истражувањето како техника за прибирање податоци беше користено интервју (нестандардизирано интервју). Ова значи дека истражувањето имаше ограничена примена во однос на очекуваниот статистички примерок заради целната група што беше интервјуирана, а тоа беа претежно лицата што раководат со агенциите за обезбедување. Значи примерокот беше намерен за добивање на релевантни одговори од најповиканите лица што раководат со агенциите за обезбедување. Вкупно, беа реализирани 25 интервјуа. Теренската работа се одвиваше од февруари 2017 до јули 2017 година. Прашањата без исклучок беа идентични за сите, а разговорите се водеа непосредно со врвните менаџери, а се обработија квалитативно оние прашања што имаа релевантна вредност и покажаа одредена сигнификантна разлика. Мора да се нагласи дека пред да се започне со истражувањето се пристапи кон подготвителна фаза што значеше правење на соодветен инструментариум, како и план за реализација на истражувањето во посочениот временски период. Во фазата по реализирање на истражувањето се пристапи кон анализирање на одговорите и само одговорите кои имаа одредена индикативна вредност беа селектирани и анализирани. Ова се направи со цел да се одбегне одредена импровизација и парцијалност, а на анализата да ѝ се пристапи со сета одговорност, објективност и релевантност.

Во текот на истражувањето беа реализирани разговори со врвните менаџери на агенциите за обезбедување, односно претставници на осум агенции за обезбедување. Основниот

критериум во изборот беше половина од избраните агенции да вработуваат над 100 работници за обезбедување, додека другите под 100 работници за обезбедување, а со истражувањето беа опфатени и четири експерти. Истражувањето се спроведе во следните агенции: СГС (SGS-Security Group Services) – Скопје, МДН обезбедување – Скопје, ОСА – Скопје, ПЕРПЕТУУМОБИЛЕ обезбедување – Скопје, КАРПАТИЈА – Битола, МК обезбедување – Прилеп, РОЈАЛ – Битола и ПАТРОЛ – Скопје.

За полесно согледување на резултатите се пристапи кон теоретска разработка по тематски целини кои направија конкретизација на клучните дилеми поврзани со прашањата кои беа поставени на самите испитаници. Со истражувањето беа опфатени две категории на испитаници, и тоа: испитаници претставници на врвниот менаџерски тим и испитаници претставници од експертската заедница.

2. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

2.1. Приватното обезбедување како дејност

Дејноста приватно обезбедување е нераскинлив дел на јавната безбедност која во основа се дели на public polising и на private polising. Во однос на првиот елемент станува збор за извршување работи врзани со јавниот ред и мир, и генерално овие работи и се подведени пред сè на полицијата, додека вториот елемент ги обединува работите што се врзуваат за имотната и за личната безбедност на граѓаните и нив најчесто ги извршуваат приватните компании за обезбедување. Субјектите од дејноста приватно обезбедување развиваат директна соработка со другите субјекти на национална безбедност, а во овој период тоа најчесто се изразува со неговото приближување од маргините кон центарот на случувањата. Со тоа дејноста приватно обезбедување станува нераскинливо поврзана со сите други дејности што се во фокусот на јавниот интерес и остваруваат јавен интерес.⁴³²

Во член 2 од Законот за приватно обезбедување стои дека приватното обезбедување е дејност од јавен интерес. Интересно е што во ниту една своја одредба, Уставот на Република Македонија не дефинира што се подразбира под терминот „јавен интерес“ и врз основа на кои критериуми истиот се утврдува со закон. Но, во согласност со член 61 став 2 од Уставот, Собранието на Република Македонија се дефинира како претставнички орган на граѓаните и носител на законодавната власт, од што следува дека има дискреционо право да го утврди јавниот интерес. Но, како што во една своја одлука укажува Уставниот суд (Уставен суд, У. број

⁴³² Бакрески О., Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2011, стр. 96-103.

200/2007-0-0 од 17.12.2008), тоа овластување не е неограничено, односно дефинирањето на јавниот интерес и неговото детектирање во одредена дејност мора да има разумна основа. Нужно е законодавецот да утврди во што се состои и како се остварува јавниот интерес, односно која е таа разумна причина што ја наметнува потребата од функционирање на правни лица со овластувања за приватно обезбедување и на тој начин да се навлезе во државната сфера која значи монопол на употреба на сила. Оттука, потребно е јавниот интерес да биде детектиран при уредувањето на условите за вршење на одделните дејности, а особено на оние кои имаат одредени специфики, и во кои постои можност од остварување (или загрозување) на правата на граѓаните и на другите субјекти.⁴³³

Генерално, дефиниција на институтот „дејност од јавен интерес“ може да се најде посредно во позитивното право, односно во важечките закони, како Законот за јавните претпријатија, Законот за установите, Законот за здруженија и фондации и Законот за локалната самоуправа. Во согласност со членот 2 став 1 и 2 од Законот за јавните претпријатија, како дејност од јавен интерес се сметаат дејностите (или одделни работи од дејноста) со кои се остварува јавен интерес. (Во овој закон како синоним се употребува и поимот „услуги од јавен интерес“). Во согласност со член 43, дејности од јавен интерес за Република Македонија можат да вршат физички и правни лица врз основа на дозвола, што ја издава Владата, односно единицата на локалната самоуправа. Стариот Закон за јавните претпријатија не ја познава категоријата „дејност од јавен интерес“, туку оперира со поимот „стопански дејности од јавен интерес“, односно дејности што биле „незаменлив услов за животот и работата на граѓаните, за работата на правните лица и на државните органи“.⁴³⁴

Со цел да се види како ја перцепираат дејноста приватно обезбедување на испитаниците им беше поставено прашање во тој контекст. Најголем број испитаници од двете категории сметаат

⁴³³ Група автори, Коментар на законот за приватно обезбедување, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, стр. 5-11.

⁴³⁴ Исто., стр. 5-11.

дека дејноста приватно обезбедување постепено станува претпознатлива и дека истата е синоним за остварување на приватен интерес на правното или на физичкото лице при што се почитува јавниот карактер на дејноста приватно обезбедување.⁴³⁵ Исто така, податоците од нашето истражување покажаа дека речиси 2/3 од испитаниците се изјасниле дека приватната безбедност е во функција на остварување на јавниот интерес и дека ја надминува својата основна улога и очекувања што во основа како што посочија испитаниците од категоријата на раководните структури во агенциите за обезбедување е важно да се нагласи затоа што дејноста приватно обезбедување не само што станува рамноправен играч во ситуација во кој заштитата на приватната сопственост и физичките лица се остваруваат преку точно дефинирани правни норми и со почитување на приватноста на оној чија што се обезбедува. За разлика од оваа категорија испитаници, треба да се нагласи дека испитаниците претставници на експертската заедница се на мислење дека дејноста приватно обезбедување е од исклучителна важност затоа што тоа во одредена мера е и одраз на потребата на граѓаните и тука не треба да стане збор дека таа треба да се ограничува или да се занемарува.⁴³⁶

2.2. Услуги на приватно обезбедување

Услугите што ги обезбедува приватната безбедност денес опфаќаат широк спектар на активности, односно компаниите за приватно обезбедување нудат различни видови услуги во зависност од барањата на реципиентите, од буџетот на клиентите и од тековните безбедносни потреби. Основното ниво на услуга вклучува безбедност на трговски центри и мали собири, услуги на надзор, истражни услуги, сеопфатна процена на ризик и услуги за намалување на ризикот што им се даваат на приватни бизниси,

⁴³⁵ Гацовски Ж., *Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија*, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 258-273.

⁴³⁶ Исто., стр. 258-273.

како и поддршка во процесот на постконфликтна реконструкција преку заштита на одбранбените и безбедносни сили и на агенциите вклучени во реконструкцијата.⁴³⁷ Поголемите компании може да обезбедат сигурен приход со тоа што ќе се поврзат со локалните и со државните власти, за обезбедување фабрики за прочистување вода, за обезбедување аеродроми и јавни установи. Највисокиот ранг на услуги вклучуваат заштита на нуклеарни центри, брзо распоредување тимови за одговор при катастрофи и прекуморски воени мисии.⁴³⁸ Ова говори дека овој сектор во целина достигнал зрелост во однос на обемот и разновидноста на услугите што ги нуди на пазарот.⁴³⁹

За да се согледа дали се прават неопходните анализи во самите агенции од аспект на барањата и потребите на услуги, квалитетот на услугите, дали услугите се адекватни за крајните реципиенти на испитаниците им беше поставено следното прашање: „Дали услугите што ги даваат агенциите за обезбедување се адекватни за потребите на клиентите. Интересно е да се констатира дека испитаниците претставници од агенциите за обезбедување без исклучок посочија дека во нивните агенции за обезбедување се прават потребните анализи за квалитетот на услугите што ги нудат и дека тие секогаш се адекватни на потребите на клиентите, но посочија дека постои секогаш можноста за надоградување и усовршување на бараниот квалитет на услуга што треба да биде и примарна грижа на самата агенција и примарна цел во нејзиното работење.

⁴³⁷ Berndtsson Joakim, *The Privatisation of Security and state Control of Force: Changes, Challenges and the Case of Iraq*, School of Global Studies, University of Gothenburg, 2009, стр.1, преземено од Бакрески О., и др. Приватна безбедност-теорија и концепт, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015, стр.72-73.

⁴³⁸ Исто., стр. 1.

⁴³⁹ Alyson Bailes and Caroline Holmqvist, 'EU Must Regulate Private Security Firms', *European Voice*, 22-28, September 2005, стр. 8, во Hans Born, Marina Caparini, and Eden Cole, *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper – №20, 2007. преземено од Бакрески О., и др.. Приватна безбедност-теорија и концепт, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015, стр.72-73.

За разлика од оваа категорија испитаници мора да се потенцира дека претставниците на експертската заедница се на мислење дека постојат одредени агенции што не можат да одговорат на барањата на клиентите и дека можно е во такви ситуации и да се импровизира со самата услуга, односно со нејзиниот квалитет.⁴⁴⁰

2.3. Регулирање на дејноста „приватно обезбедување“

Регулирањето на приватната безбедност во национални рамки е повеќе од потребна, но, сепак нејзиното целосно ефектуирање пред сè зависи од антиципативниот пристап на субјектите што се задолжени за изготвување ваков документ што за секој субјект инволвиран во оваа активност е доста тешка и доста одговорна работа. Нивниот ангажман за создавање подобра регулатива ќе помогне да се направи разлика меѓу чесни и дискредитирани приватни компании за обезбедување, и на крајот да се отстранат вторите.⁴⁴¹

Како што потенциравме, концептот на регулација, особено законската регулатива, ги обединува различните делови на политиката на приватно обезбедување и претставува институционално средство преку кое можат да бидат остварени целите на приватната фирма за обезбедување. Според определени размислувања регулацијата создава еден механизам преку кој се оформуваат активностите на приватниот безбедносен сектор. Според застапниците на обновената легитимност пак, регулацијата создава еден механизам преку кој се добиваат потребните извори на легитимност од државата и на тој начин се зголемува актуелноста на нивните услуги. Според тоа на регулацијата треба да се смета како на централен елемент околу кој се врти политиката на приватното обезбедување.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Гацовски Ж., *Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија*, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 258-273.

⁴⁴¹ Бакрески О., и други, *Приватна безбедност-теорија и концепт*, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015, стр.178.

⁴⁴² White Adam, *The Politics of Private Security-Regulation, Reform and Re-Legitimation*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, стр.14-15, пре-

Постојат неколку причини зошто приватната безбедност и приватниот безбедносен сектор треба да бидат регулирани, и тоа: за да се осигура дека тие нема негативно да влијаат на безбедноста, за да се осигура дека нивната употреба е истовремено легална и легитимна и е во согласност со човековите права, за да се осигура дека тие нема да ја поткопаат владината политика; за да се спречи тие да нанесат економска штета на нивните клиенти; за да се осигура дека ќе се одговорни за своите постапки и за оние на нивните работодавачи; за да се осигура тие да се што е можно потранспарентни; за да се спречи преоѓање од легална во нелегална определба; за да се гарантира дека тие на ниту еден начин нема да го поткопаат суверенитетот на државата.⁴⁴³ Исто така, приватниот безбедносен сектор треба да биде регулиран заради: гарантирање на уставните права на граѓаните (гаранција против злоупотреба и приватни вооружени групи); исклучување на криминалните и на „непожелните“ елементи од индустријата („расчистување на пазарот“); јасно дефинирање на поделбата на надлежности меѓу полицијата/другите актери од јавното обезбедување и приватните компании за обезбедување, и врз основа на тоа, дефинирање на улогата на секој актер во јавно-приватното партнерство; овозможување ефикасна контрола и систем за санкционирање; зголемување на квалитетот на услугите и со тоа да се зголеми заштитата на граѓаните, просториите, стоката, итн.; додавање кредибилитет на приватните услуги за обезбедување. Ова е тешка задача бидејќи целите на законодавецот не се сосема исти со целите на приватните компании за обезбедување (= наоѓање деликатен баланс на национално ниво). На крајот може да се заклучи дека во областа на регулативата, приватното обезбедување се смета за дел од активноста поврзана со спроведување на законот, речиси секаде во Европа.⁴⁴⁴

земено од Приватна безбедност-теорија и концепт, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015, стр.179.

⁴⁴³ Foreign Affairs Committee, *Private Military Companies*, London, The Stationery Office, 2002, во *Corporate Soldiers and International Security*, London and New York, Routledge, 2006, стр.135.

⁴⁴⁴ Општ преглед на услугите за приватно обезбедување во Европа, презентација на Натали де Мулдер на конференцијата „Македонски

Основното прашање што се врзува со правната рамка и беше опфатено со истражувањето беше во контекст „Дали постојната законска рамка е соодветна рамка за работењето на агенциите за обезбедување?“. Интересно е да се потенцира дека еден поголем дел од испитаниците сметаат дека законот е соодветна рамка за работењето и дека овозможува солидна основа да се артикулираат барањата на сите заинтересирани страни. Мал дел од испитаниците, односно 4 испитаника од категоријата испитаници претставници на агенциите за обезбедување сметаат дека законот е деликатна и чувствителна материја што има поголема или помала веројатност да излезе од постојаната рамка. Заради тоа истакнаа дека треба да има избалансиран закон што ќе биде одраз пред сè на потребата на Агенциите, а не да се наметнуваат решенија што не кореспондираат со имплементирачката процедура. Експертската заедница во однос на ова прашање е на мислење дека колку и да се добри или лоши законите многу важно е како тие се имплементираат. Инаку секогаш има можност за подобрување на решенијата, затоа што не постои идеален закон и со некои од проблемите што не сте ги предвиделе може да се соочите веднаш заради неконзистентното објаснување или замаглување на нештата.⁴⁴⁵

2.4. Професионализацијата и професионализмот во дејноста „приватно обезбедување“

Во основа, во ниту една современа расправа за безбедноста, одбраната, здравството, администрацијата итн., не се заобиколува темата за професионализација, затоа што таа е сеприсутен феномен што се појавува во секој сегмент од општеството. Решавањето на ова прашање е голема грижа не само за институциите, органите

денови за приватно обезбедување 2013, Скопје, 30/10/2013, во Приватна безбедност-теорија и концепт, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2015, стр. 180.

⁴⁴⁵ Гацовски Ж., Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија“, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 258-273.

и организациите, бизнис-заедницата туку и за јавната безбедност и воопшто за државта. Оттука не е сеедно какви чекори се преземаат на овој план и особено прашањето: „Како до поголема професионализација во субјектите кои доминира безбедносната компонента, како природен елемент на безбедносната структура?“.

Од аспект на остварување на безбедноста нема дилема дека субјектите задолжени за безбедност мора да имаат доволно моќ и авторитет за да ја вршат својата работа, но не во толкава мера за да ја загрозат благосостојбата на општеството или на поединецот. Оттука, нормалниот одговор на оваа дилема потенцира три аспирации: легитимност, професионализам и одговорност. Оттука, главните цели се насочени кон постојана легитимност, постојан професионализам и постојана одговорност. Сите три услови мора да постојат и да бидат исполнети за да говориме дека постои демократско управување. Професионалното однесување и одговорноста ја поткрепуваат легитимноста, додека одговорноста ја овозможува професионалноста, а легитимноста го овозможува потребниот степен на професионална самостојност.⁴⁴⁶ Одговорноста значи проактивен пристап за себе, заштита на себе од другите, одговорност кон државата, кон вредностите, кон фирмата, кон работата, кон работодавачот, кон професијата итн. Професионализмот значи и партиципативно учество и придонес, но и идеја како да се поттикне креативноста што во основа ќе значи иновативност, решителност, како и преземање на акција за да се овозможат промените во безбедносна смисла на зборот.

Професионализмот дефинира три карактеристики, и тоа: експертиза, одговорност и корпоративност⁴⁴⁷ и е категоријална црта што се однесува на одредени вредности, вештини, ориентација и управување. Принципите на фер однесување, интегритет, грижа за човековите права, одговорност и соодветна употреба на сила се основните елементи во секој концепт на демократското

⁴⁴⁶ Бакрески О., Контрола на безбедносниот сектор, Филозофски факултет, Скопје, 2012.

⁴⁴⁷ Military Professionalism in Asia: Conceptual and Empirical Perspectives. East West Center. 2001.

управување. Професионализмот не смее да се вмеша во дискриминаторно, корумпирано или насилно искористување на својата моќ. Самостојноста (ограниченоста) што ја има приватниот безбедносен сектор се базира врз довербата на општеството дека овој сектор ќе прифати дел од вредностите што ќе ја условува демократската рамнотежа на етичко и на професионално водење.⁴⁴⁸ Излегувањето од прегратките на професионализмот ќе резултира со грубо, корумпирано и некомпетитивно однесување, а во некои случаи може да доведе дури и до јавни скандали, што ја наметнува потребата од сериозна регулатива во овој сектор.⁴⁴⁹

Во однос на прашањето: „Дали постои висок професионализам во работењето на агенциите за обезбедување?“, речиси кај сите испитаници произлегоа мошне интересни анализи што упатуваат на извесни разлики. Клучното прашање за најголем дел од испитаници претставници на агенциите за обезбедување е согледувањето на проблемот на професионализацијата, за којшто наведуваат дека единствено е можен само преку детаљно познавање на сложените, испреплетени внатрешни односи, како и преку разгледување на клучните елементи што ја имаат централната улога во креирањето соодветен амбиент за работа почнувајќи од средината, достигнатото ниво на образование, нивото на свеста, динамичноста и сложеноста на односите во сферата на безбедноста, општествениот развој, повеќеструктурните форми на комуникација итн. Помал дел од нив сметаат дека вработените во приватната безбедност, односно во агенциите за обезбедување треба да бидат аполитични, што ќе значи дека тие се посветени на работата и на професионалното извршување на задачите. Претставниците на експертската заедница наведуваат дека професионализацијата ќе овозможи извршување на задачите врз основа на законот, а не врз основа на нечии желби. Тоа е еден вид гаранција дека вработените професионално ќе ги извршуваат своите задачи и дека целосно ќе бидат посветени на нивното спроведување што ќе значи висок степен на одговорност што впро-

⁴⁴⁸ Fluri P., Hadžić M., eds., 2004.

⁴⁴⁹ Born H. Caparini M. and Cole E., 2007.

чем е еден од елементите што го бара и нивната професија. Исто така, испитаниците претставници на експертската заедница се на мислење дека професионализацијата е динамична категорија што е условена од бројни фактори и е во тесна корелација со развојот на општеството. Во основа таа се остварува во подолг временски период и е условена од демократскиот амбиент во државата и од односите меѓу субјектите во државата почнувајќи од семејството, училиштата, верските заедници, безбедносните институции, итн.

2.5. Јавна и приватна безбедност – соработка и партнерство

Посебно важна варијабла и прашање, често истакнувана во анализите е прашањето „Како до поголема соработка меѓу полицијата и приватните агенции за обезбедување?“. Во одредени држави ова прашање е регулирано со соодветни законски решенија, во коишто прецизно е регулирана работата и овластувањата на носителите на приватниот безбедносен сектор од каде произлегуваат и односите со државните органи што активно учествуваат во остварувањето на активностите од системот на обезбедување, меѓу кои е и полицијата. Во либералните држави практично полицијата не е во можност да ја гарантира безбедноста на секоја личност или да заштити сечиј имот. Секако полицијата има моќ, но нема монопол и апсолутни гаранции во однос на безбедноста.⁴⁵⁰

Во основа, организационата структура на партнерство претставува јадро за постоењето на една сериозна институција, која своите идеали на владеење ги гради врз општото добро на цела нација. Треба да постои таква формална структура што ќе овозможи извршување на првичните цели на партнерството поврзани со воспоставување конкретна безбедносна состојба што ќе придонесе за стабилност и за успешно извршување на мисијата за проширување на партнерството. Комплетноста на структурата на самото партнерство би била постигната со постоење квалитетен

⁴⁵⁰ Olschok H., *Private Security in Germany and the Cooperation with the Police*, 2012, стр. 12.

кадар, што е посветен на својата работа, на извршувањето на своите претпоставени активности, како и на остварувањето на идеалот за стабилна безбедносна состојба. Работата треба да биде прецизирана во однос на обемот и намената, како и одговорноста што се сноси во однос на извршување на клучните задачи. Така, секој ќе има целосен преглед и одговорност кон завршената работа, при што обидот да постапува уште поуспешно постојано ќе се зголемува. Обуката, настаните и достигнувањата во кариерата треба да подлежат на евиденција, набљудување и контрола, како едни од главните активности на заемната соработка. Зајакнувањето на структурата ќе биде дел од привлекувањето нови членови, и создавање стабилна поткрепа на партнерството во однос на оправдување на идните барања за финансирање, доколку тие се поврзани со негово проширување. Со ова во голема мера би се истакнала ефикасноста и ефективноста на партнерството.⁴⁵¹

Податоците од нашето истражување покажаа дека 18 од вкупно 25 испитаници се изјасниле дека постои слаба соработка и координација меѓу агенциите за обезбедување и полицијата, што укажува на фактот дека оваа состојба може да доведе до редица негативни ефекти во процесот на планирање и остварување на активностите поврзани со безбедноста на земјата. Мал број испитаници претставници на агенциите за обезбедување сметаат дека постои одредена соработка, но дека е потребно таа да се надоградува. За голем дел од испитаниците претставници на агенциите нема дилема дека треба да постои јасна поделба на обврските и одговорностите меѓу агенциите и полицијата. Полицијата треба да биде водечкиот инструмент за одржување јавен ред и мир, односно да ја има примарната улога, додека агенциите за обезбедување треба постепено да се наметнуваат како реален партнер, затоа што и полицијата и агенциите водат примарна грижа за безбедноста на граѓаните од аспект на осигурување на нивната безбедност, нивниот имот и нивното работење. Од анализата на одговорите на категоријата

⁴⁵¹ National Policy Summit: Building Private Security/Public Policing Partnerships to Prevent and Respond to Terrorism and Public Disorder, Private security/Public Policing, 2004, стр. 12.

испитаници претставници на агенциите за обезбедување следат и конкретни сутестии во која насока да се направат одредени форми на соработка, односно посочуваат дека таа треба да се заснова на реални основи и да постои формализиран начин на соработка што ќе биде обврзувачки за двата субјекта, а тоа во основа ќе значи и стандарден систем на функционирање, со стандардни процедури на соработка итн.⁴⁵²

Во однос на ова прашање, интересно е размислувањето на дел од испитаниците претставници на експертската заедница што сметаат дека агенциите за обезбедување сè уште не можат да се наметнат како реален партнер на полицијата заради ограниченоста со ресурсите, како и од недостатокот на заедничка волја да се надмине тој проблем. Еден испитаник потенцира дека оваа соработка е проблематична затоа што полицијата не го гледа овој сектор како релевантен партнер и дека примарната грижа за безбедноста сепак треба да се базира на традиционалниот начин на поимање на безбедноста. Општиот заклучок е дека треба да постои поголема иницијативност и да се преземат соодветни чекори за адекватна соработка и партнерство што треба да се гради на цврсти основи. Значи, во однос на соработката меѓу полицијата и агенциите сè уште постојат потешкотии, но сепак не треба да се заборава дека проблемите поврзани со соработката се од видот на оние што ги третираме како постојано отворени прашања за кои се бараат нови одговори.⁴⁵³

2.6. Обезбедување работна сила

Оваа конкретна и несомнено приоритетна цел е насочена кон привлекување квалитетна работна сила, заради актуелната потреба од работници за обезбедување на правните лица што ја остваруваат дејноста приватно обезбедување. Општ впечаток е

⁴⁵² Гацовски Ж., Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија“, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 258-273.

⁴⁵³ Исто., стр. 258-273.

дека ова прашање постепено почнува да се проблематизира, затоа што индикаторите говорат дека на пазарот на трудот сè помалку има заинтересирани што сакаат да работат во дејноста приватно обезбедување. Тука се поставуваат неколку прашања: „Кои се причините?“; „Кои фактори придонесуваат за таквата состојба?“; „Како да се надмине таа ситуација?“; „Кои механизми треба да се покренат за да се мотивираат младите луѓе за да се определат за оваа професија?“. Одговорот можеби е едноставен, но сепак е сложен затоа што се смета дека привлекување на интересот на младата популација за вршење на дејноста приватно обезбедување не треба да се врзува само за финансискиот мотив, туку тоа треба да биде еден процес на учење за важноста на овој сегмент, а тоа може да се стекне во процесот на образованието.

Образованието е клучен фактор и заедно со обуките и усовршувањата ќе придонесе за обезбедување квалитетна работна сила за дејноста приватно обезбедување. Знаењето што се добива од образовниот процес е главна детерминанта во развојот затоа што се темели на совладување и стекнување комплексен корпус од компетенции, способности и вештини. Знаењето што се стекнува во образовниот процес значи стекнување на потребната експертиза, интегритет, моралност, алтруизам и вештини за промоција на јавното добро. Сите овие елементи ја обликуваат основата за општествениот договор помеѓу професиите и општествата, што за возврат осигурува професионална автономија во практиката и привилегија на саморегулација. Професиите се базирани на специјализирани знаења што се основа за добивање на потребниот квалитет.⁴⁵⁴

Во современите услови на функционирање на пазарот на труд наметнати пред сè поради глобалната специјализација во работењето, првенствено кај компаниите и последователно пренесено и кај самите работници, како и поради побарувањата за образована, за стручна и за квалификувана работна сила, имератив претставува стручното образование што го подготвува кандидатот за конкретна професија, обезбедувајќи ги неопходните вештини

⁴⁵⁴ Oxford English Dictionary, Oxford: Clarendon Press, 1989.

и знаења за активно работење. Во духот на ваквите практики и искуства, неопходно е да се апострофира дека во дејноста приватно обезбедување се јавува карактеристична специјализација, детерминирана од јавните овластувања на дејноста.⁴⁵⁵

За да се согледа каква е потребата од квалитетна работна сила на испитаниците им беше поставено соодветно прашање во тој контекст. Испитаниците претставници на агенциите за обезбедување сметаат дека обезбедувањето на потребната стручна и квалификувана работна сила е сериозен проблем. Тие сметаат дека на овој проблем треба перманентно да се работи за да се дојде до стручни профили што треба да подлежат на континуирано стручно усовршување, нивна соодветна подготовка за разбирањето на секојдневните работи и работење. Оттука општиот заклучок е дека агенциите за обезбедување треба да се стремат за адекватно кадровско планирање и да се избираат најдобрите кандидати заради специфичноста на дејноста и професијата.

За испитаниците од експертската заедница обезбедувањето квалитетна работна сила е условена од процесот на образованието. Во овој контекст тие предлагаат да има постојана едукација што ќе овозможи подобрување на способностите со стекнување нови вештини преку апсорбирање знаења.

2.7. Заштита на критична инфраструктура

Критичната инфраструктура како витална, комплексна и меѓусебно структурно поврзана целина е од исклучителна важност и значење за непреченото функционирање на државата. Таа е јасна дијалектика и синергија што ги поврзува индустрискиот сектор, комуникациските системи, енергетскиот сектор и другите сектори, системи и мрежи што се од големо значење за државата бидејќи со неа се обезбедува потребната стабилност. Оттука нарушувањето или прекилот на работата на одредени сектори/системи може да

⁴⁵⁵ Стратегија за развој на приватното обезбедување во Република Македонија, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2016, стр. 21-26.

доведе до сериозни последици што може да имаат и ослабувачки ефект на безбедноста на државата, на националната економија, на економскиот развој и просперитет, на стабилниот енергетски сектор, односно нарушувањето или прекинот на работата на само еден од наведените сектори може да доведе до сериозни последици врз другите критични сектори.⁴⁵⁶

Заштитата на критичната инфраструктура е врвна цел и приоритет на секоја земја, особено ако се знае фактот дека општествените девијации (на пример: крајби, измами, индустриски шпионажи, саботажи, диверзии, злонамерни оштетувања и сл.), природните катастрофи, техничко-технолошките несреќи, човечките пропусти итн., сите може да предизвикаат големи човечки загуби и материјални штети. Ако на овие елементи се надоврзат и одредени специфични облици на загрозување, во чии рамки спаѓа и употребата на современите оружја и напредни технологии, вклучувајќи го и нуклеарниот материјал, хемиските и биолошките оружја и слично, сето тоа е јасен сигнал дека имаме сериозен безбедносен ризик што надополнет со веројатноста таквото оружје да биде употребено во акти на незаконско постапување и врз критичната инфраструктура, ја наметнува потребата од создавање соодветни механизми за заштита на критичната инфраструктура.⁴⁵⁷

Со цел да се согледа каква е улогата на агенциите за обезбедување во заштита на критичната инфраструктура на испитаниците им беше поставено соодветно прашање. Преовладуваат мислењата од категоријата испитаници претставници на експертската заедница дека критичната инфраструктура е витална за државата, дека таа е главниот крвоток на државата и дека евентуалното нејзино загрозување би нанело големи штети по националната безбедност и по економијата во државата. Еден испитаник од оваа категорија смета дека критичната инфраструктура е физичка и организациска структура која е од исклучител-

⁴⁵⁶ Бакрески О., Милошевска Т. и Алчески Ѓ., Заштита на критична инфраструктура, Комора на РМ за приватно обезбедување, Скопје, 2017, стр. 5-13.

⁴⁵⁷ Исто., стр. 5-13.

на важност за едно општество. Испитаниците претставници на агенциите за обезбедување сметаат дека улогата на агенциите во заштитата на критичната инфраструктура е клучна бидејќи тие се на првата линија во заштитната линија и оттука нарушувањето или прекилот на работата на одредени системи може да доведе до сериозни последици што може да има и ослабувачки ефект на безбедноста на државата.⁴⁵⁸ Исто така, во одговорите на најголем број испитаници од агенциите за обезбедување е посочено дека приватното обезбедување треба да се наметне како сериозен играч во оваа приказна, затоа што има круцијална улога во заштитата и обезбедувањето на критичната инфраструктура во нашата држава, така што нејзиното искуство, место и функција, мора да бидат респектирани. Анализата општо што произлезе од ова прашање потврди дека сегментот на прашања поврзан со критичната инфраструктура во суштина бара избалансираност, заеднички напор и висок степен на соработка на клучните субјекти. Оттука се смета дека прашањата за заштита на критичната инфраструктура се едни од потешките прашања затоа што треба да воспостават избалансиран систем на односи меѓу самите субјекти што треба активно да учествуваат во ова област: Министерството за внатрешни работи, агенциите за обезбедување, Комората на Република Македонија за приватно обезбедување, самите оператори и бројни други субјекти. Сето ова бара еден сериозен антиципативен пристап и градење соодветна кохерентна политика.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Гацовски Ж., *Модели на контрола и нивна примена во работата на приватниот безбедносен сектор во Република Македонија*, докторска дисертација одбранета на Филозофски факултет, јуни, 2017, стр. 258-273.

⁴⁵⁹ Исто., стр. 258-273.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. A Comparative Overview of Legislation Governing the Private Security Industry in the European Union. Final Report of a Project for CoESS/UNI Europa. Funded by the European Commission. Version 11/04/2002.
2. Adizes, Ichak: Kako resiti krizu upravljanja. Globus, Zagreb, 1999.
3. Ahić, Jasmin: Harmonizacija zakonske regulative privatne sigurnosti u Bosni I Hercegovini u kontekstu evropskih integracija. Međunarodna naučno-stručna konferencija, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju I sigurnosne studije. Sarajevo, 2009.
4. Ahić, Jasmin: Javno – privatno partnerstvo u oblasti sigurnosti BiH. Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. Godište XI, broj 1-2, 2011.
5. Ahić, Jasmin: Sistemi privatne sigurnosti. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju I sigurnosne studije, Sarajevo, 2009.
6. Alabarda, Yusuf, Lisowiec, Rafal: The Private Military Firms – Historical Evolution and Industry Analysis, June, 2007.
7. Albanese, S., Jay: Criminal Justice. Allyn & Bacon, 1999.
8. Aleksia, T., Škulić, M.: Kriminalistika. Dosije, Beograd, 2002.
9. Almond, Paul: Corporate Manslaughter and Regulatory Reform. School of Law, University of Reading, Palgrave Macmillan, UK, 2013.
10. An Open and Safe Europe – What's Next? Private Security Services Industry Views to the European Commission Public Consultation on the Future of DG Home Policies, 2014.
11. Avant, D., Deborah: PMC's and the Future of War. Foreign Policy Research Institute, 2006.

12. Avant, Deborah: The Privatization of Security: Lessons from Iraq. *Orbis*, Vol. 50, No.2.
13. Baljak, Miroslav: Uloga privatnih bezbednisnih agencija u 21 veku. *Teorisko- stručni časopis za ppitanja zaštite, bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, obuke i osposobljavanja*. Sveska 2, Broj 36, 2015.
14. Barthe, Emmanuel: Crime Prevention Publicity Campaigns. US Department of Justice, 2006.
15. Bayley, H., David, Shearing, D., Clifford: The New Structure of Policing. Research Report. National Institute of Justice, Washington, 2001.
16. Beevor, Antony: Stalingrad. Penguin Press, London, 1999.
17. Bennett, Wayne, Hess, Christine: Management and Supervision in Law Enforcement. Wadsworth, 2003.
18. Berndtsson, Joakim: The Privatization of Security and State Control of Force: Changes, Challenges and the Case of Iraq. School of Global Studies, University of Gothenburg, 2009.
19. Bleaker, Christoph, Krupanski, Marc: The Rule of Law and Security Sector Reform: Conceptualizing a Complex Relationship. DCAF, Geneva, 2012.
20. Bogdanović, Boško, Ristić, Svetomir: Latinsko- srpski rečnik, treće, popravljeno i umnoženo izdanje sa kartama starog sveta. Knjižarnice Rajkovića i Ćukovića, Beograd, 1931.
21. Born, Hans, Caparini, Marina, Cole, E.: Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects. Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces (DCAF). Policy Paper No. 20, 2007.
22. Borovec, Krunoslav: Razvoj vijeća za prevenciju kriminaliteta u lokalnoj zajednici. *Polic. Sigur.*, godina 22, broj 1, Zagreb, 2013.
23. Bowers, S., Bill, Manzi, Tony: Private Security and Public Space: New Approaches to the Theory and Practice of Gated Communities, article no. 22, 2006.

24. Branović Željko: *The Privatization of Security in Failing States: A Quantitative Assessment*, DCAF, occasional paper no. 24., Geneva, 2011.
25. Brasher, Bart: *Implosion: Downsizing the US Military 1987-2015*. Westport: Greenwood Press, 2000.
26. Briggs, Rachel, Edwards, Charlie: *The Business Resilience. Corporate Security for the 21st Century*. Demos, London, 2006.
27. Brislin, F., Ralph: *Module II. A: Public Relations (Community and Customer)*. California Association of Licensed Security Agencies, Guards and Associates.
28. Bruce, G., Button, M.: *Private Security*. Palgrave Macmillan, New York, 2004.
29. Bryden, Alan, Caparini, Marina: *Private Actors and Security Governance*. Geneva, 2006.
30. Bryden, Alan, Fluri, Phillipp(eds.): *Security Sector Reform: Institutions, Society and Good Governance*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden- Baden, 2003.
31. Bryden, Alan, Hänggi, Heiner(eds.): *Reform and Reconstruction of the Security Sector*. Lit Verlag Münster, 2004.
32. Buckland, Benjamin, Winkler, H., Theodor: *Public- Private Cooperation: Challenges and Opportunities in Security Governance*. Working Paper no. 2, 2015.
33. Buckland, S., Benjamin, Winkler, H., Theodor: *Javno-privatna suradnja. Izazovi i mogućnosti upravljanja bezbednošću*. Forum za bezbednost i demokratija, Ženevski centar za demoratsku kontrolu oružanih snaga, Beograd, 2011.
34. Bullock, Jane, Haddow, George, D., Coppola, Damon: *Introduction to Homeland Security*. Elsevier, 2013.
35. Busch, E., Nathan, Givens D., Austen: *Public- Private Partnerships in Homeland Security: Opportunities and Challenges*, 2012.
36. Buzan, Barry: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*.

- Second Edition, Lynne Reiner Publishers. Boulder, Colorado, 1991.
37. Buzati, Anne-Marie: European Practices of Regulation of PMSC's and Recommendations for Regulation of the PMSC's through International Legal Instruments. The Geneva Center for Democratic Control of the Armed Forces, 2008.
 38. Buzatu, Anne- Marie, Buckland, S., Benjamin: Private Military and Security Companies: Future Challenges in Security Governance. DCAF Horizon Working Paper No. 3, 2015.
 39. Cameron, Lindsey, Chetail, Vincent: Privatizing War: Private Military and Security Companies Under Public International Law. Cambridge University Press, 2013.
 40. Carafano, J., James: Private Sector, Public Wars: Contractors in Combat – Afghanistan, Iraq and Future Conflicts. Greenwood Publishing Group, 2008.
 41. Carmola, Kateri: Private Security Contractors and New Wars: Risk, Law and Ethics. Routledge, Contemporary Security Studies, 2010.
 42. Cha, E., Ariana, W., Merle, Renae: Line Increasingly Blurred Between Soldiers and Civilian Contractors. Washington Post, May 13th, 2004.
 43. Chaloka, Beyani, Damian, Lilly. Regulating Private Military Companies. International Alert, London, 2001.
 44. Chandler, D., Alfred, Jr.: Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge MA, 1994.
 45. Chesterman, Simon, Fisher, Angelina: Private Security, Public Order: The Outsourcing of the Public Services and its Limits. Oxford University Press, 2010.
 46. Chesterman, Simon, Lehnardt, Chia: From Mercenaries to Market: The Rise and Regulation of Private Military Companies. Oxford University Press, 2007.
 47. Childs, John: Warfare in the Seventeenth Century. London, Cassell & Co., 2001.

48. Collins, Alan: Suvremene sigurnosne studije. Politička kultura, Zagreb, 2010.
49. Čolović, Vladimir: Law of the Countries in the Region. Institute of Comparative Law. Beograd, 2010.
50. Confederation of European Security Services. Private Security Services in Europe. Facts and Figures, CoESS, Belgium, 2013.
51. Coombs, Timothy: Generic Crisis Management. Handbook, II-1, 2000.
52. Correction, Public Safety and Policing: Private Investigator and Security Guard Training Manual. Ministry of Justice and Attorney General of Canada, 2008.
53. Council Directive (EC) No. 114/2008 of December 8th, 2008.
54. Council Recommendation of June 13th 2002 regarding cooperation between the competent national authorities of Member States responsible for the private security sector. Official Journal of the European Communities, C 153/01.
55. Criminal Justice Handbook Series: State Regulation Concerning Civilian Private Security Services and Their Contribution to Crime Prevention and Community Safety. United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, New York, 2014.
56. Critical Infrastructure Security and protection. The Public-Private Opportunity. White Paper and Guidelines by CoESS. Belgium, 2016.
57. Cunningham, C., William, Strauchs, J., John, Van Meter, W., Clifford: The Hallcrest Report II: Private Security Trends: 1970-2000. Butterworth-Heinemann, Boston, 1990.
58. Cunningham, William, C., Strauch, J., John, Van Meter, W. Clifford: Private Security Trends: The Hallcrest Report II. Hallcrest Systems Inc., 1990.
59. Cunningham, William, Taylor, Todd: The Growing Role of Private Security. Washington DC. US Government Printing Office, 1988.

60. Damian, Lilly, Von Tangen, Michael (eds.): Security Sector Reform: The Challenges and Opportunities of the Privatisation of Security. International Alert. Adelphy Papers, London, 2002.
61. Damian, Lilly: The Privatization of Security and Peace Building. International Alert, September, 2001.
62. Damjanović, Dušan, Pavlović, Krizanić, Tatijana, Peteri, Gabor: Partnerstvo javnog i privatnog sektora, dobra i loša iskustva u odabranim zemljama u tranziciji. Palgo Centar, Beograd, 2010.
63. Daničić, Milan, Stajić, Ljubomir: Privatna bezbjednost. Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2008.
64. Defense Science Board Task Force. Deployment of Members of the National Guard and Reserve in the Global War on Terrorism, September, 2007.
65. Deitelhoff, Nicole, Dieter. W., Klaus: Security Responsibility? Corporate Governance Contributions to Peace and Security in Zones of Conflict. Series Title: Global Issues. Palgrave Macmillan, UK, 2010.
66. Dekanić, Igor: Nafta – Blagoslov ili prokletstvo: Izvori energije, globalizacije I terorizam. Golden Marekting. Tehnička knjiga, 2007.
67. Del Prado, Jose Gomez: The Privatization of War: Mercenaries, Private Military and Security Companies. Center for Research of Globalization. November 7th, 2007.
68. Dempsey, S., John: Introduction to Private Security. Cengage Learning, 2007.
69. Dempsey, S., John: Introduction to Private Security. Wadsworth, Cengage Learning, 2011.
70. Den Boer, Monica: A Report on the ethical issues raised by the increasing role of private security professionals in security analysis and provision. Department of Governance Studies, VU University Amsterdam, December, 2009.

71. Diamond, A., Peter: Issues in Privatizing Social Security. MIT Press, 1999.
72. Draper, H.: Private Police. Sussex: Harvester Press, 1978.
73. Dunning, Rebecca: Heroes or Mercenaries? Blackwater, Private Security Companies and the US Military. The Kenan Institute for Ethics. Duke University, 2007.
74. Eisner, M., Allen: Regulatory Politics in Transition. Baltimore – Maryland: John Hopkins University Press, 1993.
75. Ejđus, Filip: Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi. Službeni glasnik, broj 88, Beograd, 2012.
76. Fabien, Mathieu, Dearden, Nick: Corporate Mercenaries: The Threat of Private Military and Security Companies. War on Want, London, 2006.
77. Fainaru, Steve: Big Boy Rules: America's Mercenaries Fighting in Iraq. Da Capo Press, Philadelphia, 2008.
78. Fischer, J., Robert, Halibozek, Edward, Green, G.: Introduction to Security. Elsevier Inc. New York, 2008.
79. Fisher, Robert: Introduction to Private Security 5th, 6th, 8th Edition. Butterworth-Heinemann, 2008.
80. Fluri, Phillipp, Hadžić, Miroslav (eds.): Sourcebook on Security Sector Reform. Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces/Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, 2004.
81. Foreign Affairs Committee. Private Military Companies. London, The Stationary Office, 2002.
82. Forrester, J., Wright: Industrial Dynamics. Wright-Allen Press, Cambridge, Massachusetts, 1968.
83. Forst, Brian: Boundary Changes in Criminal Justice Organization. Vol. 2. National Institute of Justice, Washington DC, 2002.
84. Fowler, Kenneth: Medieval Mercenaries, the Great Companies. Blackwell, Oxford, 2001.
85. Francis, John: The Politics of Regulation. Oxford, Blackwell, 1993.

86. Freeman, Jody: Extending Public Law Norms Through Privatization. *Harvard Law Review* 116, 2003.
87. Friedman, George: The Geopolitical Foundations of Blackwater, Outside the Box. Vol. 4 – Special Edition. October 2007.
88. Fulloon, Mark: Non- state Actor: Defining PMC's. *Strategic Review for Southern Africa*. Vol. 37, No. 2.
89. Gaćinović, R.: Klasifikacija bezbednosti. *Časopis Nauka, Bezbednost, Policija*, br.02/07, Beograd, 2007.
90. Geoff, Burt: From Private Security to Public Good. Regulation of the Private Security Industry in Haiti. *The Center for International Governance, SSR Issue Papers*, No. 9, 2012.
91. Gerasimoski, Saše: Experiences and Perspectives of Private Security in Varstvoslovie. *University of Maribor*, Year 11, No, 2, 2009.
92. Ghebali, Victor-Yves: The United Nations and the Dilemma of Outsourcing Peacekeeping Operations, 1996.
93. Goddard, C., Scott: The Private Military Company: A Legitimate International Entity Within Modern Conflict. A Thesis presented to the Faculty of the US Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, KA, USA. *University of New South Wales*, 2001.
94. Golsby, Mark: Police and Private Security Working Together in a Co-operative Approach to Crime Prevention and Public Safety. *Australian Institute of Criminology*, 1998.
95. Graham, Alison, Treverton, F., Gregory, (eds.): Rethinking America's Security: Beyond Cold War to New World Order. *Norton & Company*, New York, 1992.
96. Green, G., Fisher, R., J.: Introduction to Security. *Butterworth-Heinemann*, Boston, 1987.
97. Greene, R., Jack: Community policing in America: Changing the Nature, Structure and Function of the Police: Policies, Processes and Decisions of Criminal Justice System. Volume 3, *US Department of Justice*, 2000.

98. Hakala, Jorma: Why Regulate Manned Private Security? Department of Sociology, City University of London, 2012.
99. Hall, W., Eedward: A Treatise on International Law. 8th Edition. Clarendon Press, Oxford, 1924.
100. Harmer, Adele, Di Domenico, Victoria, Stoddard, Abby: The Use of Private Security Providers and Services in Humanitarian Operations. HPG Report, October, 2008.
101. Hendrickson, Dylan: A Review of the Security Sector Reform. The Conflict, Security and Development Group Founded by DfID, Center for Defense Studies, King's College London, September, 1999.
102. Hess, M., Kären: Introduction to Private Security 5th Edition, 2008.
103. Hess, M., Kären: Introduction to Private Security. Wadsworth, Cengage Learning, 2009.
104. Hess, M., Kären: Police Operations: Theory and Practice. Wadsworth Publishing Company, 2002.
105. Hewedy, Amin: Militarization and Security in the Middle East. Printer Publishers, London, 1989.
106. Heywood, Andrew: Politics. Palgrave Macmillan Ltd., 2002.
107. Hiscock, Duncan: The Commercialism of Post- Soviet Private Security, 2001.
108. Howe, M., Herbert: Ambiguous Order: Military Forces in African States. Lynne Reinner Publishers, 2001.
109. Human Security Report 2005: War and Peace in 21st Century. HSC, The University of British Columbia, Canada, 2005.
110. International Centre for Prevention of Crime (ICPC): Public – Private Parthnerships and Community Safety: Guide to Action. World Bank Group, September, 2011.
111. International Encyclopedia of the Social Sciences, XI. The Macmillan Company, London, 1968.
112. Isenberg, David: A Fistful of Contractors: The Case for a Pragmatic Assessment of Private Military Companies in Iraq.

- Research Report, British- American Security Information Council, September, 2004.
113. Jäger, Thomas, Kümmel, Gerhard (eds.): Private Military and Security Companies. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.
 114. Johnson, R., Brian: Principles of Security Management. Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2005.
 115. Jones, Trevor, Newburn, Tim: Private security and Public Policing. Clarendon Press, Oxford, 1998.
 116. Jordans and Son: Britain's Security Industry. London, Jordans and Son, 1992.
 117. Kassebaum, David: A Question of Facts – The Legal Use of Private Security Firms in Bosnia, Columbia. Journal of Transnational Law, Vol. 38, 2000.
 118. Kees, Alexander: Regulation of Private Military Companies. Goettingen Journal of International Law 3, 2011.
 119. Keković, Zoran: Sistemi bezbednosti, hrestomatija. Fakultet Bezbednosti, Beograd, 2007.
 120. Keković, Zoran: Teorija sistema bezbjednosti. Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2009.
 121. Kinsey, Christopher: Soldiers and International Security: The Rise of Private Military Companies. Routledge, London & New York, 2006.
 122. Knezović, Z.: Ka pravnoj bezbednosti u Strategija državnog reagovanja protiv kriminala. Beograd, 2003.
 123. Kondrotas, Albertas: Private Armies Throughout the Generations of Warfare: Pitfalls and Prospects. Tartu, 2010.
 124. Kotter, P., John: Leading Change. Harvard Business School Press, Boston, 1996.
 125. Krahmann, Elke, Leander, Anna: Private Military and Security Companies: Transforming Security Governance?, 2003.
 126. Krivokapić, V.: Prevencija kriminaliteta. Policijska akademija, Beograd, 2002.

127. Kržalić, Armin: Stanje privatne sigurnosti u BiH. Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2009.
128. Law on Private Security Enterprises and Company Internal Security Providers in Royal Decree on Training, December 31st, 1999.
129. Lewis, G., Ted: Critical Infrastructure Protection in Homeland Security. Defending a Networked Nation. John Wiley and Sons Publications, 2006.
130. Litavski, Jan: Izazovi Privatnog Sektora Bezbednosti u Novom Veku. Novi Vek, CES, 2012.
131. Lok, Džon: Dve rasprave o vladi. Knjiga 2, Beograd, 1978.
132. Loverdos, J., Palou, Armendaris, Leticia: The Privatization of Warfare, Violence and Private Military and Security Companies. A Factual and Legal Approach to Human Rights Abused by PMSC's in Iraq. Estudilogo, 2011.
133. Luard, Evan: Basic Texts in International Relations. St. Martin's Press, New York, 1993.
134. Macias, H., Andres: Privatization of Security: Expanding the Concept of Militarization?, Doctoral Thesis, Tokyo, 2013.
135. Mackay, David: The Honourable Company: A History of the Hudson Bay Company. Bobbs Merrill, New York, 1936.
136. Maggio, J., Edward: Private Security in the 21st Century: Concepts and Applications. Jones and Bartlett Publications, Canada, 2009.
137. Mandel, Robert: Armies Without States: The Privatization of Security. Lynne Reiner Publishers, 2002.
138. Mandrup, Thomas: Privatisation of Security: The Concept, its History and its Contemporary Application. Royal Danish Defense College, Copenhagen, 2012.
139. Maogoto, N., Jackson: Private Military Companies & International Law: Building New Leaders of Legal Accountability & Responsibility, 2009.

140. Masleša, Ramo: *Teorije i sistemi sigurnosti*. Magistrat, Sarajevo, 2001.
141. Mathieu, Fabien, Dearden, Nick: *Corporate Mercenaries: The Threat of Private Military and Security Companies*. War on Want, London, 2006.
142. McCallum, F., Sean: *From Gun to Briefcase: The Rise of the Private Military Firm 1990-2007*. Drexel University, Philadelphia, 2007.
143. McCormack, John: *One Million Mercenaries: Swiss Soldiers in the Armies of the World*. Leo Cooper, London, 1993.
144. McCrie, Robert: *Security Operations Management*, Second Edition. Elsevier, 2011.
145. McFate, Sean: *The Modern Mercenary: Private Armies and What They Mean for World Order*. Oxford University Press, 2014.
146. McNeill, H., William: *The Pursuit of Power*. Basil Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 1984.
147. McNicholas, Michael: *Maritime Security: An Introduction*. Elsevier Inc., 2008.
148. Mijalković, Saša: *Nacionalna bezbednost*. Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2009.
149. Mijalković, Saša: *O nedržavnom sektoru nacionalnog sistema bezbednosti – inostrana i domaća iskustva*. Strani pravni život, br. 2, 2010.
150. Milosavljević, Bogoljub: *Prilog teorisko-pravno određenje pojma bezbednosti*. Pravni zapisi. God. V, br. 1. Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, 2014.
151. Morabito, Andrew, Greenberg, Sheldon: *Engaging the Private Sector to Promote Homeland Security: Law Enforcement – Private Security Partnerships*. US Department of Justice, 2005.
152. Moyer, R., Maria: *Soldiers for Hire: The Role of Private Military Contractors in Iraq*. University of Southern Maine.

153. Nađ, Ivan, Veić, P.: Zakon o privatnoj zaštiti sa komentarom. Naklada Žagar, Rijeka, 2005.
154. National Policy Summit: Building Private Security/Public Policing Partnerships to prevent and respond to terrorism and public disorder. Vital Issues and Policy Recommendations, 2004.
155. Nemeth, P., Charles: Private Security and the Investigative Process. Taylor and Francis, 2010.
156. Nemeth, P., Charles: Private Security and the Law: Fourth Edition. Elsevier, 2012.
157. Nikač, Željko, Korajlić, N., Ahić, Jasmin., Bećirović, M.: Pravne regulative privatne bezbednosti na prostorima nekadašnje SFRJ, sa osvrtom na poslednje promene u Srbiji. Kriminalističke teme, pregledni naučni rad, br. 3-4, 2013.
158. Nikač, Željko, Pavlović, Gojko: Pravo privatne bezbednosti. Kriminalističko- policijska akademija, Beograd, 2012.
159. Nikač, Željko: Privatna bezbednost i detektivska delatnost: Novi propisi u Republici Srbiji. Poslovni biro, Beograd, 2013.
160. O' Brien, A., Kevin: Military-Advisory Groups and African Security: Privatized Peacekeeping? International Peacekeeping, Vol. 5, No. 3, 1998.
161. O'Brien Kevin, Musah, Abdel-Fatau, Fayemi, Kayode: Private Military Companies and African Security 1990-98. Mercenaries: An African Security Dilemma. Pluto Press, London 2000.
162. Olschok, H.: Private Security in Germany and the Cooperation with the Police, 2002.
163. Operation Partnership: Trends and Practices in Law Enforcement and Private Security Collaborations. U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services. Washington, 2009.
164. Ortiz, Carlos: Private Armed Forces and Global Security. An Imprint of ABC-Clio, Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England, 2010.

165. Ortiz, Carlos: Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects. VS Verlag, 2007.
166. Ostensen, Åse, Gilje: UN Use of Private Military and Security Companies: Practices and Policies. DCAF, 2011.
167. Pavlović, Gojko: Pravo privatne bezbjednosti – uporedna studija. Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka I kriminološka istraživanja. Banja Luka, 2011.
168. Pelton, Y., Robert: Licensed to Kill: Hired Guns in the War on Terror. Crown Publishers, New York, 2006.
169. Pelton, Y., Robert: Licensed To kill: Hired Guns in the War on Terror. Three Rivers Press, 2007.
170. Percy, Sarah: Mercenaries: The History of a Norm in International Relations. Oxford University Press, Oxford, 2007.
171. Percy, Sarah: Regulating Private Security. Taylor and Francis, New York, 2013.
172. Plessis, D., Andre: The Global Code of Conduct for Private Security Companies: Why it Matters to Humanitarian Organizations. Humanitarian Exchange Magazine, 2010.
173. Policy Statement on Privatization of the Security Sector. Extra Assembly of the Parliamentary Forum on Small Arms and Light Weapons. Panama City, 2007.
174. Post, R., S.: Security Administration: An Introduction. Anderson, Cincinnati, 1970.
175. Private Military Companies – Geneva Centre for Democratic Control of the Armed Forces, 2006.
176. Private Military Companies: Options for Regulation, Foreign and Commonwealth Office. The Stationary Office, London, 2001.
177. Private Security Services in Europe, CoESS Facts and Figures, CoESS General Secretariat, 2011.
178. Private Security: Report of the Task Force on Private Security. National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals. Washington DC, 1976.

179. Purpura, P., Philip: Security and Loss Prevention: An Introduction. Sixth Edition, Elsevier, 2013.
180. Pustahija, Almir, Ganić, Emir: Privatna sigurnost kao dio globalnog sistema zaštite I najprofitabilnija uslužna djelatnost današnice. Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. Godište XIV, broj 3-4, 2014.
181. Razvojni Program Ujedinjenih Nacija (UNDP) i Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope SALW I firme za privatno obezbeđenje u jugoistočnoj Evropi: uzrok ili posledica nesigurnosti? Beograd, 2008.
182. Redlich, Fritz: The German Military Enterpriser and His Work Force: A Study in European Economic and Social History, Vol. 1. Wiesbaden, Germany. Franz Steiner Verlag, 2004.
183. Reiner, R.: The Politics of Police. Wheatsheaf Books, Brighton, 1985.
184. Report by the Swiss Federal Council on Private Security Companies within the Security Sector Reform Programs. GSDRC, 2007.
185. Revija za bezbednost: Stručni časopis o korupciji i organizovanom kriminalu. Godina V, br. 3, Vlada Kraljevine Norveške, Novembar, 2007.
186. Richards, J., Carl: Greeks and Romans Bearing Gifts: How the Ancients Inspired the founding Fathers. Bowman and Littlefield Publishers, UK, 2008.
187. Robertson, Cliff, Birzer, L., Michael: Introduction to Private Security. Prentice Hall, New Jersey, Columbus, Ohio, 2012.
188. Rubin, Alissa: The Case of the Mercenary Army. Australian Defense Journal, Vol. 126. September/October, 1997.
189. Sajko, Josip, Mikac, Robert: Privatizacija sigurnosti kao trend novog doba: Privatna industrija sigurnosnog sektora kao integralni dio nacionalne sigurnosti SAD-a. Journal of Interdisciplinary Reasearc on War and Peace, 12 (23, 2009).
190. Salvador Declaration on Comprehensive Strategies for Global Challenges: Crime Prevention and Criminal Justice Systems and their Development in a Changing World. 12th Crime

- Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, 12-19 April, UN, 2010.
191. Scahill, Jeremy: *Blackwater: The Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army*. Nation Books, New York, 2007.
192. Schnabel, Albrecht, Farr, Vanessa (eds.): *Back to the Roots: Security Sector Reform and Development*. DCAF, 2012.
193. Schreier, Fred, Caparini, Marina: *Privatizing Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. Occasional Paper No. 6. DCAF, Geneva, 2005.
194. Schulz, Sabrina, Yeung, Christina: *Private Military and Security Companies and Gender*. DCAF, Geneva, 2005.
195. *Securing, Stabilizing and Rebuilding Iraq*. GAO, Report to Congressional Committees, June, 2008.
196. *Security Sector Reform and Intergovernmental organizations*, Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, 05/2009.
197. Sennewald, A., Charles: *Effective Security Management*. Elsevier Science, 2003.
198. Šešić, Bogdan: *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Naučna knjiga, Beograd, 1974.
199. Shane, Scott, Nixon, Ron: *In Washington, Contractors Take on Biggest Role Ever*. The New York Times, February, 2007.
200. Shaw, Martin: *The Development of Common-Risk Society: A Theoretical Overview, Military and Society in 21st Century Europe – A Comparative Analysis*. Transaction Publisher, LIT, Hamburg, 2000.
201. Shearer, David: *Private Armies and Military Interventions*. IISS, 1998.
202. Shearing, Clifford, Kempa, Michael: *The Role of Private Security in Transitional Democracies*, 2001.
203. Sheehy, Benedict, Maogoto, Jackson, Newell, Virginia: *Legal Control of the Private Military Corporation*. Palgrave Macmillan, New York, 2009.

204. Simić, Dragan: Nauka o bezbednosti. Službeni list. Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.
205. Simonsen, E., Clifford: Private Security in America: An Introduction. Upper Saddle River, NJ. Prentice Hall, 1998.
206. Simpson, J.: Private Security in Serbia: Industry growth is offset by poor legislation, creating a dangerous vacuum. Neobjavljeni material, 16. Mart, 2005.
207. Singer, W., Peter: Can't Win With 'Em, Can't Go to War Without 'Em. Policy Paper No. 4, September, 2007.
208. Singer, W., Peter: Corporate Warriors: The Rise of the privatized Military Industry and its Ramifications for International Security. Cornell University Press, 2003.
209. Skakavac, Zdravko: Privatni sektor bezbednosti u Republici Srbiji – u susret zakonskoj regulativi. Časopis Civitas, Fakultet za pravne i poslovne studije. Novi Sad, 2011.
210. Small, Michelle: Privatisation of Security and Military Functions and the Demise of the Modern Nationstate in Africa. Durban, African Centre for the Constructive Resolution of Disputes, 2006.
211. Spear, Joanna: Market Forces: The Political Economy of Private Military Companies. Economies of Conflict, Private Sector Activity in Armed Conflict. Fafo, 2006.
212. Steenkamp, G., Douw: The Role of Private Security in Crime Prevention. Department of Criminal Justice, University of Zululand, January, 2002.
213. Stojanović, Sonja: O potrebi i istraživanja privatnog sektora bezbednosti u Srbiji. OEBS, Beograd, 2008.
214. Strani Pravni Život. Institut za Upporedno Pravo, Beograd, 2009.
215. Strom, Kevin, Berzofsky, Marcus, Shook-Sa, Bonnie, Barrick, Kelle, Daye, Crystal, Horstmann, Nicole, Kinsey, Susan: The Private Security Industry: A Review of the Definitions, Available Data Sources and Paths Moving Forward. US Department of Justice, December, 2010.

216. Subcontracting the War. The New York Times (Late Edition East Coast). New York, October 1st, 2007.
217. Swol, Karen: Private Security and Public Policing. Statistics Canada. Catalogue no.75-007 xpe, 1999.
218. Talijan, Momčilo: Prve ustanove privatne bezbednosti (policije) u Srbiji. Zbornik radova, Privatna bezbednost – stanje i perspektive. Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2008.
219. Task Force on Private Security. Washington, DC: National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals, 1976.
220. Tatalović, Siniša, Grizold, Anton, Cvrtila, Vlatko: Suvremene sigurnosne politike. Države I nacionalna sigurnost početkom 21. Stoljeća. Golden Marketing – Tehnička kniga, Zagreb, 2008.
221. The Oxford Dictionary: A New English Dictionary on Historical Principles, Vol.7. Klarendon Press, Oxford, 1933.
222. Thomson, Janice: Mercenaries, Pirates and Sovereigns. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.
223. Tonkin, Hannah: State Control Over Private Military and Security Companies in Armed Conflict. Cambridge University press, 2011.
224. Towards a European Model of Private Security. Joint Declaration by CoESS and UNI-Europa. 4th European Conference on Private Security. Madrid, 14-15 October, 2004.
225. Tzifakis, Nikolaos: Contracting Out Private Military and Security Companies. Center for European Studies, 2012.
226. United Nations Guidelines for the Prevention of Urban Crime. ECOSOC Res. 1995/9 Annex: United Nations Guidelines for the Prevention of Crime. ECOSOC res. 2002/13 Annex. UNODC, 2010.
227. Ursic, H., S., Pagano, L. E.: Security Management Systems. Charles C. Thomas. Harvard Business Review, Illinois, 1974:
228. Valasek, Kristin: Reforma sektora bezbjednosti i rodna pitanja. DCAF, 2008.

229. Vasiljev, Vladimir: Instrumenti za podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja – javno- privatna partnerstva. Fakultet političkih nauka, Beograd, 2010.
230. Vasiljev, Vladimir: Osnovne karakteristike javno - privatnih partnerstava. Javne politike, stručni članak, Beograd, 2014.
231. Venter, J., Al: War Dog: Fighting Other People's Wars – The Modern Mercenary in Combat. First Edition. Casemate, Havertown, 2006.
232. Verkuil, R., Paul: Outsourcing Sovereignty: Why Privatization of Government Functions Threatens Democracy and What We Can Do About It? Cambridge University Press, 2007.
233. Verpoest, Karen, van Dijck, Maarten: Inventory and Evaluation of Private Security Sector Contributions. Ghent University, August, 2005.
234. Vesky, P., Jonathan: Port and Maritime Security. Nova Science Publishers, 2008.
235. Vukadinović, Radovan: Teorije o međunarodnim odnosima. Globus, Zagreb, 1978.
236. Wagner, Dennis, Private Security Guards Play Key Roles. The Arizona Republic. January, 2006.
237. Wakefield, Alison: The Public Surveillance Functions of Private Security. Vol. 2, No.4. Department of Sociology, City University, London, 2002.
238. Walker, Samuel: The Police in America: An Introduction. 3rd Edition. McGraw-Hill, Boston, 1999.
239. Waltz, N., Kenneth: Theory of International Politics. Random House, New York, 1979.
240. White, Adam: The Politics of Private Security Regulation: Reform and Re-Legitimation. Palgrave Macmillan, New York, 2010.
241. Williams, D., Paul: Security Studies: An Introduction. Routledge, London and New York, 2008.
242. Winkler, H., Theodor: Managing Change: The Reform and Democratic Control of the Security Sector and International Order. DCAF, Geneva, 2002.

243. Winston, P. Nagan, Craig, Hammer: The Rise of Outsourcing in Modern Warfare: Sovereign Power, Private Military Actors and the Constitutive Process. Levin College of Law, University of Florida, 2008.
244. Wolfers, Arnold: National Security as an Ambiguous Symbol, Discord and Collaboration. John Hopkins University Press, Baltimore, 1962.
245. Wright, Derek, Brooke, C., Jennifer: Filling the Void: Contractors as Peacemakers in Africa. African Security Review Vol. 16, No. 4, 2007.
246. Алексиќ, Ж, Миловановиќ, З.: Лексикон криминалистике, друго, проширено и допуњено издање. Глосаријум, Београд, 1995.
247. Бакрески, Оливер и др. (уред.): Коментар на Законот за приватно обезбедување. Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2014.
248. Бакрески, Оливер, Даничиќ, М., Кешетовиќ, Желимир, Митевски, С.: Приватна безбедност – теорија и концепт, Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2015.
249. Бакрески, Оливер, Контрола на безбедносниот сектор. Универзитет Св. Кирил и Методиј, Филозофски факултет, Скопје, 2008.
250. Бакрески, Оливер, Милошевиќ, Милан: Современи безбедносни системи – компаративна анализа на земјите од Југоисточна Европа. Аутопринт, Скопје, 2010.
251. Бакрески, Оливер, Триван, Драган, Митевски, Сашо: Корпоратиски безбедносен систем. Комора на Република Македонија за приватно обезбедување. Скопје, 2014.
252. Бакрески, Оливер: Координација на безбедносниот сектор – искуства и практики. Филозофски факултет, Скопје, 2006.
253. Бошковић, Миќо, Кековић, Зоран: Обезбеђење лица, имовине и пословна предузећа (студија). ВШУП, Београд, 2003.

254. Бошковиќ, Мило: Криминологија. Универзитет Нови Сад, Правен Факултет, Нови Сад, 2006.
255. Ванковска, Билјана: Меѓународна безбедност: Критички пристап. Филозофски факултет, Скопје, 2011.
256. Габеров, Марјан: Феноменологијата на криминалитетот и насилството. Факултет за правни науки, ЕУРМ, Скопје, 2014.
257. Георгиева, Лидија: Менаџирање на ризици. Филозофски факултет, Скопје, 2006.
258. Давидовић, Душан (ур.): Хрестоманија. Центар за превенцију криминалитета. Београд, 2006.
259. Давидовић, Душан, Кешетовић, Желимир: Професионализација и партнерство јавног и приватног сектора безбедности у Србији – претпоставке и препреке. Часопис Криминалистичко- полицијске академија из Београда. Год. 12, бр.3. Београд, 2007.
260. Даничић, Милан, Стајић, Љубомир: Приватна безбједност. Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008.
261. Дафилд, Марк: Глобално владеење и нови војни и спојување на развојот и безбедноста. Арс Ламина, ДОО, Скопје, 2001.
262. Збирка прописи од областа на приватното обезбедување. Комора на Република Македонија за приватно обезбедување, Скопје, 2013.
263. Кековиќ, Зоран: Управљање ризицима у недржавном сектору безбедности. Безбедност, бр. 4, Београд, 2004.
264. Кесиќ, З.: Однос измеѓу јавног и приватног сектора безбедности – стање и перспективе. Зборник радова – Приватна безбедност, стање и перспективе. Нови Сад, 2008.
265. Пајковић, Драчић: Обезбеђење одређених личности и објеката. МУП Републике Србије, Београд, 2003.
266. Петровић, Предраг: Приватизација безбедности у Србији. Безбедност Западног Балкана. Правни факултет, Крагујевац, 2007.

267. Преглед законодавства система одбране Републике Србије. Институт за упоредно право, Београд, 2007.
268. Прирачник за оспособување и полагање на стручен испит за вршење на работи на обезбедување лица и имот. Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имот, Скопје, 2008.
269. Радосављевиќ, Ема: Јавно- приватно партнерство – економски и правни аспекти во Република Македонија. Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, 2011.
270. Славески, С.: Безбедносен систем. Европски универзитет, Скопје, 2009.
271. Спасески, Јордан, Алимоски, Пере, Герасимоски, Саше: Приватна безбедност. Полициска академија, Скопје и Факултет за туризам и угостителство, Охрид, 2008.
272. Стевановиќ, Обрад: Руковођење и командање. Полицијска академија, Београд, 1999.
273. Триван, Драган: Корпоративна безбедност. Досије студио, Београд, 2012.
274. Цветковић, В.: Ризик, моћ и заштита. Факултет безбедности, Београд, 2010.

ЗАКОНСКИ И ПОДЗАКОНСКИ АКТИ

1. Закон за приватно обезбедување („Службен весник на РМ“ број: 166/2012, 26.12.12).
2. Закон за изменување и дополнување на Законот за приватно обезбедување (Службен весник број: 164/2013, 27.11.2013).
3. Закон за обезбедување на лица и имот („Службен весник на РМ“ бр.80/99), 09.03.2010).
4. Закон за внатрешни работи („Службен весник на РМ“, бр. 41/14, 07.08.2014).

5. Закон за полиција („Службен весник на РМ“, бр. 41/14, 07.03.2014).
6. Закон за оружје („Службен весник на РМ“, бр. 7/05, 20.11.2012)
7. Закон за детективска дејност, „Службен весник на РМ“, бр. 80/1999.

ИНТЕРНЕТ СТРАНИ

1. <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/public>
2. <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/Zakon%20o%20policiji-lat.pdf>
3. <http://www.obezbeduvanje.org.mk/Main.aspx>
4. <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=71>
5. <https://www.ncjrs.gov/>
6. <http://www.coess.eu/>
7. http://ec.europa.eu/index_en.htm
8. <http://www.fbi.gov/>
9. <http://www.stabilitypact.org/wt3/SSRYork.asp>
10. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/public-consultation/2013/pdf/0027/organisations/coess-confederation-of-european-security-services_en.pdf
11. http://www.coess.eu/_Uploads/dbsAttachedFiles/Inventory_and_evaluation_of_private_security_sector_contributions.pdf
12. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/bja/210678.pdf>
13. http://www.fvv.uni-mb.si/varstvoslovje/Articles/VS_2009-2_Bakreski_Milosevska.pdf
14. <http://nikob.com.mk/uslugi/transport-na-pari-i-vrednosni-pratki/>

15. <http://www.etymonline.com/index.php?term=security>
16. <http://www.iep.utm.edu/hobmoral>
17. <http://www.ifpo.org/resource-links/articles-and-reports/security-management-and-supervision/law-enforcement-and-private-security-liaison-partnerships-for-cooperation/>
18. <http://www.interstatesecuritycorp.com/private-security-2016/>
19. <http://www.nicp.net/>
20. <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2008010/article/10730-eng.htm>
21. https://link.springer.com/chapter/10.1057%2F9781137007780_9
22. http://www.katastar.gov.mk/userfiles/file/NSDI/Plan%20za%20implementacija/D7.4%20Risk%20Management%20231111_mk.pdf
23. http://ceas-serbia.org/root/images/U_korak_sa_privatnim_sektorom.pdf
24. <http://ceas-serbia.org/root/prilozi/CEAS-analiza-regulisan-privatni-sektor-bezbednosti-bezbedniji-zivot-gradjana.pdf>